

ISSN: 2687-220X

NOVUS ORBIS

Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi

Araştırma Makaleleri
Research Articles

Latin Amerika'da Siyasi Birlik Düşüncesinin Dünü ve Bugünü

The Past and Present of the Political Union Idea in Latin
America

Yaşar Pınar Özmen

Sosyal Medya'da Terör Propagandası Üzerine AİHM'in İkili Tutumu

Inconsistency of the ECtHR over Terrorist Propaganda
on Social Media

İlyas Fırat Cengiz

Rusya'nın Güvenlik Stratejisi Çift Sınır ve Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği

Russia's Security Strategy Double Border and the Case of
the Russia-Ukraine War

Şeyma Kalyoncu İlhan

Kitap İncelemesi
Book Review

Yasemin Çokgüçlü Kuzey Kore'nin Nükleer Faaliyetleri ve Küresel Yansımaları

Eda Vural

Editörler Kurulu / Editorial Board

Baş Editör / Editor-in-Chief

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Özgür Tüfekçi

Genel Koordinatör / General Coordinator

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Alper Tolga Bulut

Yönetici Editörler / Managing Editors

- Dr. / Dr. Hülya Kınık
- Dr. Öğr. Üyesi / Assist. Prof. Göktuğ Kıprızlı
- Arş. Gör. / Research Assist. Fevzi Kırbaşoğlu

Kitap İnceleme Editörleri / Book Review Editors

- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Bülent Şener (*Türkçe Kitap / Books in Turkish*)
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Murat Ülgül (*İngilizce Kitap / Books in English*)

Alan Editörleri / Section Editors

- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Fatma Akkan Güngör
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Yılmaz Bayram
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ayça Eminoğlu
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Vahit Güntay
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Erol Kalkan
- Profesör / Prof. Dr. İsmail Köse

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

- Dr. Shane Brennan – American University in Dubai, UAE
- Dr. Alessia Chiriatti – University for Foreigners of Perugia, Italy
- Professor Murat Çemrek – Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Rahman Dağ – Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Federico Donelli – University of Genoa, Italy
- Professor Süleyman Erkan – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Professor Monique Sochaczewski Goldfeld – Escola de Comando e Estado-Maior do Exército, Brazil
- Dr. Ayla Göl – York St John University, UK
- Professor Emre İşeri – Yaşar Üniversitesi, Türkiye
- Professor Gökhan Koçer – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye
- Dr. SungYong Lee – University of Otago, New Zeland
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Ali Onur Özçelik – Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
- Professor Alp Özerdem – George Mason University, USA
- Dr. Öğr. Ü. / Assist. Prof. Kaan Renda – Hacettepe Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Paul Richardson – University of Birmingham, UK
- Professor Didem Ekinci Sarier – Çankaya Üniversitesi, Türkiye
- Doç. Dr. / Assoc. Prof. Hüsrev Tabak – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Türkiye
- Professor Coşkun Topal – Karadeniz Teknik Üniversitesi, Türkiye

Novus Orbis
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Journal of Politics and International Relations

ISSN: 2687-220X

Cilt 4 | Sayı 2 | 2022
Volume 4 | Number 2 | 2022

İçindekiler / Table of Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

127

Latin Amerika'da Siyasi Birlik

Düşüncesinin Dünü ve Bugünü

The Past and Present of the Political Union Idea
in Latin America

Yaşar Pınar Özmen

160

Sosyal Medya'da Terör Propagandası Üzerine

AİHM'in İkili Tutumu

Inconsistency of the ECtHR over Terrorist Propaganda
on Social Media

İlyas Fırat Cengiz

180

Rusya'nın Güvenlik Stratejisi Çift Sınır ve

Rusya-Ukrayna Savaşı Örneği

Russia's Security Strategy Double Border and
the Case of the Russia-Ukraine War

Şeyma Kalyoncu İlhan

Kitap İncelemesi / Book Review

205

Yasemin Çokgüçlü

Kuzey Kore'nin Nükleer Faaliyetleri ve Küresel Yansımaları

Eda Vural

NOVUS ORBIS
Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 4 • Number 2 • 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

LATİN AMERİKA'DA SİYASİ BİRLİK
DÜŞÜNÇESİNİN DÜNÜ VE BUGÜNÜ

Yaşar Pınar ÖZMEN*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 20.05.2022

Düzeltilme Tarihi // Revised: 09.10.2022

Yayma Kabul Tarihi // Accepted: 20.10.2022

Öz

Ortak bir geçmişe, kültür ve dil benzerliklerine ve ortak sosyoekonomik sorunlara sahip Latin Amerika bölgesi, bölgede bağımsız devletlerin kurulması sonrasında kuzeydeki komşusu gibi siyasi bir birlik haline gelememiştir. Hâlbuki bağımsızlık önderlerinin idealinde birlik fikrinin var olduğu bilinmektedir. Bugün bir bütün halinde olmamasının ve hatta geçmişte bir bütün iken parçalanmış olmasının Kolomb öncesine ve sömürge dönemindeki birtakım farklı özelliklere dayanan sebepleri bulunmaktadır. Literatürde Latin Amerika'nın birliği konusu ile ilgili çalışmaların çoğunluğu bölgesel bütünleşme hareketlerini değerlendirmeye ve genel itibarıyla Avrupa Birliği (AB) süreci ile karşılaştırmaya yöneliktir. Karşılaştırma sonucunda Latin Amerika'daki girişimlerin başarısızlığının nedenleri arasında örgütsel zayıflık ile kurumsallaşma ve koordinasyon eksikliği vurgulanmaktadır. Bölgede bir bütünleşme hareketi başarısız olunca, sorunlarının veya başarısızlığının nedenlerini ciddi bir şekilde analiz etmek ve gerekli reformları yapmak yerine yeni bir yapının yaratılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Ayrıca hükümetlerin bir üst otoritenin egemenlik sahasına girme isteksizliği belirgindir. Bu çalışmanın amacı Latin Amerika'daki siyasi birlik düşüncesinin tarihsel izini literatüre dayalı olarak sürerek farklı anlayış ve eğilimleri ortaya koymak ve mevcut durumu değerlendirmektir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0003-2970-1110, pinar.ozmen@bozok.edu.tr

Bunun için öncelikle birlik ve bütünleşme kavramları ve uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bütünleşme modellerinin nasıl tanımlandığı belirtilmiş ve kısaca Avrupa bütünleşmesi ve dünyanın diğer bölgelerindeki bütünleşme hareketlerinin temel dinamiklerinden bahsedilmiştir. Latin Amerika'da birlik düşüncesinin tarihsel gelişimi incelenmiş ve bu düşüncenin günümüz siyasi düzleminde ne ifade ettiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada siyasi birliğin temellerinin siyasi elitlerin öncülüğünde ekonomik alanda başlayacak bir harekette yer aldığını savunan neofonksiyonel yaklaşım ile Latin Amerika'da birlik için ortak kimlik yaratmada kolaylık sağlayan ortak geçmiş ve sosyokültürel özelliklerini analize dâhil eden sosyal inşacı yaklaşımdan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Latin Amerika, Siyasi Birlik, Bölgesel Bütünleşme, Neofonksiyonalizm, Sosyal inşacılık

The Past and Present of the Political Union Idea in Latin America

Abstract

The Latin American region, which has a common history, cultural and linguistic similarities, and common socio-economic problems, could not become a political union like its northern neighbour after independent states were established. However, it is known that the idea of unity existed in the ideals of independence leaders. The reasons why the region is not united today and even it has remained fragmented while it had been a whole in the past are based on several different features in the pre-Columbian and colonial periods. Most of the studies on the unity of Latin America in the literature aimed at evaluating the regional integration movements and comparing them with the European Union (EU) process in general. As a result of this comparison, organizational weakness and lack of institutionalization and coordination are emphasized among the reasons for the failure of those initiatives in Latin America. When an integration movement in the region fails, an effort to create a new structure can be observed rather than seriously analyzing the reasons for its problems or failure and making the necessary reforms. In addition, governments' reluctance to enter a higher authority domain is evident. This study aims to reveal different understandings and tendencies and evaluate the current situation by tracing the historical roots of political unity in Latin America based on the literature. For this, first of all, the concepts of unity and integration and how integration models are defined within the framework of the discipline of international relations are stated, and the basic dynamics of European integration and integration movements in other parts of the world are briefly reviewed. The historical development of the idea of unity in Latin America has been examined, and it has been tried to reveal what this idea means in today's political life. In the study, the Neo-functional approach, which argues that the foundations of political unity take

place in a movement that will start in the economic field under the leadership of political elites, and the social constructivist approach, which pays attention to the common past and socio-cultural features that facilitate the creation of a common identity for unity in Latin America, will be used.

Keywords: Latin America, Political Union, Regional Integration, Neo-functionalism, Social Constructivism

Giriş

Ortak bir geçmişe, kültür ve dil benzerliğine ve ortak sosyoekonomik sorunlara sahip Latin Amerika bölgesi, bağımsızlık sonrasında kuzeydeki komşusu gibi siyasi bir birlik haline gelememiştir. Hâlbuki bağımsızlık önderlerinin idealinde, entelektüel temelini Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kaynaklı enternasyonalizm ve federalizm düşüncesinden alan birlik fikrinin var olduğu bilinmektedir. Bir diğer taraftan bakıldığında özellikle sömürgecilik döneminde İspanyol hâkimiyetindeki Latin Amerika'nın yönetsel anlamda tek bir otoritenin kontrolü altındayken bağımsızlık sonrasında birçok devlete ayrıştığı görülmektedir.¹ Sonuç itibarıyla süreç içinde uluslararası arenada birleşik bir aktör biçiminde var olmayı başaramamıştır. Bunun Kolomb öncesine ve sömürge dönemindeki birtakım farklı özelliklere dayanan sebepleri bulunmaktadır. Bir bütün halindeyken parçalanması ve bu durumun zamanla kalıcı hale gelmesi konusu aynı zamanda yeniden neden siyasi birlik yolunda başarılı olamadığına da bir açıklama getirmektedir (Rivera, 2013). Bununla birlikte yirminci yüzyılda Latin Amerika, bölgesel entegrasyon (bütünleşme) girişimleri açısından oldukça canlı bir bölge olmuştur. Bu girişimlerin bir kısmı başarısız olmuş, bir kısmı verimsiz olmuş ve bir kısmı ise işlevselliği nedeniyle kalıcı olmayı başarabilmiştir. Birle'nin (2008) de vurguladığı gibi günümüzde bölgedeki devletlerin sorunlara ulusal çözüm arayışları, uzlaşma ve entegrasyon çabalarının önüne geçmekle birlikte bölgedeki birçok politikacının söylemlerine de yansıdığı üzere Latin Amerika'nın birliği tasavvuru canlılığını yitirmemiştir.

Literatürde Latin Amerika'nın birliği konusu ile ilgili çalışmaların çoğunluğu bölgesel bütünleşme hareketlerini değerlendirmeye yöneliktir (Bkz. Durán Lima ve Maldonado, 2005; Bulmer-Thomas, 2001; Black, 2010). Genellikle bölgedeki bütünleşme girişimleri, adım adım gerçekleştirilen, kurumsal ve ekonomik olarak sağlam bir yapıya sahip olan Avrupa Birliği (AB) süreci ile karşılaştırılmaktadır (Atamer,

2020; Dorrucci, Firpo, Fratzscher, ve Mongelli, 2002). Latin Amerika'daki yapıların çoğunun 2000'lerin başındaki durumuna bakıldığında, AB'nin başlangıç aşamasından daha az düzeyde bütünleşme sağlayabildiği gözlenmektedir (Dorrucci vd., 2002). Karşılaştırma sonucunda Latin Amerika'daki girişimlerin başarısızlığının nedenleri arasında örgütsel zayıflık ile kurumsallaşma ve koordinasyon eksikliği vurgulanmaktadır. Bölgede bir bütünleşme hareketi başarısız olunca, sorunlarının veya başarısızlığının nedenlerini ciddi bir şekilde analiz etmek ve gerekli reformları yapmak yerine yeni bir yapının yaratılmaya çalışıldığı gözlenmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan yapılar Latin Amerika birliğinin önünde büyük engel oluşturmakta, ülkelerin paralel amaçlara sahip birden çok entegrasyona taraf olmasına ve bir entegrasyonun gelişimi için çaba göstermek yerine işine gelen bir başka yapıya yönelmesine neden olmaktadır (Atamer, 2020). Birbiriyle benzer hedeflere sahip aynı anda var olan çok sayıdaki yapının zaman içinde revize anlaşmalarla model ve isim değiştirmeleri, kurulan örgütlerin birbirlerine bağlanmaları örgüt kısaltmalarından bir "alfabe çorbası" ortaya çıkarmış (Durmuşlar ve Arısoy, 2019, s. 229), bölge için ise "yaşayan bir müze" (*museo viviente*) tanımının yapılmasına neden olmuştur (Birle, 2008, s. 145). Aynı meseleleri farklı şekillerde ele alan birden fazla örgütün bulunması ve çoklu üyelikler örgütlerin işlerliğini azaltmıştır (Katıtaş, 2019). Yine de bu kadar fazla bütünleşme hareketinin mutlaka bazı olumlu etkileri olmuştur. İş birliği yaklaşımının gelişmesiyle enerji, ulaşım gibi alanlarda ortak projelerin ve yatırımların çoğaldığı, devletler arasında karşılıklı güvenin ve sivil toplum ağlarındaki etkileşimin arttığı, gerilimlerin azaldığı gözlenmiştir (Birle, 2008).

Bu çalışmanın amacı Latin Amerika'daki siyasi birlik düşüncesinin tarihsel izini literatüre dayalı olarak sürerek farklı anlayış ve eğilimleri ortaya koymak ve mevcut durumu değerlendirmektir. Bunun için öncelikle birlik ve bütünleşme kavramları ve uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bütünleşme modellerinin nasıl tanımlandığı belirtilmiş, kısaca Avrupa bütünleşmesi ve dünyanın diğer bölgelerindeki bütünleşme hareketlerinin temel dinamiklerinden bahsedilmiştir. Latin Amerika'da birlik düşüncesinin tarihsel gelişimi incelenmiş ve bu düşüncenin günümüz siyasi düzleminde ne ifade ettiği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada siyasi birliğin temellerinin siyasi elitlerin öncülüğünde ekonomik alanda başlayacak bir harekette yer aldığını savunan neofonksiyonel yaklaşım ile Latin Amerika'da birlik için ortak kimlik yaratmada kolaylık sağlayan ortak

geçmiş ve sosyokültürel özelliklerini analize dâhil eden sosyal inşacı yaklaşımdan yararlanılacaktır.

1) Kavramsal ve Teorik Çerçeve

Tarihteki farklı siyasi örgütlenme tarzları arasındaki birlik ve ittifaklar, modern devletlerin ortaya çıkmaya başladığı 15. yüzyıldan çok daha öncesine, antik çağa dayanmaktadır. Günümüz dünyasında modern ulus-devletlerin bütünleşme hareketlerinin ise yüz yıldan kısa bir geçmişi vardır ve bunlar daha eskiye dayanan ortak bir geçmişten beslenmektedir. Savaşa yönelik askerî ittifaklardan güvenlik amaçlı veya barışa yönelik ittifaklara veya daha çok ekonomik yanı ağır basan ortaklıklara doğru geniş bir yelpazede çeşitlilik göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir bölgede ortak değerleri paylaşan, ekonomik, sosyal ve siyasi düzeyde karşılıklı çıkarları doğrultusunda ortak hedefleri olan ve bu hedeflere ulaşmaya çalışan ulusal birimler arasındaki ilişki sonucunda bölgesel bütünleşme veya entegrasyon olgusu ortaya çıkmıştır (Dabène, 2009, s. 10). Coğrafi yakınlık, benzerlik, etkileşim, zihni/ideolojik yakınlık, menfaatler, kurumsal/yapısal çerçeve (örneğin siyasi karar verme mekanizmasının çoğulculuğu) ve eski birleşme tecrübeleri bütünleşme imkânlarını artıran özelliklerdir. Ortak değerler, ortak düşman, ekonomik karşılıklı bağımlılık, üye ülkelerin üye olmayan ülkelerle ilişkileri, bütünleşmeyi destekleyen elitlerin varlığı, toplumun eğitim seviyesi gibi unsurlar birleşmede etkilidir. Karl Deutsch entegrasyonların yararlarını; barışı korumak, daha büyük amaçları gerçekleştirme kapasitesine erişmek, belli konularda özel görevleri gerçekleştirmek, yeni bir kimlik ve imaj kazanmak olarak sıralamıştır (Yapıcı, 2007).

Avrupa entegrasyonu, bölgesel ekonomik bütünleşmenin tipik örneğidir. Bölgesel ekonomik bütünleşme, 1960'larda bunu sistematik olarak ortaya koyan ve ülkeler arası ticarete karşılaştırmalı üstünlükler teorisi hakkındaki çalışması ile tanınan ekonomistin adıyla anılan Balassa aşamaları ile gerçekleşir. Balassa aşamaları; serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlik ile uluslar üstü düzeyde ekonomik politikaların oluşturulduğu **tam ekonomik bütünleşme** aşamalarıdır. Ekonomik bütünleşme düşüncesinin altında yatan temel varsayım ekonomik ilişkilerin gelişmesinin sadece ticaretin canlanmasını ve refahın artmasını değil siyasi anlamda barış ve huzur ortamını da sağlayacağıdır. Bu nedenle siyasi birliğe giden yol, öncelikli olarak ekonomik ve ticari iş birlikleriyle başlar. Avrupa Birliği sürecinde, bölge içi ticaret payı gün geçtikçe artmış, tamamlayıcı hale gelmiş ve modern koşullar altında ekonomik ve siyasi birlik arasındaki ilişkinin bir süreklilik olarak ele alınmasını teşvik edici

olmuştur. Siyasi birlik, devletlerin önemli bir dizi politikayla ilgili özerk karar alma birimleri olarak hareket etmekten vazgeçtiği bir düzenlemeyi ifade eder (Haas ve Schmitter, 1964).

Uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde bütünleşme modellerini tanımlamak ve anlamak için 1950'lerden itibaren bazı teoriler geliştirilmiştir. Bu teoriler, devletlerin böyle bir ulusötesi yapıya geçme süreçlerine ve sonuçlarına ilişkin bir bakış açısı ve kavramsal çerçeve sağlar. Federalizm, fonksiyonalizm (işlevselcilik), neofonksiyonalizm (yeni işlevselcilik), iletişimsel etkileşimcilik (transactionalism), bütünleşme olgusunu açıklamaya yönelik birbirlerini tamamlayan temel teorik yaklaşımlardır. David Mitrany'nin 1943 yılında yayımladığı "A Working Peace System" adlı eser, İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada bölgesel bütünleşmelerin oluşmasını açıklamak için temel bir çerçeve sunan fonksiyonalist teoriyi ortaya koymuştur. Bu çalışma uluslararası siyasete bakış açısından o zamana kadar etkili teorilere (realizm ve idealizm) güçlü bir alternatif oluşturmuştur. Diğer bütünleşme teorileri fonksiyonalist teorinin eksikliklerini gidermeye çalışmıştır. Avrupa bütünleşmesi örneği üzerinden geliştirilen ekonomik entegrasyon teorisi yine bu dönemde ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği, Avrupa(lılık) fikri ve kültürel kimliği ile şekillenmiş (Atamer, 2020) ve zaman içinde yeni bir kimlik inşa edilmiştir. 1960'lardan sonra bölgesel bütünleşmelerin karşılaştırmalı olarak incelenmesine odaklanılmıştır. Uzun zaman boyunca Avrupa merkezci tutum değişmemiştir (Schimmelfennig, 2018). Diğer bölgelerdeki bütünleşme hareketlerinin değerlendirilmesinde örnek bir model olarak; sanayileşme, çoğulculuk ve demokrasi gibi Avrupa değerleri ekonomik birlikten siyasi birliğe giden sürecin şemasını oluşturmuştur (Haas ve Schmitter, 1964).

Fonksiyonalizmin etkisinde bütünleşme konusundaki iyimser tavırlara karşılık olarak 1980'lerde bütünleşmelerin olumsuz ve eksik yanlarını vurgulayan hükümetlerarasıcılık yaklaşımı, kilit aktörler olarak hükümetlerin, ulusal güvenliklerini ve ekonomik çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için sürecin kontrolünü elinde tuttuklarını ileri sürmektedir. Bölgesel bütünleşme teorisindeki temel tartışmalar, hükümetlerarasıcı ve neofonksiyonalist teori arasında gerçekleşmiştir. Fonksiyonalizmin eksiklerini kapatmaya yönelik Ernst Haas ve Joseph Nye'nin çalışmaları² ile geliştirilen neofonksiyonalizm, hükümetlerin bütünleşme sürecini kontrol edebildiklerine itiraz etmektedir. Ulusötesi şirketler ve çıkar grupları ile ulusüstü aktörlere vurgu yaparak bu aktörlerin bütünleşmeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirdiklerini ileri sürmektedir. Ayrıca, bütünleşmeyi hükümetlerarası pazarlığın

ötesine iten çeşitli politikaların yayılmasından ve yol bağımlılıklarından bahsetmektedir. Özellikle AB'nin oluşumunu açıklamada oldukça etkili olan neofonksiyonalizmde, ekonomik alanda başlayacak bütünleşmenin, siyasi elit ve bürokratların inisiyatifi ile siyasi birliğe dönüşeceğini ifade etmektedir (Yapıcı, 2007).

1990'lardan itibaren ise fonksiyonalizm sonrası (post-fonksiyonalist) yaklaşımlar bütünleşmelerin geri tepme mekanizmasına odaklanmıştır. Bölgesel bütünleşme ilerledikçe ulusal egemenliği ve toplumsal birlikteliği sarsmakta ve bütünleşmeye şüpheyle bakan taraflarca harekete geçirilen ekonomik ve kültürel kaybedenler yaratmaktadır. Kimliklere dayalı ve popülist siyaset bütünleşmeyi kısıtlamakta ve parçalanmaya neden olabilmektedir (Schimmelfennig, 2018). Bu eleştirel bakış açısının en belirgin örneği birey ve toplumlar açısından ortak kimlik yaratma sürecine yoğunlaşan sosyal inşacı yaklaşımdır. Ekonominin yanı sıra sosyolojik ve tarihi boyutları da katarak daha geniş bir bakış açısı sunan sosyal inşacı yaklaşım bölgedeki entegrasyonların anlaşılmasını sağlayan temel kuramlardan biri olmuştur.

Bütünleşme teorilerinin tamamı uluslararası örgütler sayesinde ulus-devlet nosyonunun savaşımlara açık ve hatta savaşı körükleyen yapısının törpüleneceği fikrini taşımaktadır. Realist teorinin ileri sürdüğü gibi savaş, insan doğasının sonucu olarak değil de topluluk halinde yaşamının, devlet olma halinin nesnel ürünü olarak görülmektedir. İnsanların nihayetinde ihtiyaçlarının karşılanmasını istediği ve bunun için rasyonel çözümlere açık olduğu vurgulanmaktadır (Yapıcı, 2007). Devletler arasındaki ticaret iş birlikleri, barışı ve refahı sağlayan bir adımdır. Herhangi bir alanda başlayan iş birliği zaman içinde daha kapsayıcı bir hal alacak ve nihayetinde siyasi bir bütünleşmeye dönüşecektir.

Karl Deutsch, bütünleşmeleri "güvenlik toplulukları" olarak adlandırmış ve uluslararası bir topluluğun oluşması için halklar arasında ortak değerler, düşünceler ve bağılıklar ekseninde karşılıklı iletişim ağının kurulması gerektiğini ifade etmiştir (Deutsch vd., 1957, s. 5). Burada bir kısım kamu diplomasisi faaliyeti ile sivil toplumlar arasındaki ilişkilerin geliştiği zemine vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda 1990'lardan itibaren bölgecilik ve bölgeselleşme olarak kavramsal bir ayrım yaygınlaşmıştır. Devletler arasında, kurumsal resmî bir çerçevede ve belirli konularda iş birlikleri yani tepeden tabana doğru giden yapılar bölgecilik (**regionalism**), sivil topluma dayalı veya özel teşebbüslerin faaliyetleri temelinde daha tabandan gelen bütüncül olmayan kendiliğinden gelişen yapılar bölgeselleşme/bölgeselcilik (**regionalisation**) olarak

tanımlanmaktadır. Yine aynı dönemlerde kavramsal düzeyde eski ve yeni bölgeselcilik ayrımı yapılmaya başlamıştır. Deutsch vd.'nin (1957) yaklaşımından yola çıkarak güvenlik temelinde bir araya gelen toplulukların içine kapanık, ittifak temelli hareket eden, hegemonik siyasetin etkisinde ve üretim faktörlerinin dolaşımının sınırlı olduğu bütünleşmeler eski bölgeselcilik olarak adlandırılmaktadır. Yeni bölgeselcilik ise, Söderbaum ve Shaw'un (2003) tanımladığı şekilde, küresel ekonomi ile bütünleşen, ulus-ötesi sivil toplum aktörlerinin inisiyatifinin göreceli olarak arttığı çok boyutlu yapıları ifade etmektedir.

Ortaya çıkan bütünleşme biçimleri tipolojik olarak incelendiğinde; hedefler, iş birliği düzeyi, ulusal birimlerin nitelikleri, bağımlılık ve bölüşüm derecesi gibi çeşitli özelliklere göre farklılık gösterdiği gözlenmektedir (Yapıcı, 2007). Ekonomik bütünleşme; enflasyon oranlarının ve faiz oranlarının yakınsaması, döviz kuru değişkenliğinin kontrolü, ticari şeffaflık, iş döngüsünün senkronizasyonunun sağlanması ve gelirlerin yakınsaması gibi optimum para alanı teorisine uygun kriterlerin sağlanması ile tamamlanabilmektedir (Dorrucchi vd., 2002). Avrupa'da parasal birlik altyapısının sağlanması 25 yıldan fazla sürmüştür. Sosyal bütünleşme; posta, telefon görüşmeleri, turizm, ticaret, öğrenci değişimleri gibi halkın tamamını veya belirli bir bölümünü kapsayan düzeylerde gerçekleşmektedir. En zor tanımlanan ve gerçekleşmesi zor olan siyasi bütünleşme ise ortak güvenlik ve dış politika alanında söz konusudur.

Dünyada çeşitli bölgesel bütünleşme örgütleri mevcuttur. Fakat bunlar AB'nin ulaştığı seviyeden çok uzaktadır. Kavramsal çerçevenin ışığında her bütünleşme hareketi kendi özgün koşulları altında gelişmektedir. Joseph S. Nye (1971), bölgesel örgütleri, üyeler arasındaki bağları kuvvetlendirmeye yarayan mikro düzeydeki ekonomik örgütlerle (AB, Orta Amerika Ortak Pazarı vb.), üye devletlerin çatışma potansiyelini kontrol eden makro bölgesel örgütler (Amerikan Devletleri Örgütü, Arap Ligi ve Afrika Birliği Örgütü vb.) olarak iki ana sınıfa ayırmıştır (Yapıcı, 2007). Makro bölgesel örgütlerde kurumsal yapıda yetki ve faaliyet alanında derinleşme gerçekleşmemektedir. Bazı bölgelerdeki istikrarsızlık ve güvenlik sorunları ve demokratik olmayan rejimler entegrasyonu zorlaştırmaktadır.

Dünyadaki farklı birkaç bütünleşme hareketine kısaca bir göz atmak AB bütünleşmesinin başarısını anlamak için yeterli olacaktır. Çatışma ve krizlerle dolu Afrika'daki birliğin (Afrika Birliği) ve somut olarak yakın zamanda Suriye ve Yemen krizlerinde görülen Arap Birliği'nin başarısızlığının kökeninde

ulus-devlet üstü bir idealin ve bu idealde bir liderlik anlayışının yokluğu yatmaktadır (Okumu, 2009; Romero, 2020). Afrika kıtasındaki birlik hareketi, devletlerin bağımsız olmalarından hemen sonra başlamıştır. Bölgede 21. yüzyılda, zayıf demokratik kurumlar, insan hakları ihlalleri ve insan güvenliğine yönelik tehditler ve bunlarla mücadele edemeyecek kurumsal kapasite yetersizliği söz konusudur.

1967'de kurulan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN- *Association of Southeast Asian Nations*) güçlü bir kolektif kimlik duygusu değil, paylaşılan kuralların karşılıklı yararları üzerine kurulu bir topluluktur (Narine, 2008). Günümüzdeki üye ülkelerinin sahip oldukları sömürge geçmişi ve Soğuk Savaş dönemindeki büyük güçlerle ilişkileri göz önüne alındığında ASEAN ülkeleri için ulusal egemenliğin korunması önemli bir normu oluşturmuş ve yetkilerin ulus-üstü bir kuruma bırakılmadığı bölgeye özgü bir örgütlenme kültürü geliştirmiştir (Tunçarslan, 2019). Kuruluşunda ortak pazardan çok istikrarlı bir çevrenin sağlanmasını amaçlayan ASEAN'ın Batılı güçlerin yanı sıra Asyalı önemli güçlerle -Çin, Japonya ve Güney Kore- iş birliği mekanizmalarını artırmasının ortak bir bölgesel kimlik bilinci açısından zaman içinde nasıl bir katkı sağladığı farklı bir araştırma sorusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak 2009 yılında resmî olarak kurulan bugünkü adıyla Türk Devletleri Teşkilatı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk devletlerinin bir araya geldiği zirvelerle biçimlenen ve ortak tarih, kültür, kimlik ve dil birliğinden kaynaklanan özel dayanışma temelinde inşa edilen bir iş birliği zemini olarak yakın çevremizde gelişmektedir. 12 Kasım 2021'de Türk Dünyası 2040 Vizyon belgesini ilan etmiştir. Belgedeki orta ve uzun vadeli hedeflerin hayata ne ölçüde geçirileceğini zaman gösterecektir.

Birliklerin başarısı için *üye devletlik* kavramının ötesinde üst siyasi kimliğin ve buna bağlı küresel normların halklar tarafından benimsenmesi yeterli değilse de gerekli bir koşuldur. Her ne kadar son zamanlarda artan şüphecilığe rağmen biraz aşınsa da AB'nin başarısı kültürel bir *Avrupahlık* idealinin paylaşılmasında yatar.

2) Latin Amerika'da Birlik Düşüncesinin Tarihçesi

Günümüzde Latin Amerika, ABD gibi yekpare bir oluşum halinde değildir. Bunun İspanyol, Portekiz ve İngiliz sömürgeciliğine dayanan ve hatta Kolomb öncesinden gelen bölgesel/tarihsel/kurumsal farklılıklarla yakından ilişkisi vardır. Latin Amerika'da, özellikle İspanyol İmparatorluğu'nun sömürgesi olan bölgede önceden var olan üç büyük kültür Maya, Aztek ve İnka'nın kurumsal temelleri sömürge döneminde

kullanılmaya devam etmiştir. ABD'nin kurulduğu kuzeyde ise dağınık halde bulunan yarı göçebe yerli toplulukların eksik kurumsal boşluğunu Avrupa'dan gelen göçmenler doldurmuş ve en alttaki yerel düzeyden itibaren katılımcı, görece daha homojen siyasi bir organizasyon mümkün olmuştur. Güneyde ise İspanyol monarşisine karşı sorumlu genel valilikler halinde idare edilen sömürge birimlerinin birbiriyle ilişkileri çok kısıtlı olmuştur. Meksika ve Peru başta olmak üzere çok merkezli bir idare söz konusudur. Günümüz Brezilya Federal Cumhuriyeti ise Portekiz Krallığı'nın naipliği olarak farklı bir kolonyal geçmişe sahiptir ve bu durum günümüzde bir bütün olarak var olmasında etkilidir. Brezilya büyük olmasına rağmen nüfus kıyı kentlerinde ve birbirine yakın yerlerde yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan, Portekiz Krallığı'nın kolonilerde yükseköğretim için izin vermemesi nedeniyle yükseköğrenimini ancak Portekiz'de yapabilen Brezilya'daki elitler, ideolojik olarak birbirine daha yakındır. Brezilyalı tarihçi José Murilo de Carvalho'ya göre İspanyol Amerika'sındaki bağımsızlık hareketleri 19. yüzyılda özellikle üniversitelerin olduğu yerlerde güç kazanmaya başlamış ve hemen hemen üniversitenin olduğu yerlerde farklı devletlerin doğmasına yol açmıştır. Aynı dönemde bölgedeki İspanyol sömürgelerinde en az 23 üniversite mevcuttur.³ Çok kısa bahsedildiği gibi tarihsel birtakım koşullar bu bölgelerdeki farklılıkların temel nedeni olarak ileri sürülebilmektedir.

Günümüzün Latin Amerika'sında birlik ya da bütünleşme olarak tanımlanabilecek düşüncenin canlandığı birkaç önemli dönem bulunmaktadır. Kolonyal dönemdeki Cizvit papazların faaliyetlerini dışarıda tutarsak, birlik düşüncesinin çekirdeği hiç şüphesiz sömürge yönetimlerinden Büyük Vatan'ı (***Patria Grande***) kurtaracak bağımsızlık hareketleri ile birlikte 18. yüzyıl sonlarından itibaren atılmıştır. Daha önceki dönemde açık ve bütüncül bir Amerika kavramına rastlanılmaz (Baeriswyl Baciella, 2020). Birleşik bir Latin Amerika vizyonu ***Francisco de Miranda***'nın öncülüğünde, 1774 yılında ilki Philadelphia'da olmak üzere Kıtasal Kongreler serisi düzenlenmesi ile başlamıştır. ***Miranda***, 1790'da Mississippi Nehri'nden Cape Horn'a kadar bir ***Büyük Devlet*** inşa etme fikrini ilk kez içeren bir anayasal proje taslağı hazırlamıştır. Amerika kıtasındaki İspanyolca konuşanların yaşadığı toprakların bağımsız bir devlet oluşturabileceğini düşünen ***Miranda***, İspanyol hükümetinden ve etki alanından ve diğer herhangi bir yabancı varlıktan tamamen ayrılmış yeni bir egemen ulus organı oluşturmayı amaçlamaktadır. Buna göre ***Kolombiya***⁴ olarak adlandırılacak federasyonun yönetimi bir Üst Meclis ve Avam Kamarası, yargı erki ile kalıtsal olarak belirlenen bir imparator tarafından temsil edilen yürütme erkinden oluşan Büyük

Britanya, ABD ve İnka karışımı bir sistemden oluşacaktır. **Kolombiya**, Güney Amerika, Büyük Britanya ve ABD ittifakına dayanan bir güç bloğudur. Bu bloğun temelinde, siyasi, askerî ve sosyokültürel birliğe dayalı bağımsızlığın elde edilmesi için Amerikan kolonilerinin tamamlayıcılık, kardeşlik ve ortak sorumluluk ilkeleri esas alınacaktır (Daza, 2013). **Miranda** yerelden en üste devleti ve vatandaşlık koşullarını tanımlayan Montesquieu ve Hamilton'un düşüncelerinden etkilenecek ayrıntılı bir proje sunmuştur.

Peru bağımsızlığının ideolojik önderlerinden biri olan hukukçu ve politikacı **Mariano Alejo Álvarez Vera**'nın 1811'de hazırladığı ve 1820'de yayımlanmaya kadar gizlice dolaşan belge, kamu işlerinde İspanyollar ve Amerikalı kreoller ayrımına karşı büyük bir tepkiyi yansıtır. **Álvarez**, belgede; fetih dönemine atıfla feodal ve doğal haklar dikkate alınarak Amerika'daki işlerin Amerikalıların yetkisinde olması gerektiğini savunmuştur. Aslında İspanya Krallığının krizinden istifade ile bir özerklik fırsatının değerlendirildiği bu belge, bağımsızlığın patlak vermesinde etkili olan Amerikan kimliğinin nasıl konumlandığını ve bu süreçteki sosyokültürel entegrasyonun dinamiğini göstermektedir (Daza, 2013). Aynı dili konuşan, aynı dine inanan, aynı kültürde büyüyen ve ortak bir tarihleri olan kreollerin özerklik talebi bağımsızlık savaşına dönüşmüştür. Bu bağlamda bir Amerikan konfederasyonu fikri güçlü köklere sahiptir. Ayrıca Avrupa'daki monarşilerin oluşturduğu ve İspanya Krallığı'nın sömürgeleri üzerindeki egemenliğini destekleyen Kutsal İttifak'a karşı bir güç bulma arayışı da birlik fikrinde etkili olmuştur.

Birleşik Latin Amerika fikrinin bir diğer tarihi momenti bağımsızlığın önderlerinden biri olan asker, avukat, politikacı ve gazeteci **Bernardo Monteagudo**'nun 1812'deki "Hispano-Amerikan Devletleri Arasındaki Genel Federasyon" önerisidir ve 1824 yılında bu konu üzerinde bir deneme yayınlamıştır (Daza, 2013). Bağımsızlık döneminde kıta genelindeki iktidar hırsı ve anarşiden endişelenen **Monteagudo**, bir yasama organında belirlenen ilkelerle barışın tesis edildiği bağımsız bölgesel birliğin bir siyasi sistem ile güvence altına alınması gerektiğini belirtmektedir. **Monteagudo**'nun projesi, tam yetkili bir kongre aracılığıyla hukukun sağlandığı, ticaretin düzenlendiği, ülkeler arasında ikili ve çok taraflı anlaşmaların uygulanması yoluyla bir konfederasyonu tanımlamaktadır. 1810-1826 arasında Latin Amerika birliği hakkında sistematik ve özgün çalışmaları bulunan **Juan Egaña y Risco** da bu düşüncenin öncüleri arasında yer alır (De la Reza, 2017). Ortak bir savunma planı tasarlamak için uluslarüstü bir yapıya ulaşmak amacıyla

üye devletlerden temsilcilerle bir konfederasyon ve bir Amfitikyonik⁵ Kongre'nin kurulmasını önermiştir.

Simón Bolívar, birçok yazısında kültür, dil ve tarih birliğine dayalı birleşik bir Amerika vizyonunu belirtmiştir. 1812'de "Cartagena Manifestosu", 1815'te "Jamaika'dan Mektup", 1819'da "Angostura Kongresi" ve 1826'da "Panama Amfitikyonik Kongresi" belgeleriyle konfederatif bir rejimi savunmuştur. Yüzyıllardır bir tiranlığa boyun eğen halkın, farklı yasalar ve hükümetlerle de olsa özgür ve bağımsız milletler olarak tarihsel bağlarla birleşmesi, konfederasyon düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Pratikte, önce 1819'da Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ni oluşturan Venezuela ve Yeni Granada'ya Panama ve Quito eklenmiş, daha sonra 1822'de Peru ve Şili, 1823'te Meksika ve 1825'te Orta Amerika Cumhuriyeti'ni dâhil eden anlaşmalar imzalanmıştır. Genel anlamda, bu anlaşmalar karşılıklı yardımlaşmayı ve yabancı güçlere karşı bağımsızlığa yönelik tehdidi püskürtmek için ortak eylemleri şart koşmakta ve gelecekteki bir **Hispanik (İspanyol) Amerika** kongresine atıfta bulunan maddeler içermektedir (Daza, 2013). Bu bakış açısı **Bolívar**'ın hem ABD'ye hem de Brezilya'ya mesafesini göstermektedir. **Bolívar**'a göre Brezilya, dili, tarihi ve kültürü yabancı bir ülkeydi, köle emeğine dayalı bir imparatorluk olması nedeniyle uzak durulması gereken bir yapı olarak kabul ediliyordu (Bethell, 2010).

Bir bağımsızlık önderi, siyasi ve askerî lider olarak **Bolívar**'ın nüfuzunun ve otoritesinin etkisiyle bölge için ilk defa çok taraflı anlaşma çağrısında bulunulan Panama Amfitikyonik Kongresi gerçekleştirilmiştir. Şili ve Brezilya ile sınır çatışması olan Birleşik Río de la Plata Eyaletleri ve ABD'nin katılım sağlamadığı kongre, Büyük Britanya ve Hollanda'dan gözlemcilerin, Peru, Orta Amerika, Meksika ve Kolombiya'dan delegasyonların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede, yabancı egemenliğinden korunmak amacıyla bağımsız bir ittifak oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için kalıcı bir ortak ordu oluşturma, her katılımcının toprak bütünlüğünü savunma,⁶ bir Amerikan vatandaşlığı kurma, Yeni Dünya'ya verdiği zarar nedeniyle İspanya'nın tutumunu kınayan bir manifesto yayınlama, köle ticaretini yasaklama, Küba ve Porto Riko'nun bağımsızlığını karara bağlama, Kanarya Adaları ve Filipinler'in bağımsızlığını destekleme ve yeni bağımsız devletlerin tanınmasını sağlama konuları gündeme gelmiştir.

Baskısı devam eden İspanyol ve diğer Avrupa güçlerinin tehditine karşı ABD'nin Monroe doktrinini uygulaması için etkili olmaya çağrılması da tartışma konularındandır. 1823'te

ABD Başkanı Monroe'nun bildiriyle ortaya konulan Avrupa'ya karşı bir bütün olarak **Amerikalılık** projesi, bölgede günümüze dek izleri sürülebilen İspanyol Amerikası Bolivaryanizmine karşı Anglosakson/ABD hegemonyasının ifadesi olarak Pan-Amerikanizmin temelini atmıştır (Bethell, 2010). ABD'nin **Kolombiya** dışındaki bir birleşmeyi istememesi, taşra rekabetleri, vergiler, eğitim ve sosyal tabakalaşma konusunda ulusal hükümetlerin farklı yaklaşımları vb. yerel anlaşmazlıklar nedeniyle 1828'de kesin hüsrana uğramasına rağmen, Panama Kongresi, uluslararası düzeyde yeni kuralların ortaya çıkmasını teşvik etmiştir (De la Reza, 2017). Daimî bir antlaşmanın sağlanamadığı kongre, İspanya'nın veya başka bir yabancı gücün bu toprakları yeniden sömürge egemenliğine sokma girişimlerine karşı yasal temellerin oluşturulması arayışında cesur bir uluslararası politika geliştirmiştir (Daza, 2013). **Bolívar**'ın hayal kırıklığını açıkça belirttiği kongre, bölgesel entegrasyonu yeniden düşünmenin referansı olmuştur; Latin Amerika iş birliği için Lima (1847-1848), Santiago (1856-1857) ve yine Lima'da (1864-1865) düzenlenen birlik kongrelerinin ve 20. yüzyıldaki bölgesel bütünleşme girişimlerinin temelini oluşturmuştur (De la Reza, 2010).

19. yüzyılda ulus-devlet yapılanmalarını tamamlamaya çalışan bağımsız devletler arasında sınır ve toprak savaşlarının⁷ devam ettiği gözlenmektedir. Bu yüzyılın sonunda Birinci Amerikan Uluslararası Konferansı ile kurulan Pan-Amerikan Birliği (1890), ABD hegemonyasının bir ifadesi olan Pan-Amerikanizm fikri üzerine kurulmuştur. Hemen ardından Uluslararası Para Konferansı (1891) toplanmış ve ekonomik bir birlik için adım atılmıştır. Pan-Amerikancılık, Karayip'teki bağımsızlık mücadelesinde cisimleşen bir muhalefetle karşılaşmıştır. O dönemlerde Latin Amerika'da birlik düşüncesinin duygusal anlamda sağlamlaşmasına destek olan iki büyük düşünür vardır. Bu muhalefetin fikirsel temelini **José Martí**'nin **nuestroamericanismo** (bizim Amerikanlığımız) yaklaşımı oluşturmuştur. Bu yaklaşım, Avrupa ve Kuzey Amerika devlet modellerinin ötesinde uluslarüstü bir anavatana odaklanmış bir Amerikan kimliğini tanımlamaktadır.⁸ **Martí**'nin edebi bir dilde aktardığı kültürel birlik anlayışı, Latin Amerika birliğinin derli toplu en önemli düşünsel temelini oluşturmaktadır. Birlik düşüncesinin bir diğer temsilcisi Porto Rikolu düşünür **Eugenio María de Hostos**, Antiller'in bağımsızlığının ardından kurulan bir konfederasyon fikrini kıta birliği ideali ile birleştirmiştir. Bu görüşlerin gelişmesinde **Martí**'nin de yaptığı gibi Küba ve Porto Riko'nun bağımsızlığı sırasında kıtadan destek arayışı etkili olmuştur. Latin

Amerika'nın jeopolitik çıkarları için bu desteğin önemi vurgulanmıştır (Daza, 2013).

Ekonomik ve siyasi olarak güçlenen ABD, 19. yüzyılın sonlarından itibaren bölgedeki hegemonyasını sağlamlaştırmıştır. Özellikle 1914'te hizmete açılan ve Atlantik ve Pasifik okyanuslarını bağlayan Panama Kanalı'nın stratejik önemi ABD için kontrolü elinde tutma ihtiyacını artırmıştır. Sömürge döneminden itibaren toprağa bağlı tarımsal ve maden üretiminden beslenen Latin Amerika ekonomileri toprak sahibi ve ticaretle uğraşan oligarşik bir yapının kurumsallaştığı bir bölge olmuştur. Latin Amerika'da **Libertador** olarak adlandırılan bağımsızlık önderleri çoğunluğu büyük toprak sahibi asker kreollerdir. **Bolívar**'ın öncülüğünde bir İspanyol Amerikası kurma fikrinin somut hali olan bugünkü Bolivya, Peru, Kolombiya ve Venezuela'dan oluşan **Büyük Kolombiya** devleti, 1820'lerin sonlarında ve 1830'ların başlarında, federalizm ve merkezîyetçiliği destekleyenler arasındaki siyasi farklılıklar ve ayrıca cumhuriyeti oluşturan halklar arasındaki bölgesel gerilimler nedeniyle çözülmüştür. Farklı çıkarlara sahip burjuva kesimlerin çatışması sonucu bu süreç sonunda birden çok ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Bağımsızlık döneminin toprak sahibi burjuva ve aynı zamanda asker kreolere yani Caudillolar kurulan ulus-devletlerde zamanla oligarşilere dönüşmüştür. Siyasette gücü elinde bulunduran bu sınıf kendi çıkarları için yabancı yatırımcılara taviz vermekten çekinmemiştir. Latin Amerika'daki elitler bu nedenle kendilerini Avrupa ve ABD'ye daha yakın hissetmiştir. Halkta kimi zaman huzursuzluk yaratan bu yönetim ABD başta olmak üzere diğer güçler tarafından desteklenmiş, ayaklanmalar sert askerî müdahalelerle bastırılmıştır.

Latin Amerika'da birlik düşüncesinin alevlendiği diğer bir dönem 20. yüzyılın başlarıdır. 1922'de Arjantinli yazar **Manuel Ugarte**'nin yazdığı "La Patria Grande" kitabı birlik düşüncesini yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönemde sürgündeki Perulu **Víctor Raúl Haya de la Torre**'nin Amerikan Halk Devrimi Birliği hareketi (APRA-**Alianza Popular Revolucionaria Americana**) gelişmeye başlamıştır. APRA, **Haya de la Torre**'nin Meksikalı düşünür ve aktif politikacı **José Vasconcelos Calderón**'un davetiyle Meksika'da bulunduğu dönemde, 1924'te, Latin Amerika'daki anti-emperyalist toplumsal ve politik hareketlerden oluşan bir ittifak ağı olarak ortaya çıkmıştır. Ekonomik kalkınmayı sağlamak için kıta genelinde mücadeleyi savunan bu hareket Yerli Amerikalılık üzerine kurulmuştur. APRA beş esasa dayanmıştır; emperyalizme karşı eylem, Latin Amerika'nın siyasi birliği, uluslararası anlaşmaların gözden geçirilmesi,

Panama Kanalı'nın uluslararasılaşması ve dünyanın tüm ezilen sınıfları ve halklarıyla dayanışma. Gerçekleri köpüren bir romantizmin akışına taşıyan APRA hareketi Latin Amerika çapında bir birliğe doğru evirilmemiş (James, 1934), Peru başta olmak üzere Latin Amerika'nın ulusal demokratik sol partilerine ilham vermiştir. Meksika Devrimi ve Bolşevik Devriminin gerçekleştiği ve Haiti ve Nikaragua başta olmak üzere Karayiplerde olası bir devrim karşısında ABD'nin bekçi gibi gezindiği dönemde APRA hareketi "Latin-Amerikan Anti-Emperyalist Devrimci Partisi" olarak filizlenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen 1929 Buhranı Latin Amerika ülkelerinin dışa bağımlı ekonomisini zayıflatmış ve -Orta Amerika bölgesi ülkeleri hariç- ulusal bir milliyetçilik anlayışıyla ithal ikameci üretim politikaları geliştirilmeye başlanmıştır. Klasik popülizm olarak adlandırılan bu süreçte ekonomik bir içe kapanma yaşanmış, sanayileşmeye ağırlık verilmiş, yabancı veya yerli özel şirketler kamulaştırılmış ve sosyal refah programları uygulanmıştır. Ulusal bilincin gelişmesi, yerli kökenle bağın kurulması, folklorik öğelerin vurgulanması yine bu döneme denk gelir. Sonuç olarak bölgedeki bütünleşme hareketlerinin fikirsel temelleri *Miranda*'ya kadar geri gitse de filli olarak, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan tüm dünyada bölgeselleşme adı verilen bir sürecin devamında ortaya çıkmıştır.

3) Bölgesel Bütünleşme Hareketleri

Bölgesel bütünleşme daha önce belirtildiği gibi bölgede ortak değerleri paylaşan, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda ortak hedeflere ulaşmaya çalışan devletler arasında ortaya çıkar. Mal, hizmet, sermaye ve işçi alışverişine imkân sağlayan ekonomik bir temele dayanır. Latin Amerika'da da bölgesel bütünleşme hareketleri ülkeler arasındaki ticari iş birliği çabaları ile başlamıştır. Fakat bölge ülkelerinin dâhil olduğu ilk örgütler ABD öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Öncelikle 1890'da ABD hegemonyası altında kurulan Pan-Amerikan Birliği, hem ticari hem siyasi bir örgüt olarak karşımıza çıkmaktadır. 1889-1890'da ABD öncülüğünde Vaşington'da düzenlenen Uluslararası Amerikan Devletleri Konferansları sonucunda kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1947'de Amerikalılar Arası Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması veya imzalandığı yer adıyla anıldığı şekliyle Rio Paketi, Pan-Amerikan Birliği garantisinde kurulmuş güvenlik ve siyaset iş birliği anlaşmasıdır. Rio Paketi daha sonra 1948'de Bogotá'da kurulan Amerikan Devletleri Örgütü (*OAS-Organization of American States*) bünyesine katılmıştır. OAS, Soğuk Savaş döneminde ABD etki alanı inşasının bir parçası olarak ortaya

çıkış ve ABD'nin üye ülkelerin iç işlerine müdahil olmasının kurumsal bir aracı olmuştur. Bu bölgesel yapılar Latin Amerika birlik düşüncesinden çok uzakta Monroe Doktrini'ne dayanan ve Soğuk Savaş stratejisiyle bütünleşen siyasi güvenlik örgütleridir.

Dünya savaşlarının ardından uluslararası siyasette merkezî bir hal alan bölgeselleşme anlayışı ile birlikte Latin Amerika'da da kapalı ve korumacı bütünleşme girişimlerinin ivme kazandığı görülmektedir. Çoğunluğu tarım ve maden hammadde ihracatçısı⁹ olan bölge ülkeleri, bu dönemde ithal ikameci bir kalkınma anlayışı çerçevesinde geliştirdikleri politikaları, aralarındaki ikili ticaret anlaşmalarını artırarak desteklemeye çalışmıştır (Durmuşlar ve Arısoy, 2019). Latin Amerika'da bölgesel hareketler küresel kapitalizmin dönüşümüne paralel olarak kabaca üç ana dönemselleşme ayrımında değerlendirilmektedir (Erol, 2020). İlk dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde ortaya çıkan korumacı alt bölgesel örgütler yer almaktadır. İkinci dönem, 1990'larda neoliberalizm etkisinde devletleri küresel piyasalara uyumlaştırma hedefli ve demokratik rejime vurgu yapan açık bölgeselleşme hareketidir. Üçüncü dönem ise 2000'lerde neoliberal tahribat ve krizler sonrası sol hükümetlerin desteğiyle ortaya çıkan **karşı-hegemonik** post-neoliberal bölgesel bütünleşmelerdir.

1950'lerde ilk defa bölgede Orta Amerika entegrasyon hareketleri göze çarpmaktadır. Orta Amerika ülkelerinin sömürge döneminde aynı idari birim altında yönetilmesi, sömürge yönetiminden bağımsızlığı birlikte gerçekleştirmesi ve 1839'da çözümlene kadar bir devlet olarak kalmaları günümüze kadar süren bütünleşme hareketinin kökenini oluşturmaktadır. Bunun da ötesinde Orta Amerika, dünyada devletlere karşı bağlayıcı kararlar verme yetkisine sahip bir uluslararası mahkeme kuran ilk bölgedir. AB'nin 1952'de Avrupa Adalet Divanı'nı kurmasından çok önce, Orta Amerika Adalet Divanı (**Corte de Justicia Centroamericana**–Cartago Mahkemesi) 1907'de kurulmuş ve yaklaşık on yıl faaliyet göstermiştir (Baetens, 2019). Bu tarihsel birliktelik ve coğrafi yakınlık, 1951'de ülkeler arasında birleşmeyi teşvik eden ve sorunları çözmeyi amaçlayan Orta Amerika Devletleri Örgütü (ODECA-**Organización de Estados Centroamericanos**) adıyla gevşek bir bütünleşme hareketini ortaya çıkarmış, 1960'da bir ortak pazara (MCCA-**Orta Amerika Ortak Pazarı**) dönüşmüştür. Bazı üye ülkelerdeki iç siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle 1980'lerin ortalarında faaliyetleri askıya alınmış olsa da günümüzün Orta Amerika Entegrasyon Sistemi (SICA-**Sistema de la Integración Centroamericana**), 1991'de bu kurumsal yapıların devamı

olarak kurulmuştur. Merkezi Guatemala'da bulunan Orta Amerika Parlamentosu (**PARLACEN-Parlamento Centroamericano**) SICA'nın siyasi ve demokratik temsilinin bölgesel ve kalıcı organıdır. 2006'da El Salvador, Guatemala, Honduras ve Nikaragua, Orta Amerika-4 Serbest Hareketlilik Anlaşması (CA-4) ile üye ülkelerden birine giren yabancı uyrukluların, ek izinler almak veya sınır kontrol noktalarında kontrollerden geçmek zorunda kalmadan kara yoluyla diğer üye ülkelere de seyahat edebilmesine imkân vermişlerdir. Orta Amerika'da bölgesel bütünleşmenin görece ileri durumda olduğu gözlenmektedir.

Latin Amerika bütününde kuruluşunu CEPAL'in (BM-Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu) desteklediği Latin Amerika Serbest Ticaret Alanı (**ALALC-La Asociación Latinoamericana de Libre Comercio/LAFTA-Latin American Free Trade Association**) 1960'ta kurulmuştur. 1980'de Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu'na (**ALADI-Asociación Latinoamericana de Integración**) dönüşen yapı ortak pazar hedefli sosyoekonomik bir ortaklık olarak günümüzde faaliyetlerini sürdürmektedir. Arjantin, Bolivya, Brezilya, Ekvador, Kolombiya, Meksika, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay, Venezuela (kurucu üyeler), Küba ve Panama olmak üzere 13 üyeden oluşmaktadır.¹⁰ Haas ve Schmitter'ın 1964'te henüz LAFTA çok yeni iken bu oluşumun siyasi birliğe dönüşümüne dair olumsuz beklentilerindeki endişe noktaları bugün için de geçerliliğini korumaktadır. Bu endişelerin kökeninde toplumsal yapının yerel ve bölgesel eşitsizliği, uzlaştırılmaz çıkarlarla savrulan ve kapsayıcı olmayan siyasi düzen bulunmaktadır (Haas ve Schmitter, 1964).

Karayip Serbest Ticaret Birliği (**CARIFTA-The Caribbean Free Trade Association**) 1963'te kurulmuş ve 1973'te Karayip Topluluğu'na (**CARICOM-The Caribbean Community**) dönüşmüştür. Ortak pazar yoluyla üye devletlerin ekonomik entegrasyonu, dış politikalarının koordinasyonu, eğitim, kültür ve endüstriyel alanlarda iş birliği amaçlayan CARICOM'un, çoğunluğu İngilizce konuşan ve Britanya eski sömürgelerinden oluşan¹¹ 15 üyesi bulunmaktadır. Bu topluluk diğer Latin Amerika bölgesel birlikleri ile de ilişki içindedir. 1990'ların sonundan itibaren Karayip Tek Pazarı ve Ekonomisi olarak ortak pazardan ekonomik topluluğa doğru dönüşmeye başlamıştır. Bundan bağımsız olarak Karayip Devletleri Birliği ise Karayip denizindeki 25 kıyı ve ada ülkeleri tarafından ticaret, ulaşım, sürdürülebilir turizm ve doğal afetler alanında istişare, iş birliği ve uyum için kurulmuş bir diğer örgüttür. 1990'ların serbest ticaret anlaşmaları furçasının¹² bir diğer halkasını Meksika, Kanada ve ABD arasındaki Kuzey

Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA-**North American Free Trade Agreement**) oluşturur. 1994 yılında kurulan NAFTA, 2019'da Meksika, ABD ve Kanada Anlaşması (T-MEC/USMCA) olarak revize edilmiştir.

Latin Amerika ve Karayip Parlamentosu (Parlatino-**The Latin American Parliament**), daha geniş katılımlı bir hükümetlerarası organ olarak 1961'de kurulmuştur. Merkezi Quito'da bulunan ve 1973'te kurulan Latin Amerika Enerji Örgütü'nün (OLADE-**Organización Latinoamericana de Energía**), Meksika, Orta Amerika, Karayipler ve Güney Amerika ülkelerinden oluşan 27 üyesi vardır. Enerji kaynakları ile ilgili hükümetlerarası bir kamu iş birliği, koordinasyon ve teknik danışma örgütü olarak sürdürülebilir kalkınmaya ve enerji güvenliğine katkıda bulunma amacını taşımaktadır.¹³ 1969'da kurulan ve 1996'dan itibaren And Milletler Topluluğu olarak adlandırılmaya başlanan And Paktı bir gümrük birliğidir. Bolivya, Ekvador, Kolombiya, Peru'nun üye olduğu topluluktan Şili 1973 darbesi sonrasında 1976'da çıkmıştır. 1973'te üye olan Venezuela ise 2006'da, Peru ve Kolombiya'nın ABD ile ikili ticaret anlaşmalarını gerekçe göstererek ayrılmıştır. Latin Amerika ve Karayip Ekonomi Sistemi (SELA-**Sistema Económico Latinoamericano y del Caribe**), 1975'te hükümetlerarası istişare ve koordinasyon sistemi olarak 25 ülkenin katılımıyla kurulmuştur. 1986'da Siyasi Danışma ve Anlaşma Daimî Mekanizması olarak Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Meksika, Panama, Peru, Uruguay, Venezuela (kurucu üyeler) ve CARICOM olmak üzere 25 üyesi olan Rio Grubu ortaya çıkmıştır. 2010 yılında ABD etkisinden uzak bir siyaset için (OAS'a alternatif olarak) kurulan Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC-**Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños**) Rio Grubu'nun devamıdır. CELAC'ın Brezilya, Fransız Guyanası ve Porto Riko hariç Latin Amerika ve Karayip ülkelerinden oluşan 32 üyesi bulunur. Brezilya üyeliğini 2020 yılında askıya almıştır.

Latin Amerika'nın en yerleşik ve istikrarlı bölgesel bütünleşme örgütü olan Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR-**Mercado Comum do Sul**), 1991 yılında Brezilya, Arjantin, Paraguay ve Uruguay'ın katılımıyla siyasi bir boyuta sahip ortak pazar hedefi ile kurulmuştur. Kuruluş temelleri Prata nehri havzası ülkelerinin enerji ve güvenlik iş birliğine dayanan bir geçmişi vardır (Tekin, 2020a). Dünyanın ve bölgenin en büyük ülkelerinden Brezilya ve Arjantin ile komşu ülkelerin neoliberal dönemde ortak bir tutum için mevcut iş birliklerini bütünleştirmeye dönüştürme amacıyla ortaya çıkmıştır. Adından anlaşılacağı gibi bir ortak pazar hedefi konulmuş ama henüz bu aşamaya geçilmemiş, ulus-üstü daha ileri bir aşamaya

yönelmeyecek şekilde birbirlerinin avantaj ve dezavantajlarını gözeterek tamamlayıcı bir çerçeve benimsenmiştir. Brezilya ve Arjantin arasındaki eskiden beri var olan üstünlük kurmaya dayalı rekabet zamanla ikili anlaşmalarla yumuşamış, her iki tarafın kazançlı olduğu ortaklığa giden yol güçlenmiştir. Aşamalı ilerleme, denge ve gerçekçilik prensipleri çerçevesinde yürütülen anlaşmalar zamanla sekteye uğrasa da 1991'de MERCOSUR'u kuran Asunción Anlaşması'nın imzalanması ile sonuçlanmıştır. Uruguay ve Paraguay, iki büyük ülke arasında aşamalı olarak sürdürülen gümrük birliği ve ekonomi politikalarındaki uyumlaşma sürecine kendi istekleri ile dâhil olmuştur. Zaman içinde MERCOSUR'un arttırdığı ticaret hacminin sonucunda ekonomik refah sağlanmış ve örgüt ile diğer ülkeler arasında ortaklıklar kurulmaya başlanmıştır. Fakat benzer bir şekilde örgütlenmeye başlamış AB gibi bir ekonomik birlik olma yoluna girilememiştir.

Coğrafi yakınlık, kurucu anlaşmada bölgede demokrasiye yapılan vurgu, daha önce birbiriyle savaşmış ülkelerde barışın korunmasının esas alınması, kalkınma odaklı ilişkilerin derinleştirilerek yürütülmesi MERCOSUR'un istikrarlı olmasını sağlamıştır (Tekin, 2020a). Dönemin koşulları göz önüne alındığında zor bir süreçte biraz acele edilerek kurulmasının temel nedeni ABD'nin ekonomik hegemonyasından bağımsız olarak güneyde bir ekonomik güç oluşturma düşüncesidir. Bölge içinde ticareti arttıran ve uluslararası alanda rekabet güçlerini arttırmaya yönelik MERCOSUR, neoliberal çerçevede devletlerin ekonomiye müdahalesini azaltmaya çalışarak üye ülkelerde siyasi oligarşi ile mücadele etmenin bir kanalı olmuştur.

21. yüzyılda bölgesel bütünleşmede siyasi odaklı yeni iş birlikleri etkili olmuş, Brezilya'nın çok kutuplu dünyanın ABD dışındaki yeni güç bloğunda yer alması ile birlikte ABD karşıtı hükümetlerin olduğu Bolivya ve Venezuela'nın MERCOSUR üyeliği söz konusu olmuştur. Örgüt içindeki güç asimetrisini arttıran Brezilya'nın sıcak baktığı bu post-hegemonik genişleme ve örgüt içinde ideolojik tartışmalar, örgütün diğer ülkelerle yapacağı serbest ticaret anlaşmalarında gerilimlere neden olmuştur. Brezilya'nın ekonomik büyüklüğünün yarattığı çekince MERCOSUR sisteminin genişleyerek bir Güney Amerika Serbest Ticaret alanı kurulmasının önünde bir engel olarak kabul edilmektedir (Tekin, 2020a). Bazı uyumsuzluklara rağmen 2000'li yıllarda örgütü güçlendiren, bölge içi dengesizliği giderici, vatandaş ve sivil toplum odaklı birtakım mekanizmaların kurulduğu gözlenmektedir. Diğer Latin Amerika ülkeleriyle ilişkiler de geliştirilmekte, Atlantik ötesinde çeşitli ülkelerle de serbest ticaret anlaşmaları

yapılmaktadır. AB, MERCOSUR ile sıkı ilişkilere sahiptir. İki örgüt arasında, ortaklık anlaşmasına doğru evrilen bir ticaret anlaşması 2019'da imzalanmıştır.

21. yüzyıl sol dalgası ile birlikte Latin Amerika İçin Bolivarcı İttifak (ALBA-TCP-**Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América**), 2004 yılında post-neoliberal ve antiemperyalist öncülerle refah ve eşitlik hedefiyle dünya düzeninde iddialı bir kuruluş olarak öne çıkmıştır. 1994'te ABD'nin önerisiyle oluşturulan proje aşamasındaki Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi'ne karşı alternatif olarak; Küba, Venezuela ve Bolivya (kurucu ülkeler), Antigua ve Barbuda, Dominika, Grenada, Nikaragua, Saint Kitts ve Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent ve Grenadinler olmak üzere 10 üyeden oluşmaktadır. 2008'de üye olan Honduras 2010'da, 2009'da üye olan Ekvador 2018'de ayrılmıştır. Ekonomik ambargo altındaki Küba, ilk defa bir bölgesel entegrasyona kurucu sıfatıyla dâhil olmuştur. Sağlık hizmetleri karşılığında Venezuela'dan aldığı petrol Küba için çok önemli olmuştur.

ALBA ile aynı yılda, kültürel, sosyal, ekonomik ve politik alanlarda bir entegrasyon ve birlik oluşturmak amacı ile Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR-**Unión de Naciones Suramericanas**) kurulmuştur. 2005 yılında Venezuela'dan diğer üye devletlere imtiyazlı bir mali anlaşmaya dayalı petrol iş birliği olan PetroCaribe, Venezuela'dan petrolün satın alınmasında, belirli bir yüzdeden oluşan bir peşinatla ve kalanı çok düşük faizle uzun yıllarda ve maliyetin bir kısmının da mal ve hizmet karşılığında ödenmesine imkân sağlayan bir programdır. Venezuela'nın bölgesel etkisini arttırırken Karayip ada ülkelerini petrol ihraç eden devletler karşısında güçlendirmeyi amaçlayan bu programın bir diğer bileşeni de, rafineri ve enerji santrallerinin inşası ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi gibi sosyal programlar ve kalkınma projelerinde kullanılmak üzere üye ülkelerin kullanımına sunulan ALBA-Caribe Fonu'dur (Cederlöf ve Kingsbury, 2019).

2007 yılında projelere finansman sağlamak, Uluslararası Para Fonu (IMF-**International Monetary Fund**) ve Dünya Bankası gibi kuruluşlara alternatif oluşturmak için kurulan Güney Bankası, Vaşington Uzlaşısı ile dayatılan neoliberalizm karşıtı akımın devamıdır. 2019 yılında çözülen UNASUR'dan Kolombiya 2018'de, Arjantin, Brezilya, Ekvador, Paraguay ve Şili 2019'da ve Uruguay 2020'de ayrılmıştır. ALBA ve UNASUR, bölgesel bütünleşmelerin temel dinamiği olan ekonomik yakınsama ve politik dayanışmanın yanı sıra ABD karşıtı ideolojik bir blok kurma peşinde olmuştur.

UNASUR'un yerini almak üzere Kolombiya ve Şili liderleri tarafından 2019 yılında Güney Amerika'nın İlerleme

Forumu (**PROSUR-Foro para el Progreso e integración de América del Sur**) kurulmuştur. Arjantin, Brezilya, Ekvador, Kolombiya, Paraguay, Peru, Şili üye devletlerdir. Şili, Kolombiya, Meksika ve Peru'dan oluşan Pasifik İttifakı 2011 yılında gümrük birliği hedefiyle oluşmuştur. Malların, hizmetlerin, sermayenin ve insanların serbest dolaşımına doğru aşamalı olarak katılımcı ve mutabakata dayalı bir derin bütünleşmeyi hedefleyen birlik Asya-Pasifik bölgesine vurgu yaparak üye ülkelerinin refahını ve dünya ticaretine eklenmesini amaçlamaktadır.

Ticaret amaçlı birlikler dışında da birtakım tematik ortaklıklar söz konusudur. 1995 yılında kurulan Amazon İşbirliği Antlaşması Örgütü (**OTCA/ACTO-The Amazon Cooperation Treaty Organization**) sosyo-çevresel blok, Bolivya, Brezilya, Ekvador, Guyana, Kolombiya, Peru, Surinam, Venezuela tarafından kurulmuştur. Örgüt, Amazon Havzası ülkelerinin gelişmesinde ekonomik büyüme ile ekoloji arasındaki dengeyi gözetmesi amacıyla 1978'teki Amazon İşbirliği Antlaşması'na dayanır. Latin Amerika Finansal Eylem Grubu (**GAFILAT-El Grupo de Acción Financiera de Latinoamérica**), kara para aklamayı, terörizmin ve kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanını önlemek ve bunlarla mücadele amacıyla hükümetlerarası bir örgüt olarak 2006 yılında kurulmuştur. Buenos Aires merkezli gruba Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvador, Guatemala, Honduras, Kolombiya, Kosta Rika, Küba, Meksika, Nikaragua, Panama, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay dâhildir. 2011'de kurulan Küresel Uyuşturucu Politikası Komisyonu gibi girişimler bölgesel birliği geliştiren özel konulardır.

Latin Amerika'da 1970'lerin sonundan itibaren başlayan borç krizi, yüksek enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar, kayıp yıllar sonrası 1990'larda uygulanan neoliberal politikalar ve onun verdiği hasarlar bölgesel bütünleşmelerin de motivasyonlarını etkilemiştir. Bütünleşme hareketleri birbiriyle kimi zaman örtüşen kimi zaman da çelişen hedeflere sahip projeler halinde ve farklı alt-bölgesel kesişim kümeleri barındırarak kurulmuştur. 2015'ten itibaren Latin Amerika bölgesel hareketleri birçok alanda durgunluk ile karakterize edilmektedir. Brezilya'da Başkan Luiz Inacio Lula da Silva'nın başkanlığının sona ermesi (2003-2011), Venezuela Devlet Başkanı Hugo Chávez'in 2013'te ölümü, Arjantin'de (2015) ve Brezilya'da (2016) muhafazakâr hükümetlerin gelmesi, Brezilya ve Venezuela'daki derin iç krizler Latin Amerika içi iş birliklerini etkilemiştir. Fakat derin ayrılıklara ve asimetrilere rağmen, birçok siyasi alanda bölgesel iş birliği için temel bir istek olduğu ileri sürülebilir (Birle, 2018).

4) Başarısızlık Nedenleri

Latin Amerika'da genel anlamda siyasi birliğin ve buna gidebilecek bir yol olarak bölgesel bütünleşme hareketlerinin süreçlerindeki başarısızlıklar için çeşitli etkenler bulunmaktadır. Bunların ilki tarihsel olarak elitlerin kültürel, siyasi ve ekonomik yönelimlerinin komşularından çok Avrupa ve ABD gibi aktörler olmasıdır. Bu durum sömürge döneminden aktarılan bir olgu olarak hâkim kalkınma stratejileri ve ekonomik modeller tarafından pekiştirilmiştir (Tekin, 2020b). Bölge ülkeleri arasında coğrafi, demografik ve ekonomik ölçek farklılıklarından kaynaklanan yapısal asimetri bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır. Zamanla bölge içi ticaret payı artsa da ülkelerdeki doğal kaynağa bağlı üretimin bir kısmının yabancı şirketlerin yönetiminde olması bölgesel açıdan tamamlayıcı ve verimli bir ticarete imkân vermemiştir (Atamer, 2020). İhraç edilebilir arzı birbirine çok benzeyen ve esas olarak hammaddeye dayalı ekonomilerin entegrasyonu kolay değildir. Birbiriyle en çok ihracat yapan ülkelere oluşan SICA ile görece istikrarlı bir yapı sergileyen MERCOSUR bölge içi ticaret açısından iyi örneklerden sayılabilir.

Bölgenin tamamının coğrafi büyüklüğü ulaşım altyapısındaki eksikliklerle birlikte malların taşınmasında zorluklara neden olmakta ve altyapı maliyeti gümrük tarifelerindeki indirimlerle karşılanamamaktadır (Sanahuja, 2009). Ayrıca bölgesel entegrasyonun ülkelerin egemenliklerini aşındıran ve daha korumacı kalkınma modelleri ile çelişen yapısı nedeniyle derinleşme ve kurumsallaşma gerçekleşmemektedir. Ulus-üstü karar alıcı bir yapıdan ziyade üyelerinin oy birliği ile (örn. MERCOSUR) karar alma esastır. Ulus-üstü örgütlerin temeli, devlet egemenliğinden bir ölçüde taviz gerektiren **yetki devri** unsuruna dayanmaktadır. Egemenlik paylaşımı, ortak tehditlerin ve çıkarların üzerinde hemfikir olan birimlerin entegrasyonunda doğal olarak gerçekleşmektedir. Bölgedeki hükümetlerinin farklı ideolojilere sahip olması, zaman içinde ideolojik dalgalanmalar yaşanması ve kalkınma modelindeki farklılıklar entegrasyon politikasındaki sürekliliği engellemektedir (Russell ve Tokatlian, 2013). Farklı kalkınma stratejileri ve egemenliğin ulus-üstü organlara devredilme konusundaki isteksizlik, entegrasyon girişimlerinde ilerlemeyi engellemiştir (Birle, 2008).

Görece daha küçük bir coğrafyada liberal demokrasi çerçevesinde fikir birliğine varmış Avrupa bütünleşmesinin derinlik ve kurumsallığı ile karşılaştırıldığında Latin Amerika'daki zorluk daha da göze çarpmaktadır. Kimi zaman

bölge genelinde ideolojik bir senkronizasyon yakalansa da hükümet değiştiğinde entegrasyon olgusuna bakış açısı değişmektedir. Özellikle 2000'lerde ABD ile ilişkilere göre eksilenmiş ideolojik dayanışma öncelikli hale gelmiştir. Çin ve Rusya'nın alternatif bir güç olarak hissedildiği dönemde Venezuela sosyalist bölgesel politikalar geliştirerek bölgesel bir lider olarak ortaya çıkmıştır. ALBA ideolojik bir bütünleşmeye örnektir ve ABD emperyalizmine odaklanmıştır.

Bir diğer sıkıntı bölgesel liderlikle ilgilidir. Latin Amerika'nın en aktif dış politikasına sahip Brezilya, dikkate değer sayıda bölgesel ve uluslararası iş birliği sürecinde önemli bir rol oynayan pragmatik ve güvenilir bir uluslararası aktördür. Ama Brezilya, kendi iç sorunları, ideolojik dalgalanmaları, küresel oyuncu olarak hırsları nedeniyle egemenlik haklarının ulus-üstü bir kurum tarafından kısıtlanmasına sıcak bakmamaktadır. Coğrafi olarak Güney Amerika'dan uzak olan Meksika ise Latin Amerika bölgesi için uzun vadeli bir politika oluşturamamıştır. NAFTA ile başlayan süreçte kuzey komşularıyla bağlarını derinleştirmiştir. Chávez döneminde bölgesel bütünleşmeye liderlik yapmış Venezuela'nın dış politikasındaki ideolojik saldırganlık ve petrol bağımlı entegrasyon yaklaşımı kapsayıcı bir siyasi birliği mümkün kılmamıştır (Birle, 2008). Ayrıca Brezilya ve Meksika gibi etkili bölgesel güçler herhangi bir dış tehdit hissetmedikleri için bölgesel güvenliğe yatırım yapmaya veya bu tarz bir liderliğe soyunmaya hevesli değildir. Yatırım yapma teşvikleri, geleneksel tehditlerden ziyade yalnızca insan ticareti veya gerilla hareketleri gibi bölgeselleştirilmiş tehditlerin ortaya çıkmasıyla beslenebilmektedir (Malamud ve Gardini, 2019).

Ekonomik istikrarsızlıklarla dolu, seçim sonuçlarının emtia fiyatlarına ve faiz oranlarına çok daha fazla bağlı olduğu bölgede (Campello ve Zucco Jr, 2016), iktidarlar bölgesel entegrasyonu teşvik etmek yerine karşılıklı bağımlılığı azaltmaya çalışma yoluna gitmeyi tercih etmektedir. Çoğu Latin Amerika devletinin geleneksel olarak komşularından çok bölge dışı güçlere bağımlı olduğu gözlenmektedir (Malamud ve Gardini, 2019). ABD, Latin Amerika'daki entegrasyon çabalarını hiçbir zaman Avrupa'da olduğu gibi desteklememiştir. Avrupalılar da bölgesel bütünleşmeye destek söylemlerine rağmen, birkaç sınırlı ortaklık anlaşması dışında Latin Amerika bağlarının güçlendirilmesine çok fazla katkıda bulunmamıştır (Birle, 2008). 1980'lerin sonundan itibaren ABD destekli askerî diktatörlük rejimlerinin tahribatı, 1982'de Malvinas (Falkland) Savaşı'nda Anglosakson iş birliği, finansal serbestleşme sonucunda başlayan ekonomik krizler kuzey-güney arasındaki güç asimetrisinin dengelenmesi ihtiyacını doğurmuştur. Bu

dönemde açık bölgeselcilik anlayışı ile ticaretin ötesinde daha kapsamlı çok yönlü iş birliğini sağlamaya yarayan esnek girişimler gözlenmiştir. 1990'larda bu çerçevede eski anlaşmalar revize edilmiş ve çok sayıda ikili ve çok taraflı ticaret anlaşmaları imzalanmıştır. Karşılıklı ticaretin artırılmasına yönelik uyumlaştırma çalışmaları söz konusudur.

Küreselleşme ve bölgesel bütünleşme düşüncesi birbiri ile ilişkili kavramlardır. Küreselleşmeye karşı bölgeselcilik ve böylece bölgesel blok olarak rekabet gücünün artırılması bir savunma mekanizması olarak doğar. Kuzey yarım kürede jeopolitik durumun değişmeye başlaması ve 1980'lerde başlayan demokratikleşme dalgası Güney'de daha sağlam bir bölgesel iş birliğinin yolunu açmıştır (Hettne ve Inotai, 1994). MERCOSUR bunun somut bir adımudur ve ekonominin yanında jeopolitiğin etkili olduğu bir örnektir.

Devlet düzeyindeki birlikteliklerin, devleti oluşturan temel unsur olan halk nezdinde meşruiyeti ancak üst bir siyasi kimliğin benimsenmesine bağlıdır. Deutschman ve Minkus (2018) tarafından yapılan, 1997 ve 2010 yılları arasında on yedi Güney ve Orta Amerika ülkesinde Latin Amerika'nın ekonomik ve siyasi entegrasyonuna ilişkin kamuoyunun gelişimini ve sosyal yapısını inceleyen çalışma kamuoyu desteğinin düşük olmadığını ama zaman içinde uluslararası bölgeselleşmedeki eksilere paralel olarak azaldığını göstermektedir. Ekonomik entegrasyona verilen destek, siyasi entegrasyona verilen destekten daha yüksek olma eğilimindedir. Ayrıca, hem toplumlar içinde hem de toplumlar arasında entegrasyonu destekleyen önemli bölünmeler vardır. İyi eğitilmiş ve meslek sahibi kesimin daha olumlu karşıladığı gözlenmiştir. Bu veriler halk nezdinde desteğin varlığına işaret etmektedir ve bu Latin Amerika birlik projesi için büyük bir avantaj olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, ortak bir ekonomi politikasının uygulanmasındaki isteksizlik, politik iktisadi tercihler, ideolojik farklılıklar, ABD ile olan ikili ilişkiler, ülkeler arasındaki asimetrinin yarattığı çekinceler gibi birbiriyle yakından ilişkili nedenler Latin Amerika'da birlik düşüncesinin önündeki somut engellerdir. Devletlerde organize suç örgütleri ve terör eylemlerinin yarattığı güvenlik sorunları, istikrarsız yönetimler ve demokratik olmayan rejimler entegrasyonu zorlaştırmaktadır. Daha temelde; ekonomik çeşitliliğin az olması, ülkelerin birbirine benzer ekonomileri ve üretimin bir kısmının yabancı şirketlerin yönetiminde olması tamamlayıcı bir bütünleşme olmasını engellemiştir (Atamer, 2020). Bölgesel bütünleşme, aşama aşama ve sürekli ilerleme ile uzun zamana yayılan bir süreçtir. Bunun için güçlü ve sürekli bir siyasi

taahhüt gerektirmektedir (Dorrucci vd., 2002). Hukuk birliği ve makroekonomik uyum için gerekli olan ortak vizyon gelişmemiştir. Bölge ekonomilerindeki krizler alt bölgesel bütünleşme projelerinin derinleşmesini engellemiştir. Bölge içi ulaşım ve iletişim altyapıları görece zayıf kalmaya devam etmektedir. Sonuç olarak, altyapı veya kurumsal düzeydeki eksikliklerin giderilememesi ve hedeflerin realist bir düzleme yerleştirilememesi, istikrarsızlık ve güvenlik sorunları, demokratik olmayan rejimler ve devletler düzeyindeki ideolojik ayrılıklar bölgesel entegrasyonu zorlaştırmaktadır.

Latin Amerika'nın, tüm ülkelerin ortak çıkarlarını ilgilendiren konularda uluslararası arenada kendisini tek bir muhatap olarak sunmayı başarması gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Birle (2008), AB'nin yaşadığı problemleri de göz önüne alarak bütün konularda olmasa bile bölge ülkelerinin tümünün veya mevcut durumda bütünleşme oluşturabilmiş alt grupların uluslararası arenada ortak tek bir kimlik ile temsil edilmesini savunmaktadır. Bunun için birlik retoriği ile gerçek farklılıkları örtbas etmek yerine, öncelikle ortak çıkarları ve çelişkileri tespit etmek ve var olan örgütleri etkinleştirip derinleştirmek gerektiğini eklemektedir. Latin Amerika için bölgesel bütünleşme hareketlerinin performansını olumsuz etkileyen çelişkilerin en önemlisi, bütünleşmenin sürdürülebilirliğinin, ekonomik olarak istikrarlı, sağlıklı ülkeler gerektirmesi durumudur (Hettne ve Inotai, 1994). Latin Amerika ülkelerini bir bölge yapan sadece coğrafi bir yakınlık değil ortak değere dayalı kültür birliğidir. Latin Amerikalılık kimliği dil, din, ırk ve ortak geçmiş açısından Avrupalılık kimliğinden daha homojen bir yapı sergilese de araştırmalar halkın aidiyeti açısından değerlendirildiğinde Avrupalılık aidiyetinin daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Sosyal inşacı yaklaşımın da iddia ettiği gibi Avrupa entegrasyon sürecinde paylaşılan değer ve normların değerlendirilmesinin ve benimsenmesinin büyük etkisi bulunmaktadır (Atamer, 2020). Latin Amerika'da tarihsel kökeni eskiye giden birlik fikrini destekleyecek bir iç mantık (Haas ve Schmitter, 1964) bulunmaktadır. Avrupa ve hatta diğer bölgelere kıyasla devletler arasında çok sınırlı sayıda ve kısa süreli savaşların gerçekleştiği Latin Amerika, Avrupa'dan çok daha fazla ortak değere sahiptir.

Sonuç

Bütünleşme teorilerinin ilham aldığı AB örneği, uzun dönemli genişleyen ve derinleşen yapısına rağmen ortak dış ve güvenlik politikasının Birlik düzeyinde oluşamaması, önemli siyasi konularda bütünlüğün sağlanmaması, Brexit süreci ve

Covid-19 salgını gibi küresel bir durum karşısındaki hazırlıksızlığı gibi sorunlarla yüklüdür. Ulus-devletler, 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren neoliberal geçirgenliği nedeniyle uluslararası arenadaki etkilerinin gitgide azalacağı yönündeki beklentilere rağmen 21. yüzyılda belki de eskisinden de güçlü aktörler olmaya devam etmektedir. Küresel liberal sistem, liberal demokrasi ile yönetilen ulus-devletlere ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca küresel düzeyde tek bir güç bulunmamakta ve devletler coğrafi anlamda bölgesel aktörler olarak yükselmektedir. Bu da özellikle, devletlerin güvenlik ve dış politika alanlarında ulusal düzeyde politika oluşturma yetkilerini saklı tutmaları sonucunu doğurmaktadır.

Latin Amerika ülkelerinde, devletler arasında ortak bir kimliğe ve iş birliklerine dayalı bir bölgecilik anlayışının daha yaygın olduğu gözlenmektedir. Bölge kimliğinin sivil toplum tarafından benimsendiği açık olmakla birlikte devletler düzeyinde egemenliğin paylaşılmasını gerektiren bölgesel bütünleşme hareketlerinin ise uzun soluklu ve kalıcı olmadığı gözlenmektedir. Latin Amerika'da siyasi birlik oluşturma önünde birbiriyle yakından ilişkili somut engeller olduğu bir gerçektir. Bunların bir kısmı politik iktisadi tercihler ve ideolojik farklılıklardan bir kısmı ise güvenlik, istikrarsız yönetimler ve birtakım altyapı eksiklikleri gibi sorunlardan kaynaklanmaktadır. Fakat ortak çıkarlara daha fazla ağırlık verilmesi, bahsi geçen sorunların dayanışma için engel yerine fırsat olarak değerlendirilmesi bütünleşmelerin daha kalıcı ve derin olmasını mümkün kılabilir. Diğer taraftan halkın desteğinin varlığına ilişkin veriler ve bölgedeki bütünleşmelerin canlılığı daha ileri bir boyuta geçebilme olasılığının kanıtı olarak görülebilir.

Avrupa bütünleşmesi Aydınlanma Çağı'na hatta daha öncesine giden entelektüel düzeydeki düşünsel bir arka plana dayanır. Zaman içinde adım adım genişlemiş ve derinleşmiş, kurumsal olarak gelişmiştir. Latin Amerika'daki bütünleşme düşüncesi ise entelektüel bir birikimden çok siyasi bir tartışmanın üzerinde yükselmiştir. Siyasi bir birlik hedefi en baştan ortaya konmuş fakat bunun gerçekleşmesi için gerekli entelektüel ve kurumsal alt yapı oluşmamıştır. Latin Amerika'daki devletlerin ekonomik olarak birbirini tamamlama düzeyindeki eksiklikler, iç siyasetindeki tutarsızlıklar ve karşılıklı güvensizlik, bölgesel bütünleşme yolunda teşvik edici olmamıştır. Fakat bu konular zaman içinde çözümlenebilecek ve aşılabilecek sorunlardır. Diğer yandan ortak kimlik ve değerler açısından en az AB kadar güçlü ve zengin bir birliktelik potansiyeline sahiptir.

Kaynakça

- Atamer, C. Ç. (2020). Latin Amerika'da entegrasyon çabaları: Avrupa Birliği ile karşılaştırmalı bir analiz. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Baeriswyl Baciella, P. (2020). The ideologists behind the idea of a confederation on the American continent. *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, 42, 219-231.
- Baetens, F. (2019). First to rise and first to fall: The Court of Cartago (1907–1918). I. De La Rasilla ve J. E. Viñuales (Ed.). *Experiments in International Adjudication: Historical Accounts*.
- Barrucho, L. (2018). Por qué la América española se dividió en muchos países mientras que Brasil quedó en uno solo. *BBC News Mundo*. Erişim: <https://www.bbc.com/mundo/noticias-america-latina-45439574>.
- Bethell, L. (2010). Brazil and 'Latin America'. *Journal of Latin American Studies*, 42(3), 457-485.
- Birle, P. (2008). Muchas voces, ninguna voz: Las dificultades de América Latina para convertirse en un verdadero actor internacional. *Nueva Sociedad*, 214, 143-151.
- Birle, P. (2018). Cooperación e integración regional en América Latina: Entre la globalización y la regionalización. *América Latina y el Caribe frente a un Nuevo Orden Mundial: Poder, globalización y respuestas regionales*. Barcelona: Icaria Editorial.
- Black, M. (2010). La Integración en América Latina: ¿Utopía o Realidad?. *Mundo Nuevo*, 105-135.
- Bulmer-Thomas, V. (2001). Regional integration in Latin America and the Caribbean. *Bulletin of Latin American Research*, 20(3), 360-369.
- Campello, D. ve Zucco Jr, C. (2016). Presidential success and the world economy. *The Journal of Politics*, 78(2), 589-602.
- Cederlöf, G. ve Kingsbury, D. V. (2019). On PetroCaribe: Petropolitics, energopower, and post-neoliberal development in the Caribbean energy region. *Political Geography*, 72, 124-33.
- Dabène, O. (2009). *The Politics of Regional Integration in Latin America: Theoretical and Comparative Perspectives*. New York: Palgrave MacMillan.
- Daza, W. G. I. (2013). Ideas y proyectos de "integración americana" a finales del siglo XVIII y en el XIX: Miranda,

- Álvarez, Monteagudo, Bolívar, Martí y Hostos. Consejo Latinoamericano de Ciencias Sociales-CLACSO.
- De la Reza, G. A. (2010). Documentos sobre el congreso anfictionico de Panamá. Ministerio del Poder Popular para la Cultura. Caracas: Biblioteca Ayacucho .
- De la Reza, G. A. (2017). Los proyectos confederales de Juan Egaña y la genealogía de un prejuicio. *Araucaria: Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, 19(37), 455-477.
- Deutsch, K. W., Burrell, S. A., Kann, R. A., Lee Jr, M., Lichterman, M., Lindgren, R. E., Loewenheim, F. L., ve Van Wagenen, R. W. (1957). *Political community and the North Atlantic area: International organization in the light of historical experience*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Deutschmann, E. ve Minkus, L. (2018). Swinging leftward: Public opinion on economic and political integration in Latin America, 1997–2010. *Latin American Research Review*, 53(1), 38-56.
- Dorrucci, E., Firpo, S., Fratzscher, M. ve Mongelli, F. P. (2002). European integration: What lessons for other regions? The case of Latin America. ECB Working Paper, No. 185, European Central Bank (ECB), Frankfurt a. M..
- Durán Lima, J. E. ve Maldonado, R. (2005). América Latina y el Caribe: La integración regional en la hora de las definiciones. Santiago de Chile, CEPAL, serie Comercio Internacional, 62, LC/L.2454-P.
- Durmuşlar, T. ve Arısoy, İ. A. (2019). Latin Amerika'da bölgesel bütünleşme hareketleri. C. Uysal Oğuz, S. Atvur ve R. İzol (Ed.). 21. Yüzyılda Latin Amerika. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Erol, E. (2020). Latin Amerika'da bölgesel örgütler ve bölgeselleşme. E. Akgemci ve K. Ateş (Ed.). *Dünyanın Ters Köşesi—Latin Amerika: Tarih, Toplum, Kültür. İletişim Yayınları*.
- Haas, E. B. (2004). *Uniting of Europe: Political, social, and economic forces, 1950-1957*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Haas, E. B. ve Schmitter, P. C. (1964). Economics and differential patterns of political integration: Projections about unity in Latin America. *International Organization*, 18(4), 705-737.
- Hettne, B. ve Inotai, A. (1994). *The New Regionalism Implications for Global Development and International Security*. World Institute for Development Economics Research, United Nations University, Helsinki.

- Instituto Nacional de Estudios Históricos de las Revoluciones de México. (2021). Carta de Jamaica—Simón Bolívar. Erişim: https://www.inehrm.gob.mx/recursos/Libros/Carta_de_jamaica%20.pdf
- James, E. K. (1934). Apra's Appeal to Latin America. *Current History* (1916-1940), 41(1), 39-44.
- Katıtaş, G. (2019). Latin Amerika'da örtüşen bölgeselcilik. *Öneri Dergisi*, 14(52), 255-293.
- Malamud, A. ve Gardini, G. L. (2019). Has regionalism peaked? The Latin American quagmire and its lessons. L. Fioramonti (Ed.). *Regionalism in a Changing World: Comparative Perspectives in the New Global Order*. New York: Routledge.
- Mitrany, D. (1943). *A Working Peace System*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Narine, S. (2008). Forty years of ASEAN: A historical review. *The Pacific Review*, 21(4), 411-429.
- Nye, J. S. (1970). Comparing common markets: A revised neo-functional model. *International Organization*, 24(4), 796-835.
- Nye, J. S. (1971). *Peace in Parts: Integration and Conflict in Regional Organization*. Boston: Little, Brown.
- Okumu, W. (2009). The African Union: Pitfalls and prospects for uniting Africa. *Journal of International Affairs*, 62(2), 93-111.
- Prebisch, R. (1950). *The economic Development of Latin America and its principal problems*. New York: United Nations.
- Rivera, S. (2013). *Latin American unification: A history of political and economic integration efforts*. Jefferson, NC: McFarland & Company, Inc., Publishers.
- Romero, J. (2020). Arab nationalist constitutions of 1958 in the context of the Cold War: The cases of the Egyptian-Syrian United Arab Republic, the Iraqi-Jordanian Arab Union, and the Republic of Iraq. *Middle Eastern Studies*, 56(4), 585-606.
- Russell, R. ve Tokatlian, J. G. (2013). América Latina y su gran estrategia: Entre la aquiescencia y la autonomía. *Revista Cidob d'afers Internacionals*, 104, 157-180.
- Sanahuja, J. A. (2009). Del "regionalismo abierto" al regionalismo post-liberal. Crisis y cambio en la integración regional en América Latina y el Caribe. *Anuario de la Integración Regional en América Latina y el Gran Caribe*, 7, 11-53.

- Schimmelfennig, F. (2018). *Regional integration theory*. Oxford Research Encyclopedia of Politics, Oxford University Press.
- Singer, H. W. (1950). The distribution of gains between investing and borrowing countries. *American Economic Review*, 11, 473-485.
- Söderbaum, F. ve Shaw, T. M. (2003). *Theories of New Regionalism*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tekin, S. (2020a). Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR): Kökenler, bütünleşme ve gelecek. İ. Ermağan, E. Tahsin ve S. Tekin (Ed.). *Dünya Siyasetinde Latin Amerika 3*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Tekin, S. (2020b). Latin Amerika milliyetçiliği. T. Erdem (Ed.). *Milliyetçilik*. İstanbul: Otorite Kitap.
- Tunçarslan, N. (2019). Fikirselsel ve normatif bölgeselleşme: ASEAN örneği. *International Journal of Political Science and Urban Studies*, 7, 38-52.
- Yapıcı, M. İ. (2007). Uluslararası ilişkiler disiplinde entegrasyon teorilerinin yeri ve etkinliği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 130-157.

Extended Abstract

The Latin American region, which has a common history, cultural and linguistic similarities, and common socio-economic problems, could not become a political union like its northern neighbour after independence. However, it is known that the idea of unity, which takes its intellectual basis from the ideas of internationalism and federalism originating from Europe and the United States of America (USA), existed in the ideals of independence leaders. The reasons why it is not united today, and even it has remained fragmented while it had been a whole in the past, are based on a number of different features in the pre-Columbian and colonial periods. Most of the studies on the unity of Latin America in the literature aimed at evaluating the regional integration movements and comparing them with the European Union (EU) process in general. As a result of this comparison, organizational weakness and lack of institutionalization and coordination are emphasized among the reasons for the failure of initiatives in Latin America. When an integration movement in the region fails, an effort to create a new structure can be observed rather than seriously analyzing the reasons for its problems or failure and making the necessary reforms. In addition, governments' reluctance to enter a higher authority domain is evident.

This study aims to reveal different understandings and tendencies and evaluate the current situation by tracing the historical roots of political unity in Latin America based on the literature. For this, first of all, the concepts of unity and integration and how integration models are defined within the framework of the discipline of international relations are stated, and the basic dynamics of European integration and integration movements in other parts of the world are briefly reviewed. The historical development of the idea of unity in Latin America has been examined, and it has been tried to reveal what this idea means in today's political life. In the study, the Neo-functional approach, which argues that the foundations of political unity take place in a movement that will start in the economic field under the leadership of political elites, and the social constructivist approach, which pays attention to the common past and socio-cultural features that facilitate the creation of a common identity for unity in Latin America, will be used.

In Latin America, regional movements are roughly evaluated on the basis of three main periods in parallel with the transformation of global capitalism. In the first period, the protectionist sub-regional organizations emerged after the Second World War. The second period is the open regionalization movement under the influence of neoliberalism in the 1990s, which aims at adapting states to global markets and emphasizing democratic regimes. The third period is the post-neoliberal regional integration that emerged with the support of left governments after the neoliberal destruction and crises in the 2000s. Problems such as the debt crisis, high inflation and unemployment that started in Latin America at the end of the 1970s, the neoliberal policies implemented in the 1990s after the lost years, and the damage these policies have caused have also affected the motivations of regional integrations. Integration movements have been established in the form of projects based on overlapping and conflicting goals and by hosting different sub-regional intersection clusters.

It is observed that an understanding of regionalism based on a common identity and cooperation among states is more common among Latin American countries. Although it is clear that civil society adopts the regional identity, it is observed that regional integration movements that require the transfer of state-level sovereignty are not long-term and permanent. The data on the existence of public support and the vitality of regional integration can be seen as evidence of the possibility of moving to a further dimension.

The example of the EU, which is inspired by the integration theories, is fraught with problems such as the

inability to form a common foreign and security policy at the Union level despite its long-term expanding and deepening structure, the lack of integrity in important political issues, the Brexit process, and its unpreparedness for a global crisis such as the Covid-19 epidemic. Nation-states continue to be more vital actors in the 21st century, perhaps even stranger than expected, despite the arguments that their influence in the international arena will gradually decrease due to the neoliberal push of the last quarter of the 20th century. The global liberal system needs nation-states governed by liberal democracy. In addition, there is no single power at the global level, and states are rising as regional actors in the geographical sense. This, in particular, led states to reserve their policy-making powers at the national level in the fields of security and foreign policy.

¹ Río de la Plata, Arjantin (1816) ve Uruguay (1828); Büyük Kolombiya (Gran Colombia), Ekvador (1822), Venezuela (1821), Kolombiya (1819) ve Panama (1903) cumhuriyetlerine ayrılmıştır; Şili (1818), Peru (1821), Bolivya (1825), Meksika (1821) kurulmuştur. 1840'ta Orta Amerika Konfederasyonu; Honduras, El Salvador, Guatemala, Nikaragua ve Kosta Rika cumhuriyetlerine bölünmüştür. 19. yüzyılın sonunda sömürge olarak Küba, Dominik Cumhuriyeti ve Porto Riko kalmış, nihayetinde onlar da bağımsızlaşmış, Porto Riko ABD'ye bağlı bir devlete dönüşmüştür.

² Neofonksiyonalizm, Ernst B. Haas tarafından 1958'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu konusundaki doktora araştırmasından yola çıkarak geliştirdiği bir teoridir. *The Uniting of Europa: Political, Social and Economic Forces* kitabında AB bütünleşme süreci üzerinden devletlerin hangi saiklerle ulusallıklarını aşarak ulusüstü örgütlenmenin bir parçası olmayı kabul ettiğini açıklamaya çalışır. Bunun için devletlerin uluslararası ticaret ve finansla derin bir şekilde iç içe geçmiş sanayi ekonomisine ve birbiriyle rekabet eden siyasi parti ve çıkar gruplarının var olduğu siyasi katılım mekanizmasının işlediği konsolide demokratik sisteme sahip olması gerektiğini ifade eder (Haas, 2004, s. xxxv). Bütünleşme süreci ile ilgili olarak bir faaliyet alanında yapılan iş birliğinin diğer faaliyet alanlarına da yayılacağı (*spill-over*) (Haas, 2004, s. 291) düşüncesini yerleştiren Haas, aynı zamanda bütünleşmenin ideolojik alt yapısı ile kurumsal mekanizmalarının önemi üzerinde durmuştur. Avrupa bütünleşmesinin diğer bölgesel bütünleşmelere de model olabileceğini ve bunun toplumsal, düşünsel ve dışsal koşullarını ortaya koymuştur. Nye (1970), bir bütünleşme deneyiminin algıların, değerlerin ve bağlılıkların zaman içinde değişebildiği sıradan etkileşimler yoluyla ilerleyen araçsal olarak yönlendirilen bir süreç olduğu katkısını yapar ve neofonksiyonel teoriye algısal koşulları da ekler.

³ Diğer taraftan bu hipoteze karşı olarak Meksikalı tarihçi Alfredo Ávila Rueda, bu üniversitelerin bağımsızlık yanlısı olamayacak kadar gerici olduğunu hatta bağımsızlık sonrasında reform karşıtı Meksika Üniversitesi'nin kapatıldığını ileri sürer (Barrucho, 2018).

⁴ Miranda, Amerika kıtasını Kristof Kolomb'a atfen "Kolombiya" ismi ile tanımlamıştır. Bugün özellikle tüm Amerika'da yerli halklar veya ırkçılık karşıtı toplumsal hareketler tarafından sömürgeci hareketin başlangıcını temsil etmesi nedeniyle emperyal figürlerin ve diğer kâşiflerin heykelleri ile birlikte Kolomb heykelleri de yıkılmaktadır. Ama zamanında İspanyolların kullanmayı tercih ettiği *Amerika İspanyası* kavramına karşılık ortak bir aidiyet sembolü olarak görülmüştür.

⁵ Kelime, Antik Yunan'da polislerin yükselişinden önce kurulan dini nitelikteki **kabileler birliği**, **komşular birliği** anlamına gelir. Bolívar'ın ünlü Jamaika'dan Mektubu'nda "Korint Kıstağı'nın Yunanlılar için olduğu gibi, Panama Kıstağı da bizim için ne kadar güzel olurdu" biçiminde Antik Yunan'a dair bir gönderme de mevcuttur (Bkz. Instituto Nacional de Estudios Históricos de las Revoluciones de México, 2021, s. 123.).

⁶ Sömürgeci yönetimden devralınan sınırların değişmezliği anlamını taşıyan **uti possidetis** ilkesine dayanmaktadır.

⁷ Örneğin El Salvador-Guatemala Savaşı (1863), Paraguay'a karşı Arjantin, Brezilya ve Uruguay arasındaki Üçlü İttifak Savaşı (1865-1870), Şili, Peru ve Bolivya arasındaki Pasifik Savaşı (1879-1884).

⁸ Daza, "Ideas y proyectos de 'integración americana' a finales del siglo XVIII y en el XIX".

⁹ R. Prebisch (1950) ve H. W. Singer (1950), çalışmalarında, dış ticaret hadlerinin gelişmekte olan ülkeler aleyhine değişim gösterdiği sonucuna varmışlardır. Birincil malların (hammaddelerin) mamul mallara göre nispi fiyatının zamanla azalış eğilimi içerisinde bulunduğunu öngören ve literatürde Prebisch-Singer hipotezi olarak bilinen görüş Latin Amerika ülkelerinin kalkınma politikalarında dikkate alınmaktadır.

¹⁰ Bkz. <https://www.aladi.org/sitioaladi/paises-miembros/>

¹¹ Statüleri 1967'de Britanya sömürgesi olmaktan, Birleşik Krallık ile serbest ortaklık içinde olan devletlere dönüşen (West Indies Associated States) devletler arasında hükümetlerarası bir örgüt olarak ayrıca Doğu Karayip Devletleri Örgütü kurulmuştur.

¹² 1992 yılında imzalanan Maastricht Anlaşması ile Avrupa sürecinde ileri bir aşamaya geçilmiş, bu da diğer bölgelerdeki bütünleşme hareketleri için teşvik edici olmuştur.

¹³ Bkz. <https://www.olade.org/olade/>

NOVUS ORBIS
Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 4 • Number 2 • 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

SOSYAL MEDYA'DA TERÖR PROPAGANDASI
ÜZERİNE AİHM'İN İKİLİ TUTUMU

İlyas Fırat CENGİZ*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 03.10.2022

Düzeltilme Tarihi // Revised: 06.11.2022

Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 07.11.2022

Öz

Online dijital içerikler son 20 yılda hızlı bir şekilde artmıştır ve artmaya devam etmektedir. Bu içerikler; akıllı telefonlar, tablet ve dizüstü bilgisayarlar gibi farklı cihazlar ile sosyal medya vasıtasıyla çok kolay bir şekilde erişilebilir, karşılıklı etkileşilebilir, yayınlanabilir ve indirilebilir olmuşlardır. Gelişmekte olan siber alan, sosyal medya bilgi ve iletişim imkânlarını kolaylaştırmaktadır. Bu özellikler kötü amaçlar için de kullanılmakta ve ülkeler için ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır. Özellikle terör örgütleri tarafından birbirleriyle haberleşmek, bilgi alışverişi yapmak, yeni örgüt üyeleri kazanmak, kendi mesajlarını yaymak ve hedeflenen kişileri terör saldırısı (hatta yalnız kurt saldırıları) yapmaya kışkırtmak için sosyal medya kullanılmaktadır. Terör örgütleri, insanları terör faaliyetlerine katılmaları için cezbetme amacıyla manipülatif mesajları veya aşırı/radikal içerikleri yine sosyal medya aracılığı ile yayınlamaktadır. Sosyal medya üzerinden oluşan yeni güvenlik tehditleri ile mücadele etmek için ulusal ve uluslararası otoriteler arasında çok taraflı iş birliği oluşturulması bir zorunluluktur. Bu sebeple son yıllarda ulusal ve uluslararası otoriteler sosyal medyanın bu tür kullanımlarına karşı yasal tedbirler alma konusunda yoğun çaba sarf etmektedirler. Bu durumda uluslararası hukuk ve bazı ulusal hukuk sistemlerinin terör

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-5367-8112, ilyas.cengiz@yalova.edu.tr

amaçlı online içeriklere karşı nasıl bir hukuki çerçeve oluşturdukları sorusunun analiz edilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi bu hususta önemli bir hukuki çerçeve ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda bu hukuki çerçevenin dikkate alınması gereken bir alan olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve içtihat hukuku bu anlamda dikkatle analiz edilmesi gerekmektedir. Sosyal medyada terörizm propagandası amaçlı online içeriklere yönelik AİHM içtihatları, davalı ülkelerin yaptırımlarını farklı açılardan ve kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları, Terörizm, Sosyal Medya, AİHM

Inconsistency of the ECtHR over Terrorist Propaganda on Social Media

Abstract

The number of online digitalised content has rapidly exploded in the last two decades. These contents on social media can be easily accessed, interacted with, disseminated, and downloaded with tablets, computers, smartphones, and laptops. As a developing phenomenon, cyberspace facilitates communication and information through social media. These social media features are also used for malicious purposes and cause security threats against countries. For instance, terrorist organisations may use social media to communicate with each other, recruit new terrorists, spread their messages, and incite targeted audiences for terror attacks (including lone wolf attacks). Terrorist organisations disseminate manipulative messages or extremist content of terrorism through social media to lure people into involving in terrorist activities. For these reasons, there is a need to build multilateral cooperation between national and international authorities to deal with security threats caused by social media. Thus, both national and international authorities are disposed to take further legal measures against terrorist-related content on social media. In this case, it is necessary to analyse the question of how international law and some national law systems create a legal framework against terrorist online content. The Council of Europe has produced an important legal framework in this regard. At the same time, the European Court of Human Rights (ECtHR) and case law, as an area to be considered in this legal framework, should be carefully analysed in this sense. The ECtHR case law regarding online content intended to promote terrorism in social media provides a broader and more comprehensive approach to the decisions of the defendant countries.

Keywords: Human Rights, Terrorism, Social Media, The ECtHR

Giriş

İnternetin genel kullanımını 1990 sonrası yeni bir olgu haline gelmiş, online içerikler ise son 20 yılda çok hızlı bir artış göstermiştir. Sosyal medya aracılığıyla bu içeriklere kolayca erişilebilmekte, karşılıklı etkileşim sağlanabilmekte, yayınlanabilmekte hatta akıllı telefonlar, tablet ve dizüstü bilgisayarlar gibi farklı cihazlara bu içerikler indirilmekte ve depolanabilmektedir. Siber uzay ve siber güvenlik konuları kapsamında incelenen sosyal medya, uluslararası nitelikte ve ülke sınırlarını aşan bir etkiye sahiptir. Sosyal medya bu tür birçok özelliği ile güvenlik riskleri ve terörizm tehditleri oluşturabilmektedirler.

Terör örgütlerince etkili bir araç olarak kullanılan sosyal medya, terörle mücadele bakımından da yeni bir mecra oluşturmaktadır. Özellikle Suriye ve Irak iç karışıklıklarında ortaya çıkan tablo göstermektedir ki siber alanda terör örgütleri artan bir şekilde montaj videolar ve çevrimiçi nefret mesajları yayınlamış ve hatta yeni nesil siber terörizm olgusu çerçevesinde kişileri radikalize etmek için uygulamalar (applications) kullanılmıştır. Örneğin El Kaide terör örgütü sosyal medyayı gündemine alarak bunları küresel **direnış** için kritik bir araç olarak kabul etmektedir (Brachman, 2009, s. 116). Aynı şekilde PKK/PYD (Kürdistan İşçi Partisi/Demokratik Birlik Partisi), FETÖ/PDY (Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması), DHKP-C (Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi) ve DEAŞ (Irak Şam İslam Devleti) başta olmak üzere diğer terör örgütleri de online içerikleri hedeflerine ulaşmak için yoğun bir şekilde kullanmaktadırlar (Sputniknews, 2020). Sosyal medya, özellikle terör örgütlerinin üyeleri için **çekici** ve **havah** bir imaj sergilenmesi, aşırılıkçı görüşlerin pekiştirilmesi ve bir yankı odası olarak hareket etmesi için sanal bir oyun alanıdır.

Propaganda normal iletişimden farklıdır. Propagandacı, anlatısını nesnel olarak sunmaktan ziyade fikirleri etkilemek için gerçeği oluşturmaya özel özen gösterir, ancak algı daha önemlidir (Kenneth, 2009, ss. 109-128). Özellikle terörizm propagandası ve örgüt ideolojilerini dünyanın bir yanından öteki yanına kadar sempatanlara yayma amaçlı faaliyetler, sosyal medya platformları vasıtasıyla yapabilmektedir.

Tüm bu gerekçelerle, sosyal medya ile gelişen yeni güvenlik tehditlerini engellemek için ulusal ve uluslararası otoritelerin birlikte çalışma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda ulusal ve uluslararası otoriteler sosyal medyanın bu tür kullanımına karşı yasal düzenlemeler getirmektedir. Söz konusu düzenlemeler başta ifade özgürlüğü gibi hakları doğrudan etkilemektedir. Sosyal medya kaynaklı bu güvelik

tehditlerine karşı koymak amacıyla devletlerin yapacağı yasal önlemler ve tedbirler, kişilerce ifade ve basın özgürlüğü ihlali iddialarını gündeme getirmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin ihlal iddialarını, bireysel başvuruları değerlendirmek suretiyle taraf devletler açısından kararlar vermektedir. Sosyal medya özellikle AİHS madde 10 -İfade Özgürlüğü- kapsamında değerlendirildiğinde, sözleşmeye taraf devletler ifade ve basın özgürlüğünü korumakla yükümlü tutulmaktadır. Bu nedenle çalışmada, AİHM içtihatları örnek olay olarak ele alınarak ulusal yargıda bulunan davalar AİHM - Avrupa Konseyi (AK) bağlamında incelenmekte ve sosyal medya üzerinden terörizm propagandası farklı açılardan ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.

1) Sosyal Medya ve Terörizm

Sosyal medya, düşüncelerin özgürce ifade edilebilmesi bakımından temel bir hak olan ifade özgürlüğünün kullanılması için geniş bir alan sunmaktadır. Sosyal medya, insanların belirli fikirler doğrultusunda hareket edebilecekleri ve kısa bir sürede organize olabilecekleri önemli bir imkân yaratmaktadır. Böylece sosyal medya bilgi tüketicilerinin de bilginin kaynağı olmalarına izin vermektedir. Bu durum medyaya bilgi sağlayıcı olarak muazzam genişleme imkânı sağlamaktadır (Amble, 2012, ss. 339-353).

Geleneksel medyanın sahip olduğu iletişim sistemi olan “tekten çoğa” yönteminin, sosyal medyanın bilgi çevresi üzerindeki etkisi ile “çoktan çoğa” iletişim sistemine dönüştüğünü söyleyebiliriz (Amble, 2012, ss. 339-353). Sosyal medya geleneksel internet kullanımından farklı olarak, içeriği yayınlayan kişinin bu konudaki yükümlülüklerini yerine getirmek için farklı imkânlara sahiptir. Çünkü mevcut platformlarda kimin tüketici kimin içerik üreticisi olduğu belirsizdir. Bireyler sosyal medyada yayıncı/içerik üreticisi olarak sadece kendi kişisel bilgilerini değil aynı zamanda toplumsal ve siyasi olaylara karşı reaksiyonlarını da paylaşmaktadırlar (Özyürek, 2020, s. 126). Dolayısıyla, uluslararası sistem, bilgi çağında sosyal medyanın yaygınlaşması ve yayılmasına dayalı olarak, toplumun bütününe sirayet eden bir olgu ile yeniden şekillenmektedir.

Sosyal medyanın dönüştürücü gücü bir gerçeklik olarak terör örgütleri tarafından fark edilmiş ve terör faaliyetleri için cazibe merkezi haline gelmiştir. Sosyal medya terör örgütlerinin amaçlarını gerçekleştirebilecekleri mutlak bir alan sunmaktadır (Awan, 2017, ss. 138-149). Bu özelliğin kötü amaçlarla kullanımı ise ciddi bir güvenlik tehdidi oluşturmaktadır ve terör

örgütleri, strateji ve taktiklerinde yeni teknolojik gelişmeleri kullanmakta ve benimsemektedir. Bu noktada Jenkins'in (1975, ss. 1-3) ifade ettiği gibi yeni teknolojik gelişmeler terörist gruplara faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için ciddi imkânlar sunmaktadır.

Günümüzde ortaya çıkan terör dalgası göstermektedir ki, internet terör örgütlerince saldırıların gerçekleştirilmesinde kullanılmaktadır (Seth, 2018). Weimann (2004, ss. 5-11) terör örgütlerinin interneti şu sekiz amaç için kullandıklarını belirlemiştir. Bunlar; psikolojik savaş, aleniyet-propaganda, veri madenciliği, finans elde etme, militan toplama ve mobilizasyon, ağ kurma, bilgi paylaşımı ve planlama ile koordinasyondur.

Özellikle, sosyal medya terörizmin büyümesini ve gelişmesini çeşitli şekillerde kolaylıklar sağlamaktadır. Sosyal medyanın terör amaçlı haberleşme, bilgi alışverişi yapma, yeni örgüt üyeleri kazanma, kendi mesajlarını yayma ve hedeflenen kişileri terör saldırısı (hatta yalnız kurt saldırıları) yapmaya kışkırtma gibi faaliyetler için kullanıldığı örnekler mevcuttur. Terör örgütleri, insanları terör faaliyetlerine katılmaları için cezbetmek amacıyla, manipülatif mesajları veya aşırı/radikal online içerikleri yayınlamaktadır. Nitekim terör örgütleri sosyal medya vasıtasıyla hedeflenen kitlenin bakış açısını değiştirme kabiliyetine sahip olabileceği gibi insanların gözünde **düşmanlarının** imajını manipüle etme imkânına da sahip olabilmektedir (Weimann, 2004, s. 6; Conway, 2006, s. 284). Ayrıca terör örgütleri, mensuplarının tanınırlığını artırma, imajlarını güçlendirme ve aşırı görüşlerinin reklamını yapma konusunda kendilerine bir ortam oluşturmak amacıyla sosyal medyayı yeni bir oyun alanı olarak kullanmaktadır. Günümüzde internet ve kitle kaynaklı özelliğiyle sosyal medya, terör örgütlerinin mesajlarının coğrafi olarak farklı yerlerde olan insanlara daha hızlı ve öncesine göre daha az kaynaktan erişebilme özelliği sunmaktadır (Amble, 2012, ss. 339-353).

Terörizm, doğal olarak propagandaya ve retorik çerçeveye ihtiyaç duymaktadır. Furnell ve Warren (1999, ss. 30-32) teröristlerin interneti esas olarak propaganda/tanıtım, bilgi yayma, güvenli iletişim ve para toplama için kullandığını tespit etmiştir. Sosyal medya, terör örgütlerinin mesajlarını daha geniş bir kitleye ulaştırmak, daha fazla destek sağlamak ve sonuç olarak daha fazla finansal destek elde etmek için çok iyi bir araçtır (Walter, 2017, ss. 469-86). Terör propagandasının arkasındaki ana fikir, daha fazla tanıtım elde etmek için daha fazla kamuoyunun dikkatini toplamak ve çekmektir. Terör propagandasının yaygınlaşması; terörün gerekçelerine dair bilinirliği artırabilir, militan toplamayı kolaylaştırabilir, mali destek sağlanmasına hizmet edebilir ve terörle mücadele

taktiklerini olumsuz etkileyebilir (Hoffman, 2017, ss. 279-80). Terör propagandası, terörizmin argümanlarını ve ideolojisini hedef kişilere indoktrine ederek bireylerin radikalleştirilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bu tarz bir propaganda, bireylerin radikalleşmesi ve terör eylemlerinin gerçekleştirmesi için gerekli koşulların oluşturulmasına yardımcı olmaktadır (Crilley, 2001, ss. 252-253).

2) Sosyal Medya'da Terör Propagandası ile Mücadele

Bir yandan bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişirken mevcut hukuki düzenlemelerin yetersiz kalması diğer yandan terör örgütlerinin bu teknolojilere hızlıca uyum sağlamaları ve kullanmaları birçok güvenlik problemini beraberinde getirdiği söylenebilir. Sosyal medyanın terör örgütlerine sağladığı avantajlar nedeniyle ortaya çıkan yeni güvenlik tehditlerinin tek başına devletler tarafından karşılanması pek mümkün olmayacağından, bu tehditlerin özellikle hem ulusal hem de uluslararası otoritelerin çok taraflılık ve iş birliği içerisinde önlemeye çalışması gerekmektedir. Terör örgütleri sosyal medya kapsamında çok çeşitli faaliyetler yürütürken hem uluslararası hem de ulusal makamların terörle siber alanda da mücadele etmesi gerekmektedir. Ulusal ve uluslararası otoriteler, sosyal medyanın kullanılması ile terör propagandasına karşı sosyal medya şirketlerinden bu anlamda uluslararası standartlar oluşturulmasını talep eden bir eğilim içerisinde bulunmaktadır. Sosyal medyanın terör propagandası amacıyla kullanımına ilişkin yasal düzenlemeler artmış olmakla birlikte söz konusu düzenlemeler bu tür kullanımları ele almakta yetersiz kalmakta ve ifade özgürlüğünün kullanımı konusunda muğlaklığa neden olmaktadır.

Söz konusu sosyal medya olduğu zaman, konuyu ulusal veya uluslararası olarak birbirinden ayırmak güçleşmektedir. Çünkü sosyal medya üzerine ulusal düzeyde yapılacak politik veya hukuki herhangi bir işlem uluslararası etkileşim ile gündeme gelmektedir. Bu durumun tam tersini düşünmekte pek mümkündür. Bu alanda ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerinde yeni yasalar eklenmektedir ve bu konuda içtihatlar oluşmaktadır. Bu konudaki yasal düzenlemelerin sebep-sonuç ilişkisi ve özgürlük-güvenlik dengesi gözetilerek değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sosyal medyanın terör propagandası amacıyla kullanımının önüne geçmek aynı zamanda ifade özgürlüğüne yönelik önleyici tedbirlerin alınmasını da gerektirmektedir. Bu durum ifade özgürlüğünü sınırlayıcı gerekçelerin ortaya çıkmasına neden olacaktır. Terörizmin yaydığı, kışkırttığı veya

yücelttiği kabul edilen içeriklerin sosyal medya platformlarından kaldırılmasına ilişkin düzenlemeler devletlerin uluslararası insan hakları standartlarına uyması gerekliliği ile birlikte düşünülmelidir (Fidler, 2016, s. 490).

3) İfade Özgürlüğü ve Sosyal Medya’da Terör Propagandası

AİHM, ifade özgürlüğünü sadece lehte olan veya zararsız yahut önemsiz görülen **bilgi** veya **fikirler** bakımından değil, aynı zamanda devleti veya toplumun herhangi bir kesimini inciten, şok eden veya rahatsızlık veren fikirleri de kapsayacak şekilde yorumlamaktadır. **Handyside v. Birleşik Krallık** davasında anlaşılacağı üzere bu tür bilgi ve fikirler çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleri olarak “demokratik toplumu” inşa etmektedir (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi [AİHM], 1976, para. 49). Basın özgürlüğü ise toplum tarafından siyasetçilerin fikirlerini ve davranışlarını keşfetmek ve bunlar hakkında bir görüş oluşturmak için kullanabilecek en iyi araçlardan birisi olarak tanımlanmaktadır. **Lingens v. Avusturya** davası gösterdiği üzere özellikle basın özgürlüğü kamuoyunu meşgul eden meseleler üzerine düşünme ve yorum yapma imkânı vererek herkesin, demokratik toplum kavramının en temelinde yer alan özgür siyasi tartışmaya katılmasını sağlamaktadır (AİHM, 1986, para. 42). Basın özgürlüğünün bazı sınırlar çerçevesinde kalması gerekse de basının kamuoyunu ilgilendiren tüm konularda bilgi ve fikir verme ve kamuoyunun da bunları alma hakkı bulunduğu **The Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 1) davasında belirtilmiştir** (AİHM, 1980, para. 65). **Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç**, davasında AİHM “kamu gözlemcisi” görevinin bu sayede yerine getirebileceğini belirtmektedir (AİHM, 1999a, para. 62).

AİHM, birçok davada siyasi konuşmalara veya kamuoyunu ilgilendiren meselelere dair tartışmalara yönelik kısıtlayıcı tedbirleri dar kapsamda yorumlamaktadır (AİHM, 1999b, para. 60). Burada Mahkeme özel kişiyi siyasetçilerden ayırarak siyasetçilerin eylem veya ihmallerini daha geniş bir alanda basın ve kamuoyu incelemesine tabi tutmaktadır. Hatta bu kapsamda siyasi tartışma özgürlüğü çerçevesinde ele alınarak halkı terör suçları işlemeye teşvik içermediği veya şiddet kullanılmasını tasvip etmemesi kaydı ile yasaklı örgütlerin dahi görüşlerini ifade edebilmesini mümkün kılmaktadır. **Gözel ve Özer v. Türkiye** davasının örneklediği üzere bu özgürlüğün gerekçesi olarak toplumun “bir çatışma veya gerginlik durumunun farklı yorumlanma biçimleri hakkında bilgi alma hakkı” olduğu ileri sürülmekte ve hatta

“yetkililer, çekinceleri ne olursa olsun, tüm tarafların kendi bakış açılarını ifade etmelerine izin vermelidir” şeklinde yorumlanmaktadır (AİHM, 2010, s. 8). Burada AİHM yasaklı örgütlerin ifadelerinin şiddete teşvik olup olmadığını söz konusu ifadenin içeriğini ve yayımlandığı arka planını dikkate alarak belirlemektedir. Fakat terör ve şiddete teşvik niteliğinde olan bilgi ve fikirlerin ne ifade özgürlüğü ne de basın özgürlüğü kapsamında değerlendirilebileceği **Sürek v. Türkiye (No. 3)** davasında olduğu gibi mahkemenin içtihatlarıyla da belirlenmiştir (AİHM, 1999c, para. 40).

Bu minvalde Avrupa Konseyi (AK) kapsamlı siyasi bir iş birliği mekanizması olmasının yanında norm oluşturma ve denetleme yapan bir yapıdadır. AK demokratikleşme, hukuk devleti ve insan hakları olgularının üye ülkelerde yerleşmesi ve uygulanması için çaba sarf etmektedir. AK bu çabaların yanı sıra terörle mücadele alanında ana koordinasyon organı olan Terörle Mücadele Komitesi (**CDCT-The Council of Europe Committee on Counter-Terrorism**) (eski adı ile **CODEXTER-The Committee of Experts on Terrorism**) dâhilindeki yasal araçların başarılı bir şekilde uygulanmasını hedeflemektedir. AK bu amaçla 2005 yılında Terörizmin Önlenmesine Dair Varşova Sözleşmesi (**Warsaw Convention on the Prevention of Terrorism**) imzalanmıştır. Ek protokollerin ilave edilmesi suretiyle terörle mücadele kapsamı genişletilmiştir. Bu sözleşmenin 5. maddesi ile terör propagandasının cezalandırılabilmesi belirtilmiştir.

Diğer yandan Avrupa Konseyi Terörizmle Mücadele 2018-2022 Strateji belgesinde (**The Council of Europe Counter-Terrorism Strategy for 2018-2022**) terör örgütlerinin interneti, özellikle de sosyal medya platformlarını, yeni şekillerde kullandıklarını, dolayısıyla devletlerin ilgili kurumlarına karşı yeni meydan okumalar ortaya çıkardığı belirtilmiştir (Council of Europe Counter-Terrorism Strategy, para. 1.2). Komitenin bu yeni meydan okumalara karşı AK'nin diğer organları olan Medya ve Bilgi Topluluğu Yürütme Kurulu (**CDMSI-The Steering Committee on Media and Information Society**), İnsan Hakları Yürütme Kurulu (**CDDH-The Steering Committee for Human Rights**) ve Siber Suçlar Sözleşmesi Kurulu (**T-CY-The Cybercrime Convention Committee**) arasındaki iş birliği ile karşı tedbirler üretilmesi ifade edilmektedir.

Sosyal medyanın genel olarak kötü amaçlar¹ için kullanımı ve özel olarak terör propagandası amacıyla² kullanımını AK kapsamında inceleyebilmek için AİHM'in içtihatları önemli birer kaynak olacaktır. Bu nedenle AİHM kararları ifade özgürlüğünü değerlendirirken yukarıda

bahsettiğimiz AK'nin yasal mevzuatını da dikkate alarak üye ülkelerin bu konuda vermiş olduğu kararları değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla sosyal medyanın terör propagandası amacıyla kullanımını örnek bir olay/dava üzerinden değerlendirmek konun somut bir şekilde ele alınmasına katkı sunacaktır. AİHM'in **Şık v. Türkiye (2)** davası konun hem ulusal hem de uluslararası boyutunu tartışmak açısından iyi bir örnek olay sunmaktadır.

a) AİHM'in **Şık v. Türkiye (2)** Kararı

Bu davanın esası kısaca, 31 Ekim 2016 günü Ahmet Şık'ın da aralarında olduğu Cumhuriyet gazetesi yönetici ve yazarlarının, PKK, DHKP-C ve FETÖ/PDY'ye üye olmamakla birlikte terör örgütüne yardım etme suçunu işledikleri gerekçesiyle tutuklanmalarıdır (Cumhuriyet, 2016). Şık, İstanbul 27. Ağır Ceza Mahkemesi'nin vermiş olduğu tutukluluk kararına karşı Anayasa Mahkemesi (AYM)'ne kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ve ifade ve basın özgürlüğünün ihlal edildiği gerekçesiyle bireysel başvuruda bulunmuştur. AYM (2019, para. 71) belirlediği üzere, Şık'ın tutukluluk halinin Anayasa'nın 26. ve 28. maddeleri bağlamında ifade ve basın özgürlüğünün ihlal etmediğine karar vermiştir (Anayasa Mahkemesi [AYM], 2019). Şık, aynı gerekçelerle AİHM'e başvuruda bulunmuştur.

Davanın esası, başvuruda bulunan Şık'ın sosyal medya **Twitter** hesabı üzerinden yaptığı paylaşımlar ve **www.cumhuriyet.com.tr** internet adresinden yayınladığı yazılarıdır. Şık'ın tüm bu paylaşım ve yayınları ile terör eylemlerini meşru göstermeye çalıştığı, terör örgütlerinin eylemlerini desteklediği, devlete “katil” demek suretiyle devletin terör örgütlerine karşı verdiği mücadeleyi terör örgütü faaliyetleri ile aynı seviyede gösterdiği gerekçeleri ile bir terör örgütünün üyesi olmamakla birlikte terör örgütüne yardım etme suçunu işlediği tespit edilmiştir (AYM, 2019, para. 22 ve 28). Şık, terör örgütleri PKK, DHKP-C ve FETÖ/PDY'ye yardım etmek suçundan 7 yıl 6 ay hapis cezası almıştır.

Anayasa Mahkemesi'nde görülen davaya konu olan **Twitter** paylaşımları şunlardır; 20/12/2016 tarihinde “suikastçinin Nusra'cı değil, FETÖ'cü olduğunu kanıtlayamayan iktidar ve yancıları, katilin polis olduğu gerçeğini ne yapacaksınız”, 8/9/2016 tarihinde “katil devlettir deyince, bozuluyorsunuz”, 14/12/2016 tarihinde “savaş, PKK ile ülkenin belirli bir bölgesinde arada kesintiler olsa da 1984'ten bu yana var”, 11/12/2016 tarihinde “Cizre'de evlerin bodrumlarında yakılanlarla İstanbul'da bombayla parçalananları kıyaslayacağına ikisine de itiraz et, ikisi de şiddet”, 7/12/2016 tarihinde “S.S.Ö.ye isnat edilen fiil suçsa, saray'da oturandan

başlayarak daha bir dolu sanık olması gerekmez mi”, 28/11/2015 tarihinde “T.E.yi tutuklamak yerine katletmeyi tercih ettiler. Katil sürüsü bir mafyasınız”, 17/2/2016 tarihinde “devleti mafyalaştıranların suçlarının soruşturulmasını engellemek için savaş çıkardığına inananlar, bomba patlatacağına neden inanmaz”, 17/2/2016 tarihinde “ABD ve AB'nin cihatçı terör'e karşı müttefikimiz dedikleri PYD'nin terör örgütü olduğunu kanıtlamaya çalışanlar olağan şüpheli olmaz mı” (AYM, 2019, para. 14).

Aynı davaya konu olan www.cumhuriyet.com.tr üzerinden yapılan yayınlar ve bu yayınlara ilişkin AYM'nin dikkate aldığı yerel mahkeme değerlendirmeleri şunlardır; PKK'ya ilişkin olarak 14/3/2015 tarihinde “ya Apo Kandil'e ya biz İmralı'ya” başlıklı yazısı içeriğinde Şık'ın PKK terör örgütü üst yöneticilerinden olan Cemil Bayık ile röportajı sonrasında dağ kadrosunun gündeme ilişkin söylemlerini kamuoyuna taşıyarak terör örgütü propagandası yaptığı, teröristleri gerilla olarak tanımlayıp yücelttiği, terör örgütünü barış isteyen fakat terör eylemlerini zorunluluklar sebebiyle gerçekleştiren ve aynı zamanda terör örgütünü devleti dize getirebilecek güce sahip bir örgüt olarak tanımladığı, terör örgütünü ve eylemlerinin bu şekilde anlatılması terör örgütüne yardım olarak tespit edilmiştir (AYM, 2019, para. 28). 23-26/9/2014 tarihleri arasında Avrupa Parlamentosu ortaklığıyla Heybeliada'da düzenlenen basın özgürlüğü çalıştayında “PKK için çalışanlar da gazetecidir” şeklinde açıklamada bulunan Şık'ın PKK terör örgütü propagandası yaptığı belirtilmiştir (AYM, 2019, para. 14). FETÖ/PDY'nin Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) tırlarının durdurulması ihanetine ilişkin olarak 13/2/2015 tarihli “Tır'daki sır aydınlandı” başlıklı yazı içeriğinde “Şık'ın MİT'in Suriye'ye tırlar ile silah ve cephane sevkiyatını Türkmenlere değil, cihatçı Ansar El-İslam örgütüne yaptığını” ileri sürerek terör örgütlerine lojistik destek sağlandı değerlendirilmiştir (AYM, 2019, para. 14). 8/7/2015 tarihinde “Bizimki gazetecilik, sizinki ihanet” başlıklı yazısında ise Şık'ın MİT tırları ile ilgili “MİT, Reyhanlı katliamını biliyordu, ama polis ile paylaşmadı” şeklindeki açıklaması ve 9/7/2015 tarihli “MİT tırları savcısı: MİT, Reyhanlı'ya göz yumdu, onlara bilgi vermesek engellerdik” başlıklı yazı içeriği ile Şık'ın MİT'in Reyhanlı'da yapılan terör saldırısına göz yumduğu anlamına geldiği değerlendirilmiştir (AYM, 2019, para. 14). DHKP-C'ye ilişkin olarak, İstanbul Adliye Sarayında 31/3/2015 tarihinde görevi başındayken şehit edilen Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz'ı katleden DHKP-C terör örgütü mensupları B. D. ve Ş. Y. ile olay esnasında telefonla görüşmek/röportaj yapmak suretiyle hazırlanan “Öldürülmeden yarım saat önce eylemcilerden

Ahmet Şık'a çarpıcı açıklamalar" başlıklı yazı gazetenin internet sitesinde yayınlamıştır. Anayasa Mahkemesi'nde görülen davada, Şehit Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz'ın rehin alınıp, katledilmesi sırasında eylemi gerçekleştiren kişilerle bağlantı kurduğu, teröristlerle aralarındaki ilişkinin ne olduğu sorgulanmaya değer bir konu olarak dikkate alınmıştır (AYM, 2019, para. 14).

AYM (2019, para. 53) söz konusu paylaşım ve yayınları, yayın zamanı, toplumsal algılanışı ve insanlar üzerindeki etkisini birlikte değerlendirildiğinde Şık'ın suç işlediğine dair kuvvetli belirti bulunduğunu tespit etmiştir. Başsavcılığın dikkat çektiği üzere "kişinin eylem yöntemi, zamanlaması, örgütün çeşitli kademelerinden kişilerle kurduğu irtibatlar, örgütle birlikte hareket etme iradesini dışa yansıtan somut delillerdir" (AYM, 2019, para. 23). Yürütülen hukuki süreç sonucunda burada her ne kadar terör örgütlerinin hiyerarşik yapısı içerisinde bulunmasa da bu örgütlerin amaçlarına bilerek ve isteyerek hizmet edildiği, bu nedenle kamuoyunun bilgi edinme hakkı ve basın özgürlüğü, ulusal güvenlik, kamu düzeni ve kamu barışı gibi gerekçelerle sınırlandırılabilmesi belirtilmiştir (AYM, 2019, para. 23). Dava sürecinde, davalının basın-yayın faaliyeti kapsamında terör örgütlerinin algı-manipülasyon faaliyetlerine dâhil olduğu, örgüt üyelerini sevimli gösterdiği, örgüt yöneticilerinin şiddete çağrı ve tehdit içeren açıklamalarını yayımladığı ve dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni terör örgütleri ile ilişkili göstererek terör örgütlerine meşru bir alan açtığı tespit edilmiştir (AYM, 2019, para. 23).

AYM (2019, para. 23) başsavcılığın şu değerlendirmesini özellikle dikkate almıştır; Şık, bu davada birden fazla terör örgütü ile ilişkilendirilmiş olmakla birlikte davaya konu olan terör örgütleri farklı ideolojilere sahip olsalar da bu terör örgütlerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Hükümeti'ni ortak düşman olarak gördükleri ve söz konusu terör örgütlerinin Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Hükümeti'ne karşı eylemsel birliktelik içerisinde hareket ettikleri tespit edilmiştir. Bu durum özellikle 15 Temmuz darbe girişimi öncesi ve sonrasında gelişen bu eylemsel birliktelik, bahsi geçen terör örgütlerinin bir üste bağlı olduklarını göstermektedir (AYM, 2019, para. 23). Dolayısıyla, tüm bu mevcut deliller ve soruşturmanın geldiği nokta itibarıyla Şık'ın PKK, DHKP-C ve FETÖ/PDY terör örgütlerinin propagandasını yaptığı anlaşıldığından Şık'ın tutukluk halinin ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal ettiği iddiası dayanaktan yoksun bulunmuştur (AYM, 2019, para. 22 ve 71).

AYM’nin incelenmiş olduğu bu ceza davası Şık tarafından AİHM’e taşınmış ve sosyal medya üzerinden yapılan terör propagandası açısından önemli bir içtihat ortaya çıkmıştır. AİHM, **Şık v. Türkiye (2)** davasında başvurucunun ulusal mahkemelere konu olan **Twitter** paylaşımlarını ve yayınlarını esaslan incelemeye almamıştır. AİHM, **Şık v. Türkiye (2)**, davasında belirttiği üzere, başvurucunun yakalanması ve tutuklanmasını, AİHS’nin 5/1 (c) maddesi amaçları bakımından, bir suç işlediğine dair makul şüpheye dayanmadığını gerekçe göstererek özgürlük ve güvenlik hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir (AİHM, 2020, para. 141). AİHM, **Şık v. Türkiye (2)** davasına ilişkin Türk Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 100. maddesinde yer alan bir kişinin ancak “kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut delillerin” bulunması halinde tutuklanabileceğine dikkat çekerek söz konusu davada kuvvetli şüphenin bulunmadığı kanaatine varmıştır (AİHM, 2020, para. 186).

Türk mahkemelerinin kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller olarak tanımladığı söz konusu sosyal medya paylaşımları ve yayınlar, AİHM tarafından kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller olarak değerlendirilmemiştir. Dolayısıyla AİHM, **Şık v. Türkiye (2)** davasına ilişkin tutuklama tedbirini hukuka uygun olmayan bir uygulama olarak görmüş ve AİHS açısından öngörülen bir kısıtlama/tedbir olarak değerlendirmemiştir (AİHM, 2020, para. 187). Bu nedenle AİHM bu davada, Türkiye’deki hukuki süreç sonucunda ortaya çıkan bu kısıtlamayı, meşru bir amacı gerçekleştirip gerçekleştirmediğine ve demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığına bakmaksızın ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine dair bir uygulama olduğuna karar vermiştir (AİHM, 2020, para. 188).

AİHM’in, Şık’ın sosyal medya paylaşımlarını ve bu paylaşımlarla ilişkili olan söz konusu yayınlarını suç işlenmesi açısından kuvvetli birer delil olarak görmemiş olması, Türkiye’nin uzunca bir süredir içinden geçtiği terörizm problemini önemsemeyişi ile çok yakından ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Terör propagandasının sosyal medya gibi yeni mecralarda daha kolay ve etkili bir şekilde yapılabilmesi AİHM’in bu yaklaşımını değiştirmemiştir. AİHM’in **Şık v. Türkiye (2)** davası üzerinden yaptığı değerlendirmesi sonucunda Türkiye’nin terörizmle meşru mücadelesinde ulusal takdir marjını oldukça kısıtlı tuttuğu anlaşılmaktadır. AİHM Terörizmin Önlenmesine Dair Varşova Sözleşmesi ile ortaya çıkan ve sonrasında Avrupa Konseyi Terörizmle Mücadele 2018-2022 Strateji belgesi ile belirtilen, terör örgütlerinin interneti özellikle de sosyal medya platformlarını yeni şekillerde

kullandıkları ve bu sebeple bu tür faaliyetlere karşı ortak iş birliği taahhütlerinin havada kaldığı görülmektedir.

Terörizm kavramının politik karakterinin bir tezahürü olarak söz konusu **Twitter** ve gazete içerikleri terör örgütleri PKK, DHKP-C ve FETÖ/PDY'ye ilişkin olduğunda AİHM bu ifadeleri ifade özgürlüğü ve basın özgürlüğü kapsamına alma eğiliminde iken bu durum Avrupa merkezli ya da Avrupa'yı hedef alan terör örgütleri (**Euskadi Ta Askatasuna**-ETA, **Irish Republican Army**-IRA, El-Kaide veya DEAŞ) için tam tersidir. **Şık v. Türkiye (2)** davası ile **Leroy v. Fransa**, davasının, karşılaştırılması bu savı destekler niteliktedir. **Leroy v. Fransa** davası bir yandan basın özgürlüğü ile ilişkiliyken diğer yandan **Şık v. Türkiye (2)** davasında bulunan bazı benzer yönleri taşıması nedeniyle incelendiğinde ileri sürülen çelişkiyi ve tutarsızlığı açığa çıkaran niteliktedir.

Leroy v. Fransa davasının konusu, 11 Eylül saldırıları hemen sonrası yayınlanan bir karikatüre ilişkin olarak bilinen bir markanın reklam sloganını mizahi bir şekilde "Biz bunu hep hayal etmiştik, Hamas bunu yaptı" yazısı ve kulelerin çöküşünü gösteren çizim oluşturmuş ve söz konusu yazı ve çizimin bu saldırıları idealize eden, öven ve savunan bir nitelikte olduğu kabul edilmiştir (AİHM, 2008, para. 42). AİHM, **Leroy v. Fransa** davasında söz konusu karikatür ve metnini "Amerikan emperyalizminin eleştirilmediği, onun şiddet yolu ile yok edilmesi fikrinin desteklendiği ve yüceltildiği" kanaatine varmıştır. Ayrıca AİHM, başvuru Leroy'un 11 Eylül saldırılarını desteklediğini ve saldırıları yapan teröristlerle ahlaki dayanışma içinde olduğunu belirtmiştir. AİHM, bu davada karikatürist kişinin kullandığı metindeki ifadelerle şiddeti olumladığı ve "kurbanların haysiyetine zarar" verdiği karar vermiştir (AİHM, 2008, para. 43).

Dolayısıyla AİHM, Türkiye'nin terörizmle mücadelesinde destekleyici olmaktan ziyade zıt bir tutum takındığını ve özellikle Türkiye'ye karşı tehdit oluşturan terör örgütlerine politik meşruluk sağladığını, tekraren **Şık v. Türkiye (2)** davasına ilişkin kararı ile göstermektedir.³ AİHM, **Şık v. Türkiye (2)** davasına ilişkin Şık'ın paylaşım ve yayınlarını bir gazetecilik faaliyeti olarak tolere ederken (AİHM, 2020, para. 175), **Leroy v. Fransa** davasına konu olan karikatür ve metin 11 Eylül bağlamında abartı ve provokasyon olarak değerlendirmiştir (AİHM, 2008, para. 45). **Leroy v. Fransa** davasında AİHM yargıçları, ABD'li terör kurbanlarının acılarına karşı duyarlılık gösterirlerken (AİHM, 2008, para. 43). Türkiye'nin ve Türklerin terörden kaynaklanan acılarını, maddi ve manevi zararlarını görmeleri mümkün olmamıştır. Bu nedenle AİHM, **Şık v. Türkiye (2)** davasında söz konusu

sosyal medya paylaşım ve yayınlarını suç işlenmesi açısından kuvvetli deliller olarak değerlendirememiştir. AİHM; PKK, FETÖ/PDY ve DHKP-C terör örgütleri için yapılan propaganda faaliyetini tespit edebilmekten çok uzak olduğunu **Şık v. Türkiye (2)** davasında vermiş olduğu karar ile ortaya koymuştur. Dolayısıyla AİHM, AK'nin terörizmle mücadele için oluşturduğu siyasi ve yasal zemine rağmen kendisini Türkiye'nin terörizmle meşru mücadelesinin tam tersi yönde konumlandırmış bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Sosyal medya bir yandan demokrasi, insan hakları ve ifade özgürlüğünün gelişimi açısından yeni imkânlar ortaya koyarken diğer yandan terör örgütlerine rahatça hareket edebilecekleri geniş bir alan sunmaktadır. Dolayısıyla terör örgütlerinin sosyal medyayı kötü niyetli kullanımlarına karşı hem uluslararası sistem hem de devletler tarafından uluslararası insan hakları standartlarına uymak kaydıyla önlemler alınması gerekmektedir. Son yıllarda bu konuya yönelik düzenleme taleplerinin artmasına ve belli bir seviyede hassasiyet gelişmiş olmasına rağmen online terörist içeriklere karşı hukuki çerçeve henüz istenilen seviyeye ve belirli bir niteliğe ulaşamamıştır. Bu bağlamda AK-AİHM ve Türkiye'nin sosyal medya aracılığı ile terör propagandasına yönelik hukuki düzenleme ve tutumlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle Türkiye, terörle mücadele noktasında çok ciddi ilerlemeler kaydetmiş olmasına rağmen terörün sosyal medya üzerinden propagandası hem ülke içerisinde hem de ülke sınırları dışında aktif bir şekilde devam etmektedir.

AİHM, gerek AK'nin terörizmle ilgili ortaya koyduğu siyasi ve hukuki tutumu temel alarak, gerekse de Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni yorumlayarak ortaya koyduğu içtihat hukuku aracılığıyla terör propagandasının yeni mecrası olan sosyal medyaya ilişkin kararlar vermektedir. Bu bağlamda **Şık v. Türkiye (2)** kararı AİHM'in bu konuya yaklaşımını açığa çıkarmaktadır. Bu davda ulusal mahkemeler Şık'ın paylaşım ve yayınları ile beraber yayın zamanı içerisinde toplumsal algılanışı ve insanlar üzerindeki etkisini özellikle dikkate almış ve söz konusu bulgular Başsavcılık tarafından kovuşturulan suç unsurlarının işlediğine dair kuvvetli deliller olarak değerlendirmiştir. Şık'ın, sosyal medya paylaşım ve yayınları ile terör eylemlerini meşru göstermeye çalıştığı, terör örgütlerinin eylemlerini desteklediği, devletin terör örgütlerine karşı verdiği mücadeleyi terör örgütü faaliyetleri ile aynı seviyede gösterdiği gibi gerekçelerle terör örgütü üyesi olmamakla birlikte terör örgütüne yardım etme suçunu işlediği mahkeme sürecinde

tespit olunarak hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme, Şık'ın bu sosyal medya paylaşımları ve yayınları ile PKK, DHKP-C ve FETÖ/PDY terör örgütlerinin propagandasını yaptığını belirlemiştir.

Bu davada ulusal mahkemelerle AİHM'in ayrıştığı en temel husus söz konusu **Twitter** paylaşımları ve yayınların "kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller" sayılıp sayılmaması ile ilgilidir. Türk mahkemelerinin kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller olarak tanımladığı söz konusu sosyal medya paylaşım ve yayınları, AİHM tarafından kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren somut deliller olarak değerlendirilmemiştir. Bu nedenle tutuklama tedbiri hukuka uygun olmayan ve AİHS açısından öngörülen bir kısıtlama/tedbir olarak değerlendirilmemiştir. AİHM, bu davada Türkiye'nin yapmış olduğu bu kısıtlamayı, meşru bir amacı gerçekleştirip gerçekleştirmediğine ve demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığına bakmaksızın ifade özgürlüğünün ihlali şeklinde karar vermiştir (AİHM, 2020, para. 188). AİHM, Türkiye'nin terörizmle meşru mücadelesinde ulusal takdir marjını çok kısıtlı tutmuştur.

Terör propagandasının yeni teknolojilerle daha kolay ve etkili bir şekilde yapılabilir olmasının yanı sıra bu durumun AİHM'in Şık kararında olduğu gibi yasal korumaya alındığı görülmektedir. Bu durum AK'nin terörizmle mücadele kapsamında ortaya koyduğu Terörizmin Önlenmesine Dair Varşova Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi Terörizmle Mücadele 2018-2022 Strateji belgesi gibi çabalar ile çelişmektedir. Türkiye açısından ise AK'nin kendi içerisinde iş birliği taahhütlerinin havada kaldığı görülmektedir. Kendisini hedef alan terör örgütlerine yönelik Türkiye'nin bir üyesi olduğu AK'nin AİHM üzerinden pasifize edilmesi ve Türkiye'nin terörle mücadelesinde uluslararası organlardan destek görmemesi olağan bir tutum haline gelmiştir. AK üyesi olan hiçbir üye ülke, Türkiye'nin terörden uğradığı kayıp ve zarara uğramamış olmasına rağmen AİHM'in bu zararları tolere edilebilecek düzeyde bulması, terörizme oksijen olmaktan öteye gitmemektedir. Dolayısıyla Şık davası bir kez daha göstermiştir ki AİHM Türkiye'nin özellikle tekrar yoğun bir terör dalgasına maruz kaldığı bir dönemde terör propagandası niteliğinde olan söz konusu sosyal medya paylaşımları ve yayınlarını suç işlenmesi açısından kuvvetli deliller olarak değerlendirmek yerine bir gazetecilik faaliyeti olarak görmüştür. Bu durum Türkiye açısından sosyal medyanın terör propagandası için daha erişilebilir ve dokunulamaz bir alan olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktır. AİHM bu tür çelişkili kararlar vermek suretiyle Türkiye'nin terörle mücadelesinde dikkate alınabilecek

makul bir insan hakları mahkemesi olma vasfını kaybetmektedir.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesi - AYM. (2019) Ahmet Şık Başvurusu, Başvuru Numarası: 2017/5375, 2 Mayıs 2019.
- Amble, J. C. (2012). Combating terrorism in the new media environment. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35(5), 39-353.
- Awan, I. (2017). Cyber-extremism: Isis and the power of social media. *Social Science and Public Policy*, 54(2), 138-149.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1976). Handyside v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 5493/72, 7 Aralık 1976.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1980). The Sunday Times v. Birleşik Krallık (No. 1), Başvuru No. 6538/74, 6 Kasım 1980.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1986). Lingens v. Avusturya, Başvuru No. 9815/82, 8 Temmuz 1986.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1999a). Bladet Tromsø ve Stensaas v. Norveç, Başvuru No. 21980/93, 20 Mayıs 1999.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1999b). Sürek ve Özdemir v. Türkiye, Başvuru No. 23927/94 ve 24277/94, 8 Temmuz 1999.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (1999c). Sürek v. Türkiye (No. 3), Başvuru No. 24735/94, 8 Temmuz 1999.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2006). Gabriele Weber ve Cesar Richard Saravia v. Almanya, Başvuru No. 54934/00, 29 Haziran 2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2008). Leroy v. Fransa, Başvuru No. 36109/03, 2 Ekim 2008.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2010). Gözel ve Özer v. Türkiye, Başvuru No. 43453/04 ve 31098/05, 6 Temmuz 2010.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2012). Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No. 3111/10, 18/12/2012.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2018). Mariya Alekhina ve Diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 38004/12, 17 Temmuz 2018.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2020). Engels v. Rusya, Başvuru No. 61919/16, 23 Haziran 2020.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2020). Şık v. Türkiye (2), Başvuru No. 36493/17, 24 Kasım 2020.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2021). Big Brother Watch ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 58170/13, 62322/14 ve 24960/15, 25 Mayıs 2021.

- Brachman, J. M. (2009). *Global Jihadism: Theory and Practice*. London and New York: Routledge.
- Cengiz, İ. F. (2022). Limiting/dissolving political parties due to terrorism: National responses of the UK, Spain, and Turkey under the review of the ECtHR. *Law & Justice Review*, 23, 103-132.
- Conway, M. (2006). Terrorism and the internet: New media-new threat?. *Parliamentary Affairs*, 59(2), 283-298.
- Council of Europe Counter-Terrorism Strategy. (2018). Council of Europe Counter-Terrorism Strategy (2018-2022). Erişim: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016808afc96#_ftn1
- Crilley, K. (2001). Information warfare: New battlefields terrorists, propaganda and the internet. *Aslib Proceedings*, 53, 250-264.
- Cumhuriyet. (2016). Tarih önünde utanacaksınız. Erişim: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tarih-onunde-utanacaksiniz-625979>
- Fidler, D. P. (2016). Cyberspace, terrorism and international law. *Journal of Conflict & Security Law*, 21(3), 475-493.
- Furnell, S. ve Warren, M. (1999). Computer hacking and cyber terrorism: The real threats in the new millennium. *Computers and Security*, 18(1), 28-34.
- Hoffman, B. (2017). *Inside terrorism*. New York: Columbia Press.
- Jenkins, B. (1975). *High technology terrorism and surrogate war: The impact of new technology on low-level violence*. Santa Monica: RAND Cooperation.
- Kenneth, P. (2009). Winning the battle of ideas: Propaganda, ideology, and terror. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(2), 109-128.
- Özyürek, M. (2020). The state, tech companies and surveillance in the psychopolitical era. S. Kolukırcık (Ed.). *Digitalisation and Future of Digital Society*. Berlin: Peter Lang.
- Seth, H. (2018). *Evolving Tech, Evolving Terror*. Center for Strategic & International Studies. Erişim: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/180322_evolving_tech_terror_harrison.pdf?GpUN2x6.58_hIq86bSoINpCOAq4efJ7Y.
- Sputniknews, (2020). İçişleri Bakanlığı, FETÖ/PDY, PKK/KCK, IŞİD ve DHKP-C'ye Yönelik Faaliyet Yürüttüğü Gereğiyle 6 Bin 743 Sosyal Medya Hesabı Kullanıcısı Hakkında Adli İşlem Başlatıldığını Açıkladı. Erişim: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/2020081410426549>

24-icisleri-bakanligi-6-bin-743-sosyal-medya-hesabi-kullanicisi-hakkinda-adli-islem-baslatildi/

Walter, B. (2017). The new civil wars. *Annual Review of Political Science*, 469-86.

Weimann, G. (2004). *www.terror.net: How modern terrorism uses the internet*. United States Institute of Peace, 5–11, Erişim: <https://www.usip.org/sites/default/files/sr116.pdf>

Extended Abstract

The number of digitalised online content has rapidly exploded in the last two decades. Such content on social media can be easily accessed, consulted, disseminated, and downloaded on tablets, computers, smartphones, and laptops. Social media has international characteristics and profound impacts beyond national borders. As a developing phenomenon, cyberspace eases communication and information through social media. These social media features are also used for malicious purposes and cause security threats. For instance, terrorist organisations may use social media to communicate with each other, recruit new terrorists, spread their messages, and incite targeted audiences for terror attacks (including lone wolf attacks). Disseminating manipulative messages or extremist contents of terrorism through social media may lure people into involving in the purported cause of terrorist activities. For these reasons, security threats caused by social media are dealt with by national and international authorities on the basis of multilateralism and cooperation. Both national and international authorities are disposed to take further legal measures against terror-related content on social media.

Therefore, the European Court of Human Rights (ECtHR) has adopted a broader perspective regarding the freedom of expression and press, which does not contain the expression of propagating, inciting, or praising terrorism. The Council of Europe (CoE) has introduced measures against such security threats on social media through the Committee on Counter-Terrorism (CDCT) and adopted the Warsaw Convention on the Prevention of Terrorism and the Council of Europe Counter-Terrorism Strategy for 2018-2022. The ECtHR applied these measures in its case law and, moreover, interpreted the right of freedom of expression under the guise of the need for freedom and security. The use of social media for terrorist propaganda is a new phenomenon. ***Şık v. Türkiye (2)*** is a rare case to reveal this subject's extent. In this case, the applicant, Ahmet Şık, was charged with imprisonment for the crime of terrorist propaganda. The applicant shared social

media content as well as published articles in a web-based journal, which made propaganda for the terrorist organisations named PKK (The Kurdistan Workers' Party), DHKP-C (The Revolutionary People's Liberation Party/Front) and FETÖ/PDY (Fethullah Terrorist Organization/The Parallel State Structure). These contents and articles were released just before and after the failed military coup attempt and intense terrorist attacks in Turkey. The Constitutional Court of the Republic of Turkey and the local criminal court have pointed out the social media contents, and journal articles in question as these materials propagated terrorism. The Turkish Constitutional Court evaluated the content and context of those sharing and articles on social media with their social perception and effects on people at the time of publication and confirmed that the crime of terrorist propaganda was committed with factual evidence.

However, the ECtHR decided that the applicant's detention was not based on reasonable suspicion and factual evidence. For the ECtHR, the detention measure was not lawful and not prescribed by law. The ECtHR argued that the Turkish Constitutional Court did not examine whether the interference in question had a legitimate aim and was necessary for a democratic society. Consequently, the resolved interference violated the applicant's freedom of expression and press. The evaluation of the factualness of evidence in criminal law differs between the Turkish courts and the ECtHR. The ECtHR has an incoherent approach in terms of terrorist-related expression. The case of *Şık v. Türkiye (2)* demonstrated that the ECtHR adopted an inconsistent line for using social media for terrorism. The ECtHR did not provide a broader margin to Turkey, despite the fact that the CoE adopted legal frameworks against the use of social media with the aim of terrorist activities and new threats caused by social media. In conclusion, this paper analyses how the international and national law systems respond to terror-related online content on social media by considering the CoE and the European Court of Human Rights case law.

¹ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2012). Ahmet Yıldırım v. Türkiye, Başvuru No. 3111/10, 18/12/2012.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2021). Big Brother Watch ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, Başvuru No. 58170/13, 62322/14 ve 24960/15, 25 Mayıs 2021.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2020). Engels v. Rusya, Başvuru No. 61919/16, 23 Haziran 2020.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2018). Mariya Alekhina ve Diğerleri v. Rusya, Başvuru No. 38004/12, 17 Temmuz 2018.; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2006). Gabriele Weber ve Cesar Richard Saravia v. Almanya, Başvuru No. 54934/00, 29 Haziran 2006.

² Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi - AİHM. (2020). Şık v. Türkiye (2), Başvuru No. 36493/17, 24 Kasım 2020.

³ Bkz. Cengiz, 2022, ss. 125-126.

NOVUS ORBIS
Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 4 • Number 2 • 2022

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

RUSYA'NIN GÜVENLİK STRATEJİSİ ÇİFT SINIR VE RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

Şeyma KALYONCU İLHAN*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 18.11.2022

Düzeltilme Tarihi // Revised: 16.12.2022

Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 20.12.2022

Öz

Soğuk Savaş sonrası Rusya, son derece zorlu bir dönüşüm süreci geçirmiştir. Bu dönemde birçok siyasi, sosyal ve ekonomik krizle karşılaşmıştır. Bu bağlamda ülke ekonomisinin kötü gidişatı iç ve dış politikada pek çok belirsizliğe neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler küresel sistemde ülke için kötü bir imaj yaratmıştır. Pragmatik politikalar izleyen Putin yönetimi, yakın çevre doktrini geliştirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, merkezi yönetimin gücünü artırmak ve sınırlarda yeni güvenlik stratejilerini geliştirmek için bazı önlemler almıştır. Böylece Rusya içeride güçlenirken, dışarıda da etkin bir dış politika izleyebilecektir. Bu çalışmada, Putin yönetimi Rus dış politikasında ve Dmitri Trenin'in **Çift Sınır (Double Border)** stratejisinde öncelikli olan coğrafi güvenlik unsurları ışığında, Rusya-Ukrayna savaşı incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çift Sınır, Dış Politika, Jeopolitik Strateji, Güvenlik

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0001-6260-2072, seymakly@hotmail.com

Russia's Security Strategy Double Border and the Case of the Russia-Ukraine War

Abstract

Russia went through an extremely difficult transformation process after the Cold War. During this period, Russia encountered various political, social and economic crises. The bad course in the Russian economy led to many domestic and foreign policy uncertainties. All these events created a bad image for Russia in the global system. Following pragmatic policies, the Putin administration has developed geographical strategies regarding its near region. Putin has taken some measures to increase the central government's power and develop new security strategies at the borderlands. Thus, while Russia has been becoming stronger at home, it would enable Moscow to pursue an effective foreign policy. In this study, the Russia-Ukraine war will be examined in light of the geographical security elements that are the priorities in the foreign policy understanding of the Putin administration and Dmitri Trenin's **Double Border** strategy.

Keywords: Double Border, Foreign Policy, Geopolitical Strategy, Security

Giriş

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılışı sonrası yaşanan buhranlı süreçte Rusya Federasyonu'nun (RF) kuruluşu (1991) ve varlığını devam ettirmek için harcanan çaba, bölgede geliştirilen politikalara da yön vermiştir. **Çift Sınır** stratejisi, RF dışında kalan eski Sovyet topraklarına yönelik uygulamaya konulan dış politika stratejisidir. Bu çerçevede söz konusu strateji eski Sovyetler Birliği topraklarında bağımsızlıklarını kazanan devletleri kapsamaktadır. İlk başlarda Avrasyacılar¹ tarafından Rus ulusal çıkar sahasının eski Sovyet topraklarıyla örtüştüğü, bu sebeple de Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle entegrasyon sağlanması gerektiği düşüncesiyle Dmitri Trenin² tarafından ortaya atılan bu strateji, ilerleyen dönemde ülke genelinde uygulamaya konan en yaygın politika olmuştur. Rusya, kendisinin eski SSCB topraklarındaki güvenlik ve istikrarın sağlanmasından sorumlu güç olduğu iddiasıyla askeri planlamada yakın çevresine öncelik vererek bu alanı Federasyonun yaşamsal çıkarlarının korunması gerektiği alan olarak değerlendirmiştir. 2001 sonrası dönemde de Moskova, BDT ülkeleri üzerindeki güvenlik düzleminde bölgedeki etkinliğini arttırmayı hedeflemiştir.

Rusya Federasyonu bu amaçla, BDT içerisinde eşit statüdeki devletler arasından sıyrılma, BDT'nin dış sınırlarını koruma görevini üstlenme, eski Sovyet topraklarında yaşayan Rus azınlıkların haklarını koruma, yakın çevresinde kendi ulusal çıkarlarını koruyarak buralarda yer alan askeri üslerin varlığını devam ettirmek istemektedir. Bu politikalara BDT üyelerinden herhangi bir itiraz gelmesi halinde ise Gürcistan ve Ukrayna örneklerinde olduğu gibi önce etnik sorunları artırmış sonra da kurtarıcı olarak sahneye çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında, Rusya'nın **Çift Sınır** stratejisini uygulamasındaki temel hedef, coğrafi açıdan kendi sınır güvenliğini tesis etmek olup, bunun devamında da ulaşım yolları üzerinde kontrolü sağlamak ve ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda yeniden entegrasyon kurmaya çalışmaktır.

Çalışmanın esas amacı Rusya-Ukrayna savaşının **Çift Sınır** stratejisi dâhilinde değerlendirilmesidir. Çalışmada değişkenlerin değerlendirilmesinde tarihsel analiz ve betimleme metodu kullanılmıştır. 2022 Rusya-Ukrayna savaşının değerlendirilmesinde; Batı ile Ukrayna yakınlaşmasının etkisi, Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği'nin (AB) doğuya doğru ilerleme politikaları ile Ukrayna'yı Batı'ya yaklaştıran anlaşmalar esas alınmıştır. Batı'nın izlediği söz konusu politikalara karşı çevrelenme psikolojisine giren Rusya'nın verdiği tepkiler ve geliştirdiği stratejiler kriter olarak kullanılmıştır. Ukrayna'nın ve Karadeniz'in Rusya için öneminin belirlenmesinde Ukrayna'nın Karadeniz'de önemli bir konumda olması dikkate alınacaktır. Bu doğrultuda Ukrayna'nın Batı ile olan ilişkileri ve Rusya'nın etki alanının NATO tehdidi karşısında kısıtlanması ölçüt olarak kullanılmıştır.

1) SSCB'nin Dağılmasının Ardından: Coğrafyada Politik Güç Parçalanması ve Güvenlik Buhranı

a) Boris Yeltsin Dönemi ve Rus Dış Politikası

20. yüzyılın ikinci yarısının sonunda SSCB'nin çöküşü, iki kutuplu sistem yerine uluslararası sahada yeni değerler sisteminin oluşmasına neden olmuştur. SSCB'nin yıkılmasının ardından mirasçısı veyahut ardılı olarak görülen RF uluslararası sistemde varlığını göstermiştir. SSCB'nin 1991 yılında çöküşü ve ardından yeni devletlerin ortaya çıkışı arasında çok kısa bir zaman bulunmaktadır. Glastnost ve Perestroyka³ uygulamalarının toplumda yarattığı olumsuz gelişmeler, SSCB'nin dağılmasının ardından birliğe bağlı cumhuriyetlerin hızlı bir şekilde bağımsızlık ilan etmeleri ile artmıştır (Cankara ve Cankara, 2007, s. 193).

1991 yılında RF, Ukrayna ve Beyaz Rusya tarafından BDT kurulmuştur (Oldberg, 2011, s. 8). Başlangıçta bu topluluğun Slav birliği niteliğinde olması öngörülmüştür. Fakat daha sonraları Rus siyasi elitlerinin açıklamaları ve eski SSCB cumhuriyetlerinin BDT'ye bakış açıları, BDT'yi eski SSCB hinterlandını içine alan bir örgüt konumuna getirmiştir (Trenin, 2010, s. 188). Bununla birlikte SSCB mirasçısı RF, yeni dünya düzeni içerisinde yeni sınırları çerçevesinde dış politika ve güvenlik uygulamaları tasarlayarak varlığını korumak için çalışmalar geliştirmiştir. Öyle ki Rusya'nın tarih boyunca gücünden korkulan bir devlet olması nedeniyle, yeni yapılanmanın sebep olacağı güçsüzlük düşüncesinin uluslararası sistemin durumu üzerinde belirleyici olacağı düşünülmüştür.

SSCB'nin dağılmasının ardından RF'nin kurulması ve geçiş süreci olarak değerlendirilen bu dönemde, sürecin olumsuz yansımalarının neden olduğu sıkıntılardan en fazla etkilenen kesim Rus toplumu olmuştur. Yönetim boşluğunun yarattığı buhran, ekonomik geleceğe ilişkin belirsizlikler ve sürecin istikrarsız seyri bu duruma neden olan önemli etkenler arasında yer almaktadır (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 1).

RF'nin kuruluşuyla Boris Yeltsin (1991-1999), yönetime geldiği andan itibaren, Batı yanlısı ve reformcu politikaları ile yeni bir imaj oluşturmaya çalışmıştır (Kemaloğlu, 2016, s. 7). Yeltsin, bu yeni imajı oluştururken de Batı'dan gelecek destek ile şekillendirmeyi öngörmüştür. Özellikle 10 Mart 1992'de RF'nin Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi'ne (KAİK) üye olmasıyla birlikte Rusya-NATO ilişkilerinin yeni bir boyut kazanması, söz konusu yeni imajı desteklemiştir (Yapıcı, 2007, s. 1453). Batı ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından reform çalışmaları ve Batı yanlısı politikaların uygulamadaki durumu yakından takip edilmiştir (Woźniak, 2016, s. 95). Yeltsin'in yönetiminin karşılaştığı zorluklarda Batı'nın tutumu, genel itibarıyla destekleyici olmuştur (Kemaloğlu, 2016, s. 7).

Yeltsin'in 1993'te RF'nin devlet başkanlığına gelişinden sonra Rus dış politika uygulamalarında bazı değişiklikler meydana gelmiştir (Trenin, 2014a, s. 10). Bu değişikliklerin en önemlilerinden biri Batıcılık politikasından Avrasyacılık politikasına geçilmesidir (Sönmez, 2010, s. 78). SSCB'nin yıkılmasının ardından Rusya, söz konusu hinterlandta ekonomik, Sovyetlerin askeri ve siyasi korumacılık rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Bu durumun somut örnekleri ise Yeltsin'in en önemli dış politika stratejileri olan yakın çevre ve BDT'nin güçlendirilmesidir. (Keskin, 2016, s. 45).

Batı kaynaklı temellendirilen politikalar dâhilinde, 1993 yılında liberal ekonomi ve özelleştirme uygulamaları ivedilikle hayata geçirilmeye başlanmış ve pek çok reform gerçekleştirilmiştir (Desai, 2005, s. 91). Fakat söz konusu uygulamalar refah ve huzuru beraberinde getirmek yerine çok sayıda iç karışıklığa ve neticesinde buhrana sebebiyet vermiştir. Kapitalist uygulamalar halkın gün geçtikçe daha da yoksullaşmasına neden olmuş, ulusal sermayenin çoğunun özelleştirilmesi de bu durumu kolaylaştırmıştır. Ekonomideki sıkıntılar bununla kalmayarak, orantısız bağımlılık seyrinde ilerleyen Rus ekonomisinin, Batı tarafından hammadde ihtiyacının karşılandığı bir depo olarak görülmesine neden olmuştur.

Böylesi sancılı bir süreçte Yeltsin bir yandan iç politikada istikrarı tesis etmek, bir yandan da dış politik tutumlarında denge sağlamak için Batı ile pek çok görüşme yapmıştır. 1991-1995 yılları arasında ABD'nin eski SSCB ülkelerine yaptığı yardımın büyük çoğunluğu RF'ye gitmiştir. Bu da aslında Rusya'nın ekonomik buhranını gözler önüne sermiştir (Tarasova, 2016, s. 7705). Öte yandan söz konusu yardımlar ekonomide istikrarı sağlamak için gönderilse de yardımların geri ödeneceği gerçeği istikrardan çok borçluluk düşüncesini beraberinde getirmiştir. Rus halkı tarafından zaten SSCB'nin yıkılması onur kırıcı iken bir de borçlu durumda hissetmek, toplum psikolojisinde olumsuz sonuçlar doğurmuştur.

Gerek iç politikada gerçekleştirilen reformlar gerek dış politikada Batı yanlısı tutumlar, Rus hükümeti ve Yeltsin yönetiminin olumsuz eleştirilere maruz kalmasına sebep olmuştur (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 2). Bunun temel sebebi Rusya'nın kimliksel ve tarihsel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca kendine özgü fikir akımlarının hâkim olduğu Rusya'da Batı yanlısı politikaların uygulanması, ontolojik anlamda Rus tarihi ve kimliğiyle çatışmasından ötürü, Yeltsin hükümetinde görüş ayrılıklarına sebebiyet vermiştir.

Dolayısıyla iç politikada görüş ayrılıkları yaşanırken dış politikadaki tutumlarda durum pek de farklı olmamıştır. Dış politikada 1992'den sonra yaşanan bazı politik aktör çeşitliliği devlet dışı aktörlerin ve hükümet iç birimlerinin kendi aralarındaki mücadeleler ile birlikte birleşince dış politikanın belirlenmesi süreci grupların mücadelesine dönüşmüş ve bu bağlamda dış politikaya yön vermiştir. Yeltsin ve RF Meclisi'nin alt meclisi (Duma) arasındaki fikir ayrılıklarının giderilmesi zaruri bir ivedilik kazanmıştır (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 2).

Bu çatışmanın asıl nedeni ise yetkisel karışıklıktan kaynaklanmıştır. Yeltsin'in, 1993'te yapılan referandumunu kazanması ile söz konusu süreç daha ciddi bir boyut kazanmıştır. Öyle ki Yeltsin'in uygulamaya çalıştığı Batı yanlısı reformlar, Devlet Duması tarafından daha şiddetli direnişle karşılanmıştır. SSCB'nin mirası olan Devlet Duması ile Yeltsin arasındaki bu fikir ayrılıkları zamanla siyasi bunalıma dönüşen süreci de beraberinde getirmiştir (Isakova, 2005, s. 162). Rus askerlerinin desteğiyle söz konusu süreci lehine çeviren Yeltsin, her ne kadar sıyrılmış gözükse de Batı yanlısı yönetim politikalarına karşı yükselen sesler gün geçtikçe artmıştır. Batı yanlısı politikalara bu denli karşı çıkılmasındaki temel sebepler ise; dış politikadaki tutum, Rus kimliği ve RF'nin uluslararası sistem içerisinde büyük güç olması gerektiği güdüleri olarak ifade edilebilir (Omellcheva, 2012, s. 5).

Batı yanlısı reformcuların meselelerin bu sebepler üzerinden yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmesiyle 1993 yılında yapılan parlamento seçimleri önemli sonuçlar doğurmuştur (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 2). Reformların gerçekleştirilmesindeki isteksizlik ve seçim sonuçlarının muhafazakâr milliyetçi kesimin bir zaferi olarak değerlendirilmesi, Batı tarafından endişe verici bulunmuştur. Buna karşın Batı yanlısı reformların gerçekleştirilmesi konusunda Yeltsin kararlı davranmıştır (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 2). Ekonomik açıdan kötü gidişatın önüne geçebilmek için Maliye Bakanı Boris Fyodorov'un Devlet Duma'sı ile işbirliği sağlama çabaları hükümet ile ters düşmesine neden olurken, Batı yanlısı reform uygulamalarındaki yavaşlama dış politikada daha iddialı tutum sergilenmesine ve ABD'nin endişe duymasına neden olmuştur.

RF'nin kuruluş yıllarını, reform çabaları doğrultusunda kendini tanımlamaya çalıştığı dönem olarak ifade etmek mümkündür. Ekonomik ve toplumsal çöküntünün Mihail Gorbaçov (1985-1991)döneminde başlaması ile toplumun yaşadığı buhran beraberinde Batıya muhtaç olma düşüncesini getirmiş, bu durum da köklü bir tarihi olan Rusya'nın kendine has ve bağımsız olma düşüncesini alevlendirmiştir (Cankara ve Cankara, 2007, s. 195). Bu düşünceler çerçevesinde RF'nin iç ve dış politikası doğrudan şekillenmiştir. Zaten ekonomik açıdan zorlu bir süreç geçiren Rus halkı, Batı yanlısı yürütülen bir dış politikaya karşı memnuniyetsiz yaklaşıma başlamıştır. Bununla birlikte bu politikalara karşı yükselen eleştiriler de artmıştır. Yaşanan zorlu süreç içerisinde yönetimin uygulamalarına yönelik görüş ayrılıkları, Rus imparatorluk refleksi ile dış politikadaki tutumun karşılıklı sorgulanmasının bir sonucudur (Trenin, 2001, s. 34).

Soğuk Savaş sonrası Rusya'da uygulama alanı bulan pek çok politik akım söz konusudur. Bunlardan en önemlisi Avrasyacı paradigmadır (Trenin, 2001, s. 12). Özellikle Putin dönemi dış politika uygulamaları incelenirken, Avrasyacı paradigma ile değerlendirmelere sıkça başvurulmaktadır. Bunun nedeni Putin'in dış politika tutumları, Rusya'nın imparatorluk refleksleri ve de Rus kültürünün kendine has ontolojik kültür öğeleri çerçevesinde doğu-batı bileşkelerinin sentezlenmesidir. Söz konusu öğeler de Avrasyacılık paradigmasının özünü yansıtmaktadır (Trenin, 2001, ss. 41-46).

Rusya'nın dış politika tutumlarının incelenmesinde etkin rol oynayan politik akımların, Rusya'nın ulusal ve uluslararası çıkarları etrafında şekillendiğini düşünürsek, çıkarların ve beklentilerin neler olduğuna bakmak doğru olacaktır. Eski SSCB hinterlandında güvenliği sağlama rolünü üstlenen Rusya'nın, yeniden süper güç olma hayali, bu hayal doğrultusundaki çıkarları olduğunu ve bu çıkarlar çerçevesinde dış politika tutumları sergilemesi gerektiğini ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla Rus kimliğini doğrudan yansıtan ve daha pragmatik bir duruş sergileyen Putin'in yönetime geldikten sonra mevcut süreci nasıl yönettiğine değinmek faydalı olacaktır.

b) Vladimir Putin Dönemi ve Rus Dış Politikası

Putin, Rus dış politikasında başarılı olabilmek için içeride iki konuda istikrarlı olmak gerektiğini bilerek hareket etmiştir. Ekonomide ve siyasette gösterilecek güçlü performansın, dış politikada başarı getireceğine inanmıştır. Bu anlayışla Putin, Gorbaçov'un dış politika tarzını benimsediğini göstermiştir.

Putin iktidara geldikten sonra, RF'nin dış politikası, en merak edilen konuların başında gelmiştir. Yeltsin döneminde olduğu gibi reformist bir yaklaşım mı sergileneceği veyahut jeopolitik kaygılar ve çıkarlar ekseninde geleneksel Rus kimliği ile örtüşen dış politika stratejileri mi geliştireceği temel soruların başında gelmiştir (Mikail ve Yılmazchoban, 2018, s. 341).

Putin dönemi ile iç siyasette güçlü konum yaratma çabaları artarak devam ederken, dış politikada konvansiyonel yaklaşım⁴ etkinliğini sürdürmüştür. **Süper Güç Rusya** mottosuyla devam ettirilen dış politikada, ekonomik çıkarları artırmak, politik açılımları çeşitlendirmek ve ulusal çıkarların gözetildiği bir Rus dış politikası oluşturmak üzerinde çalışılmıştır (Trenin, 2001, s. 32). Ayrıca Putin erken dönemde ABD ile stratejik ilişkileri kesmediyse de ABD'nin baskın dış

politikalarına karşı çıkan bir yaklaşımı benimsemiş ve çok kutuplu dünya politikaları izlemiştir (Trenin, 2009, s. 64).

Başkan seçildikten sonra Putin, Rus dış politikasına pragmatik bir yön vererek istikrarı sağlamak için belirsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmiş ve daha öngörülebilir politikalar izlemiştir (Mikail ve Yılmazchoban, 2018, s. 341). Bunu yaparken RF'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranın giderilmesi ve bu doğrultuda başarı sağlanması gerektiğini bilerek hareket etmiştir. Bir nevi Rusya'nın yeniden doğuşu olarak nitelendirilebilecek Putin dönemini, özellikleri ve izlediği politik stratejiler çerçevesinde SSCB sonrası Rus ruhunun yeniden canlandığı dönem olarak ifade etmek mümkündür.

Öte yandan bu dönemde RF'nin dış ilişkilerinde dönüşüm yaşanıp yaşanmayacağı Batı nezdinde merak uyandıran konuların başında gelmiştir. Yeltsin dönemine nazaran dış politikada bir dönüşüm olup olmayacağı, dış politik stratejiler açısından değer yargılarının önemine ne denli vurgu yapılacağı sürekli tartışılan konular arasında yer almıştır (Trenin, 2009, s. 64).

RF'nin iç politikasında etkinliğini artırmak isteyen Putin, dış politik yaklaşımlarında ise genel olarak Rus tarihi, kültürel yapısı ve kendine özgü duruşunu sergileyen bir yapı oluşturmak için çabalamıştır. Putin aynı zamanda Rusya'nın uluslararası sistemdeki konumunu belirlemek ve Rusya'yı yeniden bir süper güç haline getirmek için düşünülen en uygun lider olarak görülmüştür. İç ve dış politikayı dengede tutarken aynı zamanda eski saygınlığını kazanmak için geliştirdiği politik stratejiler bunun bir kanıtı sayılabilmektedir. Özellikle jeopolitik bağlamda dış politikada hareket alanını genişletmek ve güvenliğini sağlamak için yöntem geliştirmeyi amaç edinmiştir (Trenin, 2014b, s. 1).

Bu çerçevede Gorbaçov-Yeltsin döneminden farklı olarak Rusya'nın Batı ile olan ilişkilerini daha akılcı bir dengeye oturtmaya çalışan Putin (Mikail ve Yılmazchoban, 2018, s. 341), aynı zamanda Kosova örneğinde olduğu gibi Rusya'nın çıkarlarını korumak için aktif bir dış politika süreci geliştirmiştir (The Henry M. Jackson School, 2017, s. 3). Putin dönemi Rus dış politikasında istikrar üzerine yoğun çaba sarf edilirken bir yandan da ABD'nin tek başına üstlendiği hegemon kimlik yerine, çok kutuplu bir geleceği öngördüğünü ifade eden tutumlar sergilenmiştir.

Jeopolitik ve jeostratejik olarak Putin'in dış politik yaklaşımlarına bakıldığında ise BDT ülkeleri ile arasındaki ilişkilere yeni değerlendirmeler yaptığı görülmüştür. Bu değerlendirmelerin temelinde ise doğal kaynaklar ve ekonomik

karşılıklı bağımlılık olgularının varlığı yatmaktadır. Bu bağlamda Putin, bir yandan ekonomik ve stratejik açıdan karşılıklı bağımlılık ilkeleriyle temellendirilen entegrasyon modeline benzer bir coğrafi bir bütünlüğü öngörürken, bir yandan da Rusya'yı yeniden uluslararası sistemde etkin bir güç konumuna taşıyacağını düşünmüştür.

Rus dış politikası Putin döneminde genel olarak Avrasyacı yaklaşımla temellendirilerek değerlendirilmiştir. Büyük güç olma özlemi çerçevesinde Asya ve Asyalı kavramlarına çok sık değinen Putin, özellikle 2000'li yılları takip eden süreçte Rusya'nın Avrasya'da büyük bir güç olduğunu ve dış politika stratejilerinde tutarlı olduğunu sürekli vurgulamıştır. Buna ek olarak Putin, mevcut koşullarını dikkate alarak RF'yi köklü Rus tarihi ve kültürü üzerine temellendirmiştir. Rus dış politikasının öngörülebilir, tutarlı ve sağduyulu bir seyir izlediğini ifade etmiştir.

Yönetime geldikten sonra Putin, Rusya'nın içinde bulunduğu duruma gelmesine neden olan, iç ve dış politikaya zarar veren, Rus toplumunun değer yargıları ve kültürel yapısıyla bağdaşmayan müdahalelerin bilinciyle hareket etmiştir. Bu çerçevede Putin'in geliştirdiği stratejiler pek çok kesim tarafından Rusya'nın eskiye dönüşü veyahut yeniden doğuşu olarak değerlendirilmiştir (İsayeva ve Günlü, 2019, s. 81). Rus halkının SSCB ve hatta Çarlık özlemi, akabinde Rus itibarının yeniden inşası için Putin perspektifinde girişimler, dış politikanın yönünü belirlemede önemli gelişmeler olarak değerlendirilmiştir.

c) Çift Sınır Stratejisi

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra SSCB'ye bağlı özerk bölgelerin bağımsızlıklarını ilan etmesi ile RF yeni sınırlarını ister istemez kabul etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar muhalefet meseleye ılımlı yaklaşırsa da RF, SSCB dağıldıktan sonra bağımsızlık ilan eden devletlerle barışı sağlamak konusunda istekli davranmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın sınır sorunları, batıdan ziyade doğu ve güneyde daha fazla olmuştur (Trenin, 2001, s. 117). Yeltsin döneminde BDT ülkeleri ile sınırların istikrarını sağlama konusunda oldukça isteksiz davranılmıştır. Bunun nedeni RF'nin mevcut sınır rejimlerini tesis etmede yaşadığı bölünmüş milletler olgusu oluşmasından kaynaklı endişe ile bağlantılıdır. 1991 yılının sonuna doğru RF, Avrupa ve birkaç Uzak Doğu ülkesi ile sınırlarını kontrol altına almasına rağmen, eski SSCB sınırları açısından yeterince başarılı olamamıştır (Trenin, 2001, s. 117). Federasyonun yeni kurulması, mevcut yapının henüz oturmaması ve yaşanan ekonomik buhran neticesinde BDT ülkeleri ile sınırların

kontrolünün ve yönetiminin sağlanması için yeterli fonların bulunmaması bu durumun en açık sebebidir.

Akabinde RF, eski SSCB hinterlandının korunması gereğinden kaynaklı BDT ülkelerinde sınır güvenliğini sağlama rolünü üstlenerek eski Sovyet sınırlarının alt yapısını kullanmayı öngören **Çift Sınır** stratejisini geliştirmiştir (Trenin, 2001, s. 117). Söz konusu strateji ile bir yandan BDT ülkelerinin sınırlarını korurken diğer yandan da RF'nin yeni sınırlarının istikrara kavuşturulması için zaman kazanılacağı düşünülmüştür. Böylece dış politika açısından yeni bir süreç yaşayan RF'nin ulusal çıkarlarının ve BDT ülkelerinin dış sınırlarının korunması, Rusya'nın sınır güvenliği ve politikaları açısından önceliği haline gelmiştir.

Rusya'nın BDT ülkelerinin dış sınırlarını dünyaya karşı korurken, iç sınırların da açık kalması öngörüsüyle geliştirdiği **Çift Sınır** stratejisi bağlamında, Monroe Doktrini'nin Rus versiyonunu savunanlar açısından BDT ülkelerini RF'nin yörüngesinde tutmak için sınırlardaki Rus askerlerinin varlığı oldukça önemlidir (Trenin, 2001, s. 118). 1996 yılında Rus ulusal güvenlik politikası belgesinde belirtilen "BDT sınır çizgisi boyunca sınırları güvenli bir şekilde koruma ve bunun mümkün olmadığı yerlerde Rus sınırları boyunca koruma" (Trenin, 2001, s. 118) şeklindeki ifade ile Rusya'nın, eski SSCB hinterlandında sınır güvenliği sorumluluğu üstlendiğini ve bu çerçevede politikalar izleyeceğini anlamak mümkündür (Degterev ve Kurylev, 2019, s. 23).

RF, **Çift Sınır** stratejisinde kısmen başarılı olmuştur. 1991 yılında BDT toplantısında eski SSCB sınırları üzerindeki sınır kontrollerinin ortaklaşa sürdürülmesi kararlaştırılmış ve eski sınır birlikleri BDT bünyesinde Rus komutası altında acilen yeniden bir araya getirilmiştir. Ne yazık ki söz konusu düzenleme oldukça kısa ömürlü olmuştur. 1992 yılında Ukrayna, sınır güvenliğinden sorumlu Rus komutasının BDT bünyesinde olmasını reddetmiştir. Akabinde benzer gelişmeler Moldova ve Azerbaycan gibi ülkelerde de yaşanmıştır (Trenin, 2001, s. 118). Her ne kadar Rusya bu kararın önüne geçmek istese de Rus sınır muhafızlarının geri dönmesine izin verilmemiştir.

Genel itibari ile sınır güvenliğine yönelik uygulamalarda Rusya ile en az iş birliği içerisinde olan ülkelerin başında Ukrayna ve Azerbaycan gelmektedir. 1992 yılında ortak sınırların korunması üzerine işbirliği anlaşması imzalandığı zaman taraf olan ülkeler Belarus, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan olmuştur (Degterev ve Kurylev, 2019, s. 21). Sınır kontrolleri üzerine Rusya'nın korumacı rolünü üstlenmesini reddeden Ukrayna, bir yandan da komşu ülkelerle

görüş ayrılıklarına sebebiyet verecek tutumlar sergilememeye de dikkat etmiştir. Bunun yanında Batı yanlısı politikalara ılımlı bakan Ukrayna'nın NATO'ya kayması ve Batı'nın genişleme çabaları da akabinde Rusya'yı güvenlik açısından oldukça rahatsız etmiştir.

RF'nin **Çift Sınır** stratejisi bağlamında Gürcistan ile olan iş birliği daha sıkıntılı bir süreç geçirmiştir (Oğuzlu, 2019, s. 4-5). Dağdaki sınır çizgileri üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar, Rus barış koruma görevlilerinin Abhazya sınır muhafızları ile arasındaki anlaşmazlıklar ve Gürcistan'da takip edilen Batı yanlısı politikalar bu sorunun temelini oluşturmuştur.

1994 yılında Gürcistan'da Rus sınır muhafızlarının sınırları korumasını öngören anlaşmanın imzalanmasına rağmen, muhalefet ve siyasi elitlerin büyük çoğunluğu bu duruma karşı çıkmıştır. Akabinde aksi görüşte seslerin yükselmesi üzerine 1996 yılında Gürcistan parlamentosunda Rus sınır muhafızlarının yaklaşık 8 bin kadarının değiştirilmesi kararı çıkmıştır (Trenin, 2001, s. 121). 2001 yılında fikir ayrılıkları ortaya çıkmaya başlamış ve sınır güvenliği meselesinde Gürcistan Rusya'yla yollarını ayırmıştır. Kendi sınır güvenliğini Rusya'dan bağımsız sağlamak isteyen Gürcistan'ın bu girişimlerde bulunmasına ise Batı yanlısı politikalar izlemesi ve Moskova'dan uzaklaşmasına neden olmuştur.

Öte yandan BDT dış sınırlarının korunmasından Rus sınır komutanlığının sorumlu olmasına karşın, uygulamalar BDT dış sınırlarında bulunan yerel yetkililer tarafından takip edilmektedir. Bu durum Rusya'nın, Batı'nın Avrasya genişlemesini tehdit olarak algılamasına neden olurken, aynı zamanda da tehdidi bertaraf etmek için sert önlemler almasını beraberinde getirmiştir. Nitekim ABD'nin Kosova'da yaptığına karşı bir nevi misilleme olarak değerlendirilebilecek Rusya'nın Güney Osetya'da yaptığı harekât da bu önemlerden biri olarak görülebilir (Labarre, 2001, s. 47; Trenin, 2001, s. 121).

Çift Sınır stratejisi çerçevesinde ele alınabilecek bu uygulamalarla RF, kendi sınırlarını korumak için sınır kaynaklarını yeniden tahsis ederek güvenliğini sağlayacak, aynı zamanda da eski SSCB sınırlarının kontrollerinde de varlığını hissettirecektir. **Çift Sınır** stratejisinin gelecekteki bir başka versiyonu olarak sınırların tamamının yalnızca Rus kontrolünde değil, BDT ülkelerinden bazılarıyla işbirliği içerisinde kontrolün sağlanacağı öngörülmüştür. Bu durum da BDT ülkeleri ile kolektif bir güvenlik sistemini beraberinde getirmiş ve BDT ülkeleri için de güvenliğin ana hedefini oluşturmuştur (Sussex, 2012, s. 42; Trenin, 2001, s. 122). Fakat bu durumun, BDT ülkeleri kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmek isterken

söz konusu çıkarların bu devletlerin çıkarları ile çatışması halinde pek de mümkün olmayacağı görülmektedir. Yine de **Çift Sınır** stratejisi tüm sorunlu yanlarına rağmen sınır kontrolü bağlamında değerlendirildiğinde ve Rus tarihi de göz önüne alındığında, Rusya'nın dış politikadaki uygulamalarını yansıtmaktadır.

Ayrıca NATO ve Batı'nın doğu yönünde genişlemesini kendi varlığına ve sınır güvenliğine tehdit olarak algılayan Rusya'nın sınır kontrolleri üzerinde izlediği bu politika, güvenlik açısından uluslararası sistemde varlığını göstermesine olanak sağlamıştır. **Çift Sınır** stratejisinin uygulama sahası olarak en somut örnek ise 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın uluslararası hukuka aykırı olarak Ukrayna topraklarına düzenlediği saldırıların savaşa dönüşmesiyle gözler önüne serilmiştir.

2) Ukrayna'nın Dış Politikasında Değişim

RF, kurulduğu günden itibaren kendisinden bağımsız bir Ukrayna fikrine hep uzak kalmıştır. Ukrayna'nın Batı ile iyi ilişkiler tesis etmemesi, NATO ve AB üyeliğinden uzak durarak kendi amaçlarına hizmet etmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle Rusya için Ukrayna, Batı yerine Rus etkisi altında olmalıdır (Bağbaşıoğlu, 2016, s. 665). Coğrafi konum olarak Ukrayna'nın Batı ile Rusya arasında kalması, Rusya'nın doğudaki en uzun sınırına sahip olması ve Karadeniz'e hâkim bir pozisyonda olması bölgenin stratejik önemini arttıran nedenler arasındadır (Trenin, 2014a, s. 4). Öte yandan AB açısından, doğalgaz ve petrol güzergâhlarının üzerinde bulunması ve AB'nin talep ettiği gazın %80'ninin bu güzergâh üzerinden taşınması açısından da Ukrayna oldukça önemli bir konuma sahiptir (Dimitrios, 2015, s. 4).

Rusya, stratejik açıdan bu denli öneme sahip olan Ukrayna'nın NATO ve AB gibi liberal örgütlerin bünyesine girmesini engellemeye çalışırken gerektiği takdirde şiddet kullanmaktan da imtina etmemiştir. Ukrayna Eski Devlet Başkanı Victor Yanukoviç'in (2002-2005) yaptığı bir değerlendirmede AB ile Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçtiğini dile getirmesine rağmen, Rusya'nın bu durumu tehdit olarak algılaması ve müdahalede bulunması bu duruma örnek olarak gösterilebilmektedir (Mankoff ve Kuchins, 2015, s. 1).

Ukrayna'nın AB ile yaptığı bu görüşmeleri askıya alması ile Kiev'de Rus karşıtı protestolar baş göstermiştir. Akabinde Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması, geri döndürülemez sorunların doğmasına neden olmuştur (Klotz, 2017, s. 264). Yanukoviç'in

yerine Petro Poroşenko'nun (2014-2019) gelişiyle askıda olan Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması, Rusya'nın bu bölgeye ilişkin tehdit algısını şekillendirmiştir (Trenin, 2014a, s. 8). Ukrayna'da yaşanan bu gelişmeleri kendi güvenliği için tehdit olarak algılayan ve Ukrayna dâhil eski SSCB hinterlandındaki bölgeleri arka bahçesi olarak değerlendiren Rusya, bu bölgede güvenliği sağlamak için pek çok politika ve strateji izlemiştir.

Putin bu gelişmeler doğrultusunda Ukrayna'nın doğusunda ve Kırım yarımadasındaki Rus yanlılarının protestolarını desteklemiştir. Bu durum çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. 2014 yılında Rusya'nın desteği ile Kırım'daki parlamento bağımsızlığını ilan etmiştir (Bebler, 2015, s. 42). Akabinde yapılan referandumda Kırım'ın Rusya'ya katılma kararı açıklanmıştır. Bölge AB için stratejik açıdan oldukça önemlidir. Buna karşın Rusya açısından ise gerek Rus tarihi gerek kültürel mirası ve Rus dış politika stratejisi açısından çok daha önemli bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla Rusya'nın bölgedeki ağırlığını sağlamlaştırma çabaları son derece olağandır (Dimitrios, 2015, s. 4).

NATO ve Ukrayna arası ilişkiler başlarda temkinli ilerlese de daha sonraları imzalanan anlaşmalar çerçevesinde yakınlık kurulması Ukrayna'nın Batı'ya kaydığını göstermektedir. 1997 yılında NATO ile Ukrayna Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı imzalanmış (Greene, 2017), 1998'de ise Savunma Reformu Çalışma Grubu kurulmuştur. Yine 1998 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması AB-Ukrayna ikili ilişkilerinde önemli bir adım olmuştur. Takip eden süreçte 2000'li yıllarda karşılıklı anlaşmalar imzalanmaya devam ederken, 2002 yılında Ukrayna açıkça NATO üyesi olmak istediğini ifade etmiştir (Kılıçaslan, 2020, s. 368). 2005 yılında ise "Yoğunlaştırılmış Diyalog" seviyesine geçilmiştir (Yapıcı, 2011, s. 1490; Keskin, 2016, s. 53).

Rusya ise 2008 yılında izlediği dış politika stratejilerinde genel olarak yakın çevre ile ikili veyahut çoklu işbirlikleri gerçekleştirmiştir (Keskin, 2016, s. 53), **Çift Sınır** stratejisi dâhilinde bir entegrasyon ile hareket etmeyi amaçlamış ve bölgede Batı yanlısı görüşlere karşı çıkmıştır. Ukrayna-Batı yakınlaşmasını daima coğrafi açıdan güvenlik tehdidi olarak algılamasından kaynaklı temel Rus dış politikası bu doğrultuda şekillenmiştir. Nitekim NATO'nun doğuya yönelik, özellikle Ukrayna'yı da içine alacak şekilde genişlemesi, Rusya tarafından ulusal güvenliğe yönelik ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve Rusya'nın duruma müdahalede bulunmasını beraberinde getirmiştir. Ukrayna'nın Slav kültürü, Karadeniz bölgesine yakınlığı, Rusya ile uzun sınırlara sahip olması ve

jeostratejik açıdan önem arz etmesi bu durumun en önemli nedenleridir (Bebler, 2015, s. 37).

Batı ise doğu komşuluk ilişkileri üzerine politikalar izlemiş, izlediği politikalarla NATO'nun doğuya doğru genişlemesine eşlik etmiştir. Akabinde 2008 yılında Sovyet ardılı pek çok ülke AB tarafından komşuluk geliştirme politikaları ile Batı'ya yaklaştırılmak ve Rus etkisinden sıyrılmak için strateji alanları olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Ukrayna, Belarus, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan gibi pek çok ülke ile dostluk ve komşuluk ilişkileri kurulmaya çalışılmıştır (Keskin, 2016, s. 53). Bu nedenle RF, Ukrayna'nın AB ile arasındaki ilişkinin Birlik üyeliğine varacak kadar yakın olmasını güvenlik tehdidi olarak algılamıştır.

a) Kırım'ın İlhakı

2013 yılında Ukrayna'nın AB ile görüşmelerini askıya alması pek çok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Batı desteğini arkasına alan muhalif grupların baskısıyla yönetimde bulunan Yanukoviç'in Rusya'ya kaçması bu gelişmelerden biridir (Katchanovski, 2015, s. 81). Akabinde Ukrayna dâhil RF dışında kalan eski SSCB cumhuriyetlerinde yaşanan renkli devrimler, Rusya'nın eski Sovyet hinterlandında kendi güvenliğine yönelik tehdit algılamasına neden olmuştur. Özellikle Ukrayna'da yaşanan son gelişmeler RF'yi oldukça rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığın nedeni ise söz konusu hinterlandta RF'nin uygulayacağı bir politikada, Ukrayna'nın değişen değerleri ile yer almaması ihtimalidir.

Kırım, Rusya için stratejik açıdan oldukça önemlidir ve bunun pek çok nedeni bulunmaktadır. RF'nin Karadeniz filosunun burada olması, bölge halkının büyük çoğunluğunun Ruslardan oluşması ve Kırım'ın Rus tarihinde mühim değer arz etmesi bu nedenlerin başında gelmektedir (Klotz, 2017, s. 261). Bununla birlikte Kırım'ın Ruslara ait olduğu düşüncesi Rusya'nın gerek tarihinde gerekse güvenlik yaklaşımında her zaman önemli bir yere sahiptir. SSCB zamanından beri, Kırım'ın Ukrayna'ya verilmesi Rusya içerisinde eleştiri konusu olmuştur.

Ukrayna'nın SSCB dağıldıktan sonra Batı'ya yaklaşmasını ve ilişkilerini geliştirmesini tehdit olarak algılayan RF, Kırım'ı geri almak için kendine haklı temellendirme bulduğunu düşünerek, söz konusu sebeplerle harekete geçmiştir. 2014 yılında yapılan referandum ile Rus yanlısı Kırım Parlamentosu tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiş ve kısa bir süre sonra da RF'ye bağlanmıştır (Klotz, 2017, s. 261).

Putin'in 2014 Mart ayında yaptığı açıklamada Kırım'ın RF'ye dâhil edildiğini ve 22. Özerk cumhuriyet ilan edildiğini belirtmesiyle, Kırım Rus toprağı haline gelmiştir (Bebler, 2015, ss. 42-43). Bu tarihten itibaren Kırım'da Rus para birimi kullanılmaya başlanmıştır. Yazı dili Ukraynaca yerine Rusça olarak değiştirilmiştir. Bu ve bunun gibi pek çok gelişme Rusya'nın, Kırım'ın iç politikasına hızlı bir şekilde yön verdiğini göstermiştir. Buna ek olarak bu dönüşümün bu denli hızlı gerçekleşmesi, Rusya'nın, Kırım'ın ilhakı üzerine uzun zamandır çalıştığını da kanıtlar niteliktedir (Bebler, 2015, s. 42).

Kırım, RF'nin bünyesine girdikten sonra Ukrayna'da karşıt görüşler tarafından ayaklanmalar başlamıştır. Çıkan çatışmalarda pek çok insan hayatını kaybetmiş, ilerleyen süreçte ateşkes sağlanmasına rağmen Ukrayna'nın doğu kesiminde sorunlar devam etmiştir (Bebler, 2015, s. 51).

Kırım'ın ilhakı ve Ukrayna'da yaşanan sorunlar, Rusya'nın Batı ile ilişkilerinde bir mihenk taşı olmuştur. SSCB dağıldıktan sonra uzun süre Batı yanlısı politikalar izleyen RF'nin AB ve ABD ile arası ilk defa bu denli gerginleşmiştir. Soğuk Savaş döneminin ardından uluslararası pek çok konuda işbirliği içerisinde seyreden Batı-Rus ilişkileri Kırım'ın ilhakına kadar hiçbir zaman bu derece kopma noktasına gelmemiştir. Kırım ilhakıyla Batı ile ilişkiler minimuma indirilerek karşılıklı olarak pek çok yaptırım uygulanmıştır. Her ne kadar bu yaptırımlardan her iki taraf etkilenmiş olsa da Rusya'nın kendine ve eski SSCB hinterlandına verdiği önem giderek artmıştır (Mankoff ve Kuchins, 2015, s. 5). Bununla birlikte karşılıklı ambargolar uygulanması da Rusya'nın yerli üretime daha fazla odaklanmasına sebebiyet vermiştir.

b) Rusya-Ukrayna Savaşı

24 Şubat 2022 yılında başlayan Rusya-Ukrayna savaşının temeli, 2014 Kırım ilhakına dayanmaktadır. Dolayısıyla savaş tam anlamıyla 2022 yılında başlamamış, 2014 yılından itibaren süregelmiştir. Bu süreçte taraflar arasında sayısız anlaşmazlık yaşanmıştır. 2018 yılında Ukrayna ile ABD arasında birtakım gelişmeler meydana gelmiştir. Mart 2018'de ABD Ukrayna'ya tanksavar silah satışını onaylamıştır (Kenasari, 2018). Bu durum Rusya'da oldukça olumsuz karşılanmıştır. Aynı yıl Ekim ayında Ukrayna'nın NATO tatbikatına katılması ise Rusya'nın harekete geçmesine neden olmuştur (Dünya, 2018).

Bu doğrultuda Rusya güvenliğini sağlamak amacıyla 2021 yılı Ekim ayında Ukrayna sınırına asker ve askeri teçhizat yığmaya başlamıştır (Euronews, 2021). Fakat savaşın resmen başlamasına neden olan gelişme, 21 Şubat 2022 tarihinde

Rusya'nın ayrılıkçı Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını resmen tanıdığını açıklamasıdır (BBC, 2022). Tam üç gün sonra Rusya, Ukrayna'nın önceden tespit edilmiş belirli bölgelerine füze saldırısı gerçekleştirmiştir (Anadolu Ajansı, 2022). Böylelikle savaş resmen başlamıştır.

21 Şubat 2022 tarihinde Putin, Rus Güvenlik Konseyi'ni toplayarak önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bu açıklamaların genelinde Donetsk ve Luhansk bölgelerine yönelik yaklaşımlarının 2014 yılında Kırım'daki uygulamalarla benzer olacağı belirtilmiştir. Bu açıklamalardan sonra ABD, Batı ve Türkiye'den Rus saldırgan tavrına karşılık kınamalar ardı ardına gelmiştir.

Putin'in yaptığı konuşma içerisinde kullandığı ifadeler, Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıların yalnız Donbas'la ilgili olmadığını göstermektedir. Öyle ki Rusya'nın Ukrayna toprak bütünlüğünü hiçe sayan ve uluslararası hukuka aykırı olan saldırılar gerçekleştirmesi, temelde Ukrayna'yı tanımadığını kanıtlar niteliktedir. Bununla birlikte Ukrayna'ya gerçekleştirilen bu saldırılar neticesinde Rusya, Batı'yı karşısına almış, NATO ise Rusya'yı resmen düşman ilan etmiştir (Sputnik, 2022). Son olarak eski Sovyet hinterlandında etkinliğini artırma çabası, Putin'in Sovyet coğrafyasında RF'nin haritasını yeniden belirleme isteği ile doğru orantılıdır. Böylelikle Soğuk Savaş sonrası Sovyet ardılı ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesiyle bölgede oluşan yeni statükoya karşı çıkmıştır. Nitekim Putin, Lenin ve arkadaşlarının tarihsel olarak Rus topraklarını ayırdığını iddia etmiştir. Bununla birlikte Ukrayna'nın yapay bir devlet olarak 1917 devriminden sonra kurulduğunu savunmuştur (Euronews, 2022).

Her anlamda açıkça SSCB sınırlarına doğru tarihsel olarak geriye dönük adımlar atmak isteyen Putin, aynı zamanda Ukrayna diye bir devletin varlığına da inanmadığını defalarca dile getirmiştir (Euronews, 2022). Bununla birlikte Putin yönetimi, iktidara geldiği andan itibaren savunduğu değerleri hayata geçirmek için çaba harcamıştır. **Çift Sınır** stratejisi doğrultusunda atılan adımlar değerlendirildiğinde, Rusya'nın uluslararası anlamda istikrarsız fakat içeride oldukça güçlü ve net bir yaklaşımla ilerlediğini ifade etmek mümkündür.

Rusya-Ukrayna Savaşı, **Çift Sınır** stratejisi bağlamında Rus dış politikası açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Nitekim Rusya'nın Çarlık ve SSCB mirasçısı olduğu düşüncesiyle gerçekleştirdiği dış politika eylemlerinin bu strateji dâhilinde olduğu görülmektedir. 2014 yılından 2022 yılına kadar geçen sürede Rusya'nın dış politika tutumları, söz konusu stratejinin fiiliyatını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda

Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıları yeniden tanımlamak gerekirse, Rusya'nın eskiden kendine ait olduğunu düşündüğü topraklarda şu anda yönetimde bulunan mevcut hükümetler ile eşit seviyede olmadığını ve bu bölgelerde kendi stratejilerini gerçekleştirmek adına çıkarları doğrultusunda hareket alanı yarattığını ifade etmek mümkündür.

Sonuç

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, bulunduğu coğrafyadaki güç parçalanması daha sonra yerini güvenlik meselesi haline getirecek bir mahiyete bürünmüştür. Yeltsin dönemi ve Rus buhranı olarak değerlendirdiğimiz bu dönemde iç ve dış politikada baş gösteren belirsizlikler, ekonomideki kötü gidişat ve sosyal ve siyasal alanda yaşanan pek çok problem söz konusudur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen uygulamalar, Rusya'nın dışarıya olumsuz bir ülke imajını vermesine neden olmuştur. Toplum köklü ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin yanında Rusya, kendi içinde siyasal ve toplumsal sıkıntılarla da karşı karşıya kalmış ve Rusya'ya bağlı idari bölgeler hızlı bir şekilde güçlenerek merkezden uzaklaşmıştır. Söz konusu problemler, Yeltsin döneminin temel açmazları olarak değerlendirilmiştir. Yeltsin'in istifasının ardından Putin yönetimi, ülkesini uluslararası sistemde yeniden saygın bir aktör haline getirmeye çalışmış ve bu yönde istikrarsız fakat ontolojik açıdan pragmatik adımlar atmıştır.

Rusya, eski Sovyet hinterlandında politik açıdan güç kaybettiği bu durum Federasyon sınırları içerisinde güvenlik problemi haline gelmiştir. Sovyet hinterlandında politik pozisyonunu kaybeden RF, sınırlarında güvenlik tehdidi algılamaya başlamıştır. Bunun nedeni ise Batı dünyasının eski Sovyet topraklarının ideolojik (liberalizm) ve politik sistemini (liberal demokratik serbest piyasa sistemi) belirlediği düşüncesi olmuştur. Söz konusu duruma ek olarak NATO'nun doğruya doğru genişlemesi, Rusya'nın çevrelenme hissine kapılmasına da yol açmıştır. Kendi hinterlandındaki liberal ve demokratik dönüşümü, yeni sınırlarında post-Sovyet sonrası güvenlik tehdidi olarak algılaması, bu durumun kaçınılmaz bir sonucudur. Öyle ki somut olarak Kırım'ın ilhakı ile başlayan süreç günümüzde Ukrayna'nın bağımsızlığını tehlikeye atacak şekilde devam etmektedir.

Putin'in iktidara gelmesiyle RF'nin mevcut güvenlik konseptinde değişiklik meydana gelmiş, bu konseptte coğrafi bir perspektif oluşturulmuştur. **Çift Sınır** stratejisi ile gerçekleştirilen uygulamaların temel amacı eski SSCB hinterlandında Rus etkinliğini artırmaya ve bölgede Rus hâkimiyeti oluşturmaya yöneliktir. Dolayısıyla gerçekleştirilen

politikalar ve mevcut stratejik yönelimler Rusya'nın saldırgan, istikrarsız ve akılcı bir dış politika yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. **Çift Sınır** güvenlik konseptinde vurgulanan coğrafi perspektif doğrultusunda dikkat çeken ve dünya gündeminin yakından takip ettiği örnek ise Rusya-Ukrayna savaşıdır. Ukrayna, Karadeniz'deki konumu, jeostratejik önemi ve de Rus tarihinin önemli bir parçası olması nedeniyle **Çift Sınır** stratejisinin uygulama sahasına dönüşmüştür.

Bu nedenle, Rusya'nın 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya gerçekleştirdiği saldırıları **Çift Sınır** stratejisiyle okumak gerekmektedir. Rusya'nın eski Sovyet topraklarında izlediği politikalar; Kırım'ın ilhaki, Güney Osetya ve Abhazya sorunu ve 2022 Rusya-Ukrayna savaşı, söz konusu stratejiye yönelik en somut örneklerdir. Bununla birlikte bu bölgede mevcut ülkelerin iç politikalarını dönüştürmek yerine saldırgan politikalar izlenmesi de bu duruma örnek oluşturmaktadır. Rusya, söz konusu ülkelerin kendi yönetimlerinin ve toplumsal düzeninin yerleştiğini ve Batılılar tarafından desteklendiğini görünce Rus yönetim yapısını bu bölgelere uygulamada pek çok sorunla karşılaşmıştır. Dolayısıyla Sovyet hinterlandında yavaş yavaş etkinliği azalmıştır. Rusya, bölgedeki Sovyetlerden kalan yöneticileri ekonomik ve politik olarak besleyememiş, bu nedenle bölgede bağımsızlığını kazanan devletlerin içine tesir edecek gücünü kaybetmiştir.

Rusya, kendi kontrolünde olmayan, etki altına alamadığı, istediği politik yönlendirmeyi uygulayamadığı yönetimlerin varlığı sebebiyle, ikili ilişkiler geliştirmekten ziyade saldırmayı seçmiştir. Bu durum bir imparatorluk refleksidir. Rusya, bir zamanlar yönetiminin sınırları ile siyasal yapısını kendisinin belirlediği ve kendi sınırları içerisinde olan ülkeler ile eşit statüde ilişki kurmak yerine, o bölgede kendi güvenliğini kendi sağlamak için çaba harcamaktadır. Bunun nedeni ise kendisini imparatorluk mirasçısı olarak görmesidir. Çarlık ve SSCB'yi incelediğimizde ikisi de hegomonik güçtür ve imparatorluk geleneğine sahip olduğu için kendi hinterlandındaki ülkelerle kurduğu ilişki biçimi, eşit değil hiyerarşiktir.

Rusya, Ukrayna'nın Batı'ya kaymasını, güvenliği ve coğrafyası için tehdit olarak görmüştür. İmparatorluk reflekslerini yeni bir güvenlik konsepti ile revize etmiştir. **Çift Sınır** stratejisi Ukrayna'ya gerçekleştirilen Rus saldırısının temelinde bulunmaktadır. Rusya'nın bu coğrafi güvenlik stratejileri, her ne kadar Yeltsin dönemine dayansa da kendini güçlü hissettiği Putin döneminde hayata geçirilmiştir. Yeltsin döneminde RF'nin yeniden yapılanma süreci geçirmesi, imparatorluk hafızasının parçalanması ve Yeltsin'in liderlik vizyonunun Rus değerleri ile bağdaşmaması, söz konusu

coğrafya temelli stratejilerin Putin döneminde hayat bulmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Putin'le ve Rusya'yla özdeşleşen **Çift Sınır** güvenlik stratejisi nedeniyle, ne Rusya-Ukrayna arasındaki ilişkilerin ne de Rusya-Batı ilişkilerinin eskisi gibi olması kısa vadede mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı. (2022). Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı 8. gününde. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/rusyanin-ukraynaya-saldirisi-8-gununde-/2521950>
- Bağbaşıoğlu, A. (2016). The Implications of the Ukraine Crisis for NATO's solidarity: NATO between cooperative security and collective defence. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 651-664.
- BBC. (2022). Rusya-Ukrayna: Putin, ayrılıkçı Luhansk ve Donetsk bölgelerinin bağımsızlığını tanıdı. Erişim: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-60452304>
- Bebler, A. (2015). Crimea and the Russian-Ukrainian conflict. *Romanian Journal of European Affairs*, 15(1), 35-54.
- Cankara, Ö. P. ve Cankar, Y. (2007). Vladimir Putin döneminde Rus dış politikasında yapılan değişiklikler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 193-212.
- Degterev, D. ve Kurylev, K. (2019). *Foreign Policies of the CIS State: A Comprehensive Reference*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Desai, P. (2005) Russian retrospectives on reforms from Yeltsin to Putin. *Journal of Economic Perspectives*, 19(1), 87-106.
- Dimitrios, D. (2015). The geopolitical dimensions of the Ukrainian crisis. Erişim: [file:///C:/Users/lenovopc/Downloads/DalaklisUkrainia ngeopolitics.pdf](file:///C:/Users/lenovopc/Downloads/DalaklisUkrainia%20geopolitics.pdf)
- Dugin, A. (2014). *Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım*. (Çev.: V. İmanov), 9. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.
- Dünya. (2018). NATO tatbikatında savaş uçağı düştü: 2 ölü. Erişim: <https://www.dunya.com/dunya/nato-tatbikatinda-savas-ucagi-dustu-2-olu-haberi-430139>
- Euronews. (2021). Uydu görüntülerine göre Rusya hala Ukrayna sınırına askeri yığınak yapıyor. Erişim: <https://tr.euronews.com/2021/12/24/uydu-goruntulerine-gore-rusya-hala-ukrayna-s-n-r-na-askeri-y-g-nak-yap-yor>
- Euronews. (2022). Vladimir Putin'in Ukrayna'yı işgalinin arkasındaki gerçek ne?. Erişim:

- <https://Tr.Euronews.Com/2022/02/24/Vladimir-Putin-İn-Ukrayna-Y-İsgalinin-Arkas-Ndaki-Gercek-Ne>
- Gorbatschow, M. (1987). *Perestroika*. München: Droemer Knaur Verlag.
- Greene, J. (2017). NATO-Ukrayna belirgin ortaklık şartı 20. yaşını doldurdu: Geleceğe taşınacak dersler. NATO. Review. Erişim: <https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2017/07/04/nato-ukrayna-belirgin-ortaklik-sarti-20-yasini-doldurdu-gelecege-tasinacak-dersler/index.html>
- Isakova, I. (2005). *Russian Governance in the Twenty-First Century*. New York: Frank Cass London.
- İsayeva, L. ve Günlü, R. (2019). Rus siyasi rejiminde Putin dönemi iktidar ve muhalefet ilişkisi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 20(45), 79-92.
- Katchanovski, I. (2015). *Crimea: People and territory before and after annexation*. A. Pikulicka-Wilczewska ve R. Sakwa (Ed.). *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Bristol: E-International Relations.
- Kemaloğlu, İ. (2016). 21. yüzyılın başında Rusya Federasyonu. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Kenasari, M. B. (2018). ABD Ukrayna'ya silah satacak. *Anadolu Ajansı*. Erişim: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abd-ukraynaya-silah-satacak/1077694>
- Keskin, M. (2016). Yakın çevre doktrini bağlamında Rus Dış Politikası: Ukrayna müdahalesi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 3(2), 45-62.
- Kılıçaslan, E. (2020). Kamu diplomasisi bağlamında siyasi iletişim önemi (NATO televizyonu 2019 Ukrayna haberleri söylem analizi). *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Özel Sayı*, 368-382.
- Klotz, M. (2017). *Russia and the Ukrainian crisis: A multiperspective analysis of Russian behaviour, by taking into account NATO's and the EU's enlargement*. *Croatian International Relations Review*, 23(80), 259-287.
- Labarre, F. (2001). NATO-Russia relations and NATO enlargement in the Baltic Sea region. *Baltic Defence Review*, 6(2001), 46-69.
- Mankoff, J. ve Kuchins, A. (2015). *Russia, Ukraine, and U.S. policy options: A briefing memo*. Center for Strategic and International Studies. Erişim: https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/150129_Mankoff_RussiaUkraineUSOptions_Web.pdf

- Mikail, H. E. ve Yilmazchoban, M. (2018). Vladimir Putin era Russian foreign policy. Scientific Research Publishing. Erişim: file:///C:/Users/lenovopc/Downloads/Vladimir_Putin_Era_Russian_Foreign_Policy.pdf
- Oğuzlu, T. (2019). NATO-Rusya ilişkileri. Güvenlik Yazıları Serisi, No.27. Erişim: https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/NATORusyaIliskileri_TarikOguzlu_v.1.pdf
- Oldberg, I. K. (2011). Aims and means in Russian foreign policy. R. E. Kanet (Ed.). Russian Foreign Policy in the 21st Century. London: Palgrave Macmillan.
- Omellcheva, M. (2012). Russian foreign policy: A quest for great power status in a multipolar world. R. Beasley, J Kaarbo, J. Lantis ve M Snarr (Ed.). Foreign Policy in Comparative Perspective: Domestic and International Influences on State Behavior. Washington DC: CQ Press.
- Sönmez, S. (2010). Yeni batıcılık ve yeni avrasyacılık akımları bağlamında Yeltsin yönetimi'nin doğu batı politikaları'nın analizi. Akademik Bakış, 3(6), 73-96.
- Sputnik. (2022). Lavrov: NATO, Rusya'yı çok uzun süre önce düşman ilan etti. Erişim: <https://sputniknews.com.tr/20220628/lavrov-nato-rusyayi-cok-uzun-sure-once-dusman-ilan-etti-1058048386.html>
- Sussex, M. (2012). Conflict in the Former USSR. New York: Cambridge University Press.
- Tarasova, A. Y. (2016). The American aid to the Russian reforms at the end of the twentieth century. International Journal of Environmental & Science Education, 11(15), 7703-7714.
- The Henry M. Jackson School. (2017). Russia in the 1990s: independence and the Yeltsin years. Classroom Country Profiles. Erişim: https://jsis.washington.edu/wordpress/wp-content/uploads/2018/02/Russia_Yeltsin_Years_ii.pdf
- Trenin, D. (2001). The End of EURASIA: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization. Washington DC: Carnegie Moscow Center.
- Trenin, D. (2009). Russia reborn: Reimagining Moscow's foreign policy. Foreign Affairs Journal Article, 88(6),64-78.
- Trenin, D. (2010). Russian foreign policy: Modernization or marginalization. A. Åslund, S. Guriev ve A. Kuchins (Ed.). Russia After the Global Economic Crisis. Washington DC: Peterson Institute for International Economics.

- Trenin, D. (2014a). The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry. Carnegie Moscow Center, 187-200.
- Trenin, Dmitri. (2014b). Russia's breakout from the post-cold war system: The drivers of Putin's course. Carnegie Moscow Center. Erişim: <http://carnegie.ru/2014/12/22/russia-s-breakout-from-post-cold-war-system-drivers-of-putin-s-course>
- Woźniak, M. (2016). The Ukraine crisis and shift in US foreign policy. International Studies Interdisciplinary Political and Cultural Journal, 18(2), 87-102.
- Yapıcı, M. İ. (2007). NATO-Rusya ilişkilerinin dünü, bugünü ve geleceği. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Bildiriler Kitabı, Ankara. ss 1451-1473.
- Yapıcı, U. (2011). Ukrayna-NATO ilişkilerinin tarihsel analizi. 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), Bildiriler Kitabı, Ankara. ss. 1475-1494.

Extended Abstract

The efforts made to establish and maintain the Russian Federation also shaped the policies developed in the region after the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). **Double Border** is a foreign policy strategy put into practice for the former Soviet territories outside the Russian Federation. In this sense, the policy in question covers the states established on the territory of the former Soviet Union.

Eurasianism-supporters initially put forward this strategy with the idea that the geography of the Russian national interest overlaps with the former Soviet lands, and therefore integration with the Commonwealth of Independent States (CIS) countries should be ensured. This policy understanding became the most common policy implementation throughout the country in the following period.

Claiming that it is the power responsible for ensuring security and stability in the territory of the former Soviet Union, Russia has prioritized its close region in its military planning and evaluated this region as the area where the vital interests of the Federation should be protected. Moscow aimed to increase its effectiveness in the region through security in the CIS countries in the post-2001 period.

For this purpose, the Russian Federation wants to stand out among states with equal status in the CIS, to undertake the task of protecting the external borders of the CIS, to defend the rights of the Russian minorities living in the former Soviet

territories, and to maintain the presence of its military bases in its immediate neighbourhood by protecting the national interests of Russia. In case of any objection to these policies from the CIS members, as exemplified by Georgia and Ukraine, the Russian strategy first increased the ethnic problems and then came to the scene as a saviour. From this point of view, the main goal of Russia's **Double Border** application is to establish border security in terms of geography, followed by controlling transportation routes and trying to reintegrate the region economically, politically and militarily.

For this reason, it is necessary to read Russia's attacks on Ukraine on February 24, 2022, with the **Double Border** strategy. The policies followed by Russia in the former Soviet territories, the annexation of Crimea, the problem of South Ossetia and Abkhazia and the 2022 Russia-Ukraine war are the most concrete examples of this strategy. These examples show that Russia has aggressive policies rather than transforming the domestic policies of the existing countries in this region.

When Russia saw that these countries' governments and social order were settled and supported by the westerners, Moscow faced many problems applying the Russian administrative structure to these regions. That's why its effectiveness gradually decreased in the Soviet hinterland. Russia could not establish its economic and political control over the state administrators remaining from the USSR; therefore, it lost the power to influence the states that gained independence in the region.

Russia has chosen to attack rather than develop bilateral relations due to the existence of governments that are not under its control, which it cannot influence, and cannot implement the political direction its desires. This stance is an imperial reflex. Russia once did not want to establish its relations on the basis of equal status with the countries within its borders whose political structure and borders were determined by itself. For this reason, it is trying to ensure its own security in that region. This is because Russia sees itself as the heir of the empire. When we examine Tsarism and Soviet Russia, both structures are hegemonic powers. Since they have an imperial tradition, their relationship with the countries in their hinterland is not equal but hierarchical.

Russia saw Ukraine's shift towards the West as a threat to its security and geography. The Empire has shaped its reflexes with a new security concept. The **Double Border** strategy is at the heart of the Russian attack on Ukraine. Although these geo-security strategies of Russia date back to the Yeltsin period, they were implemented during the Putin period

when he felt strong. The restructuring process of the Russian Federation during the Yeltsin period, the disintegration of the imperial memory and the incompatibility of Yeltsin's leadership vision with Russian values caused these geographical strategies to come to life in the Putin period. Therefore, due to the **Double Border** security strategy identified with Putin and Russia, it does not seem possible in the short term for Russia-Ukraine relations or Russia-West relations to be the same as before.

This paper aims to evaluate the Russia-Ukraine war within the **Double Border** strategy. Historical analysis and interpretation methods were used to assess the study's variables. In scrutinizing the Russia-Ukraine war, the effect of the rapprochement between the West and Ukraine, NATO's and the EU's eastward policies, and the agreements that brought Ukraine closer to the west were taken as the basis of this study. The reactions of Russia, which entered the psychology of containment against these policies followed by the West, and the strategies it developed were used as the criteria. In determining the importance of Ukraine and the Black Sea for Russia, the fact that Ukraine has an important position in the Black Sea will be considered. Ukraine's relations with the West and the restriction of Russia's sphere of influence against the NATO threat were used as the criteria in this direction.

¹ Avrasyacılık Akımı en basit haliyle Rus uygarlıklarının Avrupa'nın değil Asya'nın jeopolitik konseptini yansıtmaması anlamına gelmektedir. Akımın geçmişi 17. yüzyıla dayanmaktadır. Genellikle Rus toplumları ve Rus uygarlıklarının kriz dönemlerinde mevcut durumdan kurtulmak adına ortaya çıkan fikri anlayışlardır. Konuya ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Dugin, A. (2014). Rus Jeopolitiği: Avrasyacı Yaklaşım. (Çev.: V. İmanov), 9. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.

² Dmitri Vitalyeviç Trenin 1972-1993 yılları arasında Sovyet Kuvvetleri Grubu'nun dış ilişkiler şubesinde irtibat subayı olarak ve ABD-Sovyet delegasyonunda kurmay üyesi olarak çalışma deneyimi de dâhil Sovyet ve Rus silahlı kuvvetlerinde görev yapmıştır. 1985'ten 1991'e kadar Cenevre'de nükleer silah görüşmeleri yapmıştır. Ayrıca 1986'dan 1993'e kadar Askeri Enstitü'nün Savaş Çalışmaları Bölümü'nde ders vermiştir. 1993 yılında Rus Ordusundan Albay rütbesi ile emekli olmuştur. 1993-1997 yılları arasında Trenin, Moskova'daki Avrupa Enstitüsü'nde kıdemli araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır. 1993 yılında Roma'daki NATO Savunma Koleji'nde kıdemli araştırma görevliliği yapmıştır. Trenin aynı zamanda Rus düşünce kuruluşu olan Carnegie Moskova Merkezi'nin direktörüdür.

³ 1988 yılında Michael Gorbaçov Devlet Başkanı görevine geldikten sonra politikalarını duyurmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Glasnost'dur. SSCB'nin kuruluşundan itibaren ekonomik ve politik uygulamaların dışa kapalı özelliğinden kurtarılarak Dünya'ya açılması, Glasnost yani "Açıklık" politikası anlamına gelmektedir. Gorbaçov'un ikinci politikası Perestroyka yani "Yeniden Yapılanma" ise siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri açıdan SSCB'nin Dünya ile uyumlu bir şekilde yapılanması anlamına gelmektedir.

Ayrıntılı bilgi için bkz. Gorbatschow, M. (1987). Perestroika. München: Droemer Knaur Verlag.

⁴ Burada konvansiyonel yaklaşım, Rus toplumunda geniş kitleler tarafından kabul görmüş, geleneksel dış politika yaklaşımı anlamında kullanılmıştır.

NOVUS ORBIS
Journal of Politics and International Relations
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi
Volume 4 • Number 2 • 2022

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

**KUZEY KORE'NİN NÜKLEER FAALİYETLERİ
VE KÜRESEL YANSIMALARI**

Yasemin Çokgüçlü

(Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2022)

Eda VURAL*

Makalenin Geliş Tarihi // Received: 29.12.2022

Düzeltilme Tarihi // Revised: 30.12.2022

Yayına Kabul Tarihi // Accepted: 30.12.2022

Kuzey Kore, uzun zamandır nükleer silah araştırmaları ve çalışmaları ile dünya gündemini domine eden önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz dünyasında nükleer güce sahip olmanın önemi yadsınamaz bir gerçektir. Uluslararası ilişkiler alanında güvenlik kavramı siyasi ve askeri ilişkiler açısından değerlendirildiği doğrultuda, devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri ancak hayatta kalabilmelerine bağlıdır. Bu sebeple hükümetler, varoluşlarına ve halklarının kalıcılığına karşı meydana gelebilecek en ufak bir tehdidi güvenlik sorunu olarak tanımlar. Dolayısıyla her türlü tedbiri alma ve eylemde bulunma hakkını kendilerine meşru görürler. Dr. Yasemin Çokgüçlü'nün çalışması bu bağlamda değer kazanmakta ve okuyucularına Kuzey Kore'nin devlet

* Lisans Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-7455-4503, edavuralll884@gmail.com

politikasının büyük bir bölümünün hayatta kalma stratejileri ve nükleer faaliyetlerden oluştuğuna dikkat çekmektedir.

Rejim Güvenliği Bağlamında Kuzey Kore'nin Nükleer Faaliyetleri ve Bölgesel Yansımaları başlığıyla savunulan doktora tezine dayanan kitap üç bölümden oluşmaktadır: **Kuzey Kore'de Rejim Güvenliği: Nükleer Öncesi Dönem, Nükleer Kuzey Kore'de Rejim Güvenliği** ve **Kuzey Kore'nin Nükleer Silahlanmasının Bölgesel ve Küresel Güvenliğe Yansımaları**. Sonuç bölümü ise kitabın başından itibaren ele alınan ve tartışılan argümanları bütüncül olarak görmek açısından faydalıdır.

Giriş bölümünde kitap boyunca cevap aranan temel sorular, çalışmanın amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Çokgüçlü, Kuzey Kore'nin nükleer politikalarını rejim güvenliği kuramı çerçevesine oturtmaktadır. Yazar, Kuzey Kore'nin nükleer silah sahibi olma sebeplerini açıklarken devletlerin neden nükleer silah sahibi olmak istediğini üç model üzerinden analiz eden Scott Sagan'ın *Why Do States Build Nuclear Weapons?: Three Models in Search of a Bomb* (1996-1997)¹ başlıklı çalışmasında başvurduğu güvenlik ve iç politika modellerinden yararlanmaktadır (Çokgüçlü, 2022, s. 2).

Veri tablolarından ve haritalardan faydalanılan birinci bölümde, Kuzey Kore'nin Kore Savaşı'ndan bu yana serüveni anlatılmakta ve böylece kitabın diğer kısımları için altyapı oluşturulması hedeflenmektedir. Aynı zamanda Kuzey Kore'nin devlet geleneklerine dayanan ve **Juche** adı verilen siyasi ideolojinin rejim üzerindeki etkileri değerlendirilmekte ve rejim güvenliğinin şekillenmesindeki parametreler incelenmektedir. Çokgüçlü'nün, Soğuk Savaş'ın ilk sıcak çatışması olması nedeniyle ayrıca önemli gördüğü Kore Savaşı'nı, ABD'nin komünizmin dünyaya yayılmasına engel olma düşüncesini kapsayan çevreleme politikasının bir yansıması olarak ele alması ve bu savaş ABD'nin Güney Kore üzerinde kurduğu etki üzerinden değerlendirmesi önemli bir olarak dikkat çekmektedir (Çokgüçlü, 2022, s. 11).

Kore Yarımadası'nın bölünmesi ile yarımadanın güney tarafı ABD, kuzey tarafı ise Sovyetler Birliği'nin kontrolüne geçmiştir. Sovyetler Birliği'nin kendileriyle uyumlu bir yönetim oluşturma stratejisi üzerine 1948 yılında Kuzey Kore'nin lideri olarak başa geçen ve komünist olduğu bilinen Kim İl Sung, Sovyetler Birliği ve Çin'in desteğine tam olarak güvenememesi üzerine siyasetinde ve savunma esaslarında kendi kendine yeterlilik politikası geliştirme ihtiyacı hissettiğine işaret edilmektedir (Çokgüçlü, 2022, s. 14). Bu ihtiyaç, **kendine güvenmek** anlamına gelen **Juche** ideolojisini doğurmuştur. Liderlerin, rejim içerisindeki düzeni sağlanması ve devamlılığı

için **Juche** öğretilerini benimsediğini ve topluma bu bilinci dayattığını söyleyen Çokgüçlü, Pyongyang'ın iç ve dış politikasının temellerini, komünizmin öğretileri ile **Juche** ideolojisinin harmanlanarak Kuzey Kore'nin tüm sistemlerine uyarlanması sonucu oluşturulduğuna dikkat çekmektedir. Kuzey Koreliler, **Juche** sosyalizmini tamamen bilimsel bir teori olarak adlandırsalar da Çokgüçlü, **Juche**'yi gerçekte gözlemlere dayalı test edilebilecek deneysel önermeler dizisi olarak görmemektedir (Çokgüçlü, 2022, s. 29). Yazar, **Juche**'yi hem başlangıçta Kim İl Sung'un gücünü korumak adına politik bir araç olması hem de Kuzey Kore'nin kazanımlarını Kore koşullarına adapte etme niyetinin bir beyanı olması açılarından pragmatik bulmaktadır (Çokgüçlü, 2022, s. 35). Birinci bölümün devamında rejim güvenliğinin sağlanmasında nükleer faaliyetlerin etkisi tartışılmakta ve Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin arkasındaki itici güç olduğu düşünülen **Songun (Önce Askeriye)** politikası bağlamında 1950 – 2018 yılları arasındaki **SIPRI (Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü)** verilerine dayanarak Kuzey Kore'nin silah transferi yaptığı ülkeler ile Kuzey Kore'ye silah transfer eden ülkeler analiz edilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin başlama süreci incelenmektedir. Kuzey Kore'nin rejim güvenliğini korumak adına neden nükleer faaliyetleri seçtiğine dair çıkarımlar yapılmakta, nükleer güç olma arzusunun altında yatan temel sebepler irdelenmektedir. Kitabın ikinci bölümünün önemli bir kısmı Kuzey Kore'nin nükleer denemelerine ayrılmıştır. Kronolojik olarak 1940'tan günümüze Kuzey Kore'nin kısa, orta, uzun ve kıtalar arası menzilli ve ayrıca denizaltından fırlatılan balistik füzeler dâhil olmak üzere test ettiği bütün füzeler hem grafik hem de istatistiklerden yararlanılarak incelenmektedir. Yazar ikinci bölümde, bu denemelerin ve Kuzey Kore'nin benimsediği nükleer politikaların uluslararası ortamda oluşturduğu tepkilere ve söylemlere yer vermektedir. Kuzey Kore'nin **Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması**'ndan çekilmesi sonrasında ABD eski başkanı Jimmy Carter'ın duruma müdahalesi ile Kuzey Kore yönetiminin çekilme kararının askıya alınması ile birlikte Kim İl Sung'un vefatının ardından yerine geçen oğlu Kim Jong İl'in ılımlı tutumu sonucunda imzalanan **Çerçeve Antlaşması** sürecinde Kuzey Kore'nin bu antlaşmayı gizli olarak yürüttüğü uranyum zenginleştirme programı ile ihlal etmesi sonucu gidilen **Altı Taraflı Müzakere** süreci gibi çoklu mutabakatlarla sürecin nasıl yönetildiği tartışılmaktadır. Sonrasında, Kuzey Kore'nin nükleer doktrinine resmîyet kazandıran **Nükleer Silah**

Sahibi Devlet Yasası'nın incelemesi yapılmış, bu bağlamda Pyongyang'ın askeri ve siyasi stratejisi analiz edilmektedir.

Kitabın üçüncü ve son bölümünde ilk olarak, Kuzey Kore'nin kurduğu ittifaklar çerçevesinde bölgesel düzeydeki ilişkileri (örneğin Çin, Pakistan ve Sovyetler Birliği) incelenmektedir. Kuzey Kore savunması ve istihbarat çalışmaları konularında uzman olan analistlerin Kuzey Kore'nin ittifakları ile yaptığı anlaşmalar ve bilgi alışverişlerine dair değerlendirmelerine yer verilmektedir. Bu ittifakları Rusya Federasyonu ve Çin'in ne ölçüde etkilediği ya da tetiklediği üzerine çıkarımlar yapılmaktadır. Çin'in Kore Yarımadası'na karşı izlediği tedbir almaya yönelik ve dengeleyici politikalar bağlamında, kendi ulusal güvenliği için tampon bölge olarak gördüğü Kuzey Kore politikası analiz edilmektedir. Çin'in Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetleri ve gelişmeleri doğrultusunda 2000'li yıllardan itibaren değişen dış politikasına dair bilim insanlarının farklı görüşlerine yer verilmektedir. Kuzey Kore'nin nükleer güç olma sürecinde Çin'in rolü incelenerek, Çin'in Kuzey Kore'ye karşı uyguladığı politikanın sürdürülebilirliği tartışılmaktadır.

Rusya'nın son zamanlarda değişim gösteren politikaları ve Kore Yarımadası'ndaki stratejik hedeflerine dikkat çekmektedir. Çokgüçlü, Rusya'nın Kuzey Kore ile ilgili temel olarak desteklediği ve tutarlı davrandığı üç ana konu tespit etmektedir. Bu konular; **nükleer silahlardan arındırma, Kore Yarımadası'nda barışı korumak veya en azından savaşı önlemek** ve **Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin bir devlet olarak korunması** (Çokgüçlü, 2022, s. 169) olarak belirlenmektedir. Bu bağlamda Rusya, Kuzey Kore'deki bir iç siyasi sorun veya krizin Kim rejiminin sona ermesine sebebiyet verebileceğinden çekindiği için, Kuzey Kore'de herhangi bir kriz istememekte, ayrıca Kuzey ile Güney arasındaki ayrılığın korunmasını desteklemektedir. Rusya'nın Kuzey Kore politikasının geleceğini ve sürdürülebilirliğini tartışan yazar'a göre;

Rusya, Kore Yarımadasındaki durumu etkileme gücünün sınırlı olduğunun bilincindedir. Kuzey Kore rejimi ile iletişim için sahip olduğu tek gerçek yöntem diplomatik kanallardır (Çokgüçlü, 2022, s. 177-178).

Yazar çalışmasına, Rusya'nın Kuzey Kore'nin nükleer denemelerine tepkisi ve ABD ile Kuzey Kore arasında gerçekleşen nükleer müzakerelerdeki tavrını inceleyerek devam etmektedir. Kuzey ve Güney Kore arasındaki ilişkilerde ABD etkisini inceleyen Çokgüçlü (2022, s. 182), ABD'nin varlığının Kore Yarımadası'ndaki dengeleri değiştirdiğini ve Kuzey ile

Güney'in karşılıklı bağımsız bir ilişki kurmasına müsaade etmediğini düşünmektedir.

Sonuç bölümünde Çokgüçlü, Kuzey Kore'nin tüm bölgesel düzeni etkili bir şekilde değiştirdiğine vurgu yapmakta, nükleer silahlardan arındırmanın gerçekleşmesi halinde oluşacak yeni jeopolitik dengenin kısa ve orta vadede ciddi sarsıntılara yol açma ihtimalinin bulunduğu ve bölgedeki bütün aktörlerin bu yeni durumdan etkileneceği öngörüsünde bulunmaktadır. Kuzey Kore'nin nükleer silahlarından, verilecek güvenlik garantileri ve ekonomik yardım karşılığında vazgeçmesini oldukça düşük bir ihtimal olarak gören yazar, Kuzey Kore'nin hiçbir zaman nükleer programından tamamen vazgeçmeyeceğini düşünmektedir (Çokgüçlü, 2022, s. 231).

Çokgüçlü'nün kitabı, Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerinin yarattığı bölgesel etkilerle ilgili bakış açısı oluşturması bağlamında literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Türkiye'de yürütülen Kuzey Kore'ye dair çalışmalar açısından çeşitlilik sağlaması ile kayda değer bir eser ortaya konmuştur. Kitap, Kuzey Kore'nin nükleer silah sahibi olma isteği ve kararlılığının dış etkenlerin doğurduğu tehdit algısının yanı sıra iç politikadaki sorun ve sebeplerin de önemli ölçüde etken olduğunu gözler önüne sermesi ile Kuzey Kore ve nükleer silahlanma çalışmalarına farklı bir bakış kazandırmıştır.

¹ Sagan, S. D. (1996-1997). Why do states build nuclear weapons?: Three models in search of a bomb. *International Security*, 21(3), 54-86.